Lapsi verkossa – Näkökulmia lasten oikeuksiin ja tietosuojaan digitaalisessa ympäristössä

Lapsi verkossa – Näkökulmia lasten oikeuksiin ja tietosuojaan digitaalisessa ympäristössä

Rahoittanut: Opetus- ja kulttuuriministeriö

© Lastensuojelun Keskusliitto ja kirjoittajat
Kannen kuva ja sarjakuvat: Aino Sutinen
Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 1/2019
ISBN: ISBN 978-952-7002-35-3 (pdf)
ISSN: 2489-4885

Sisällys

1. Esipuhe 5

2. Johdanto 7
Inledning 10
Introduction 12

1.OSA (Talvikki Virkkala)

3. Tietosuojalainsäädäntö ja lapsen oikeudet 15

Taustaksi 16

4. Huomioitavat lasten ihmis- ja perusoikeudet 22

4.1 Yleistä lasten ihmis- ja perusoikeuksista 23
4.2 Lapsen osallisuutta turvaavat oikeudet 25
4.3 Lasta suojaavat oikeudet 27
4.4 Oikeuksien yhteen sovittaminen 30
4.5 Lapsen kehittyvien valmiuksien huomioon ottaminen 31
4.6 Vastuu lapsen oikeuksien toteutumisesta 33

5. Yleistä tietosuojalainsäädännön uudistuksesta 37

5.1 Taustaa 38
5.2 Keskeiset käsitteet ja termit 39
5.3 Tietosuojaperiaatteet 40
5.4 Henkilötietojen käsittelyn oikeusperuste 42
5.5 Rekisteröidyn oikeudet 43
5.6 Rekisterinpitäjän velvollisuudet, tietosuoja-asetuksen valvonta ja oikeussuojakeinot 44

6. Tietosuoja-asetus ja lasten oikeudet yritysten ja muiden organisaatioiden näkökulmasta 46

6.1 Yleistä 47
6.2 Sisäänrakennettu ja oletusarvoinen tietosuoja (25 artikla) 49
6.3 Informointivelvollisuus (12, 13 ja 14 artikla) 50
6.4 Lasten henkilötietojen käsittely tietoyhteiskunnan palveluissa (8 artikla) 52
6.4.1 Taustaa 52
6.4.2 Tietosuoja-asetuksen 8 artiklan sisältö ja soveltuminen 54
6.5 Oikeus saada pääsy tietoihinsa (15 artikla) ja oikeus tietojen oikaisemiseen (16 artikla) 62
6.6 Oikeus tietojen poistamiseen eli oikeus tulla unohdetuksi (17 artikla) 63
6.7 Oikeus siirtää tiedot järjestelmästä toiseen (20 artikla) 65
6.8 Markkinointi, automaattiset päätökset ja profilointi (21 ja 22 artikla) 66

7. Tietosuojalainsäädäntö ja lapset viranomaisten ja kasvatus- ja ohjaustehtävissä työskentelevien näkökulmasta 69

7.1 Tietosuojalainsäädäntö ja viranomaiset 70
7.1.1 Käsittelyn oikeusperuste 70
7.1.2 Lapsi tietosuojaoikeuksien käyttäjänä 71
7.1.3 Muita huomioitavia seikkoja 72
7.2 Tietosuojalainsäädäntö ja kasvatus- ja ohjaustehtävissä työskentelevät 72

8. Tietosuojalaindäädäntö ja lasten oikeudet huoltajien näkökulmasta 75

8.1 Yleistä huoltajien velvollisuudesta turvata lasten oikeudet digitaalisessa maailmassa 76
8.2 Huoltajan suostumus tietoyhteiskunnan palveluihin 77
8.2.1 Vanhempi suostumuksen antajana 77
8.2.2 Erityistilanteita 78
8.3 Lapsen tiedollisen itsemääräämisoikeuden tukeminen ja tietosuojaoikeuksien käyttö 80

Lopuksi 82

2. OSA: SUOSITUKSET

9. Vanhempi lapsen tietosuojan ja mediataitojen tukena 94
(Rauna Rahja ja Paula Aalto, Mannerheimin Lastensuojeluliitto)

10. Tietosuoja-asetus ja lasten oikeudet erityisesti perusopetuksen ammattilaisten näkökulmasta 104
(Laura Francke ja Sanna Haanpää, Opetushallitus)

11. Lapsi verkossa: Tietosuoja-asetuksen vaikutukset lapsiin – yritykset lapsen tietosuojan ja mediataitojen tukena 111
(Irene Leino, Suomen UNICEF)

1. Esipuhe

Lasten oikeudet digitaalisessa maailmassa ovat olleet Lastensuojelun Keskusliiton, Mannerheimin Lastensuojeluliiton, Pelastakaa Lapset ry:n ja UNICEF:n kiinnostuksen kohteena jo useita vuosia. Verkkomaailman suomat mahdollisuudet kaverisuhteiden solmimiseen ja yhteydenpitoon, uusien asioiden oppimiseen sekä leikkiin ja vapaa-ajan viettoon ovat vuosien myötä tulleet tutuiksi. Toisaalta näkyvissä ovat olleet myös verkon nurjat puolet: kiusaaminen, häirintä, yksityisyyden suojan loukkaukset ja lapsiin kohdistuneet seksuaalirikokset ovat todellisuutta, johon on pyritty ja pyritään edelleen puuttumaan tehokkaammin.

EU:n tietosuoja-asetus, jota alettiin soveltaa Suomessa toukokuussa 2018, on tärkeä lisä digitaalisten oikeuksien määrittelemisessä ja suojaamisessa. Se vaikuttaa myös merkittävästi lasten ja nuorten sekä heidän vanhempiensa oikeuksiin ja velvollisuuksiin internetin käyttäjinä. Tietosuoja-asetus ja kansallinen tietosuojalainsäädäntö linjaa lasten ja nuorten kanssa toimivien eri alojen ammattilaisten, organisaatioiden ja yritysten vastuita ja velvollisuuksia ottaa lasten yksityisyyden suojaan liittyvät kysymykset aiempaa tehokkaammin huomioon.

YK:n lapsen oikeuksien komitea, joka valvoo YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista sopimusvaltioissa, on nostanut esiin valtioiden velvollisuuden edistää lasten kannalta vastuullista liiketoimintaa ja sen takaamisen, että palvelut ovat lapsille turvallisia ja asianmukaisia. Komitea tuo tässä yhteydessä esille erityisesti yritykset, jotka tuottavat palveluita verkossa. Sopimusvaltioiden tulisi tehdä yhteistyötä tieto- ja viestintäteknologian yritysten kanssa, jotta nämä pystyisivät kehittämään ja toteuttamaan asianmukaiset toimet lasten suojelemiseksi asiattomalta ja väkivaltaiselta aineistolta.

Lisäksi komitea kehottaa antamaan lapsille ja nuorille iän mukaista tietoa verkkoturvallisuudesta, jotta lapset kykenisivät hallitsemaan verkkoympäristöön liittyviä riskejä ja tietäisivät, mistä saa tarvittaessa apua. Suojelunäkökulman lisäksi komitea toteaa digitaalisen median tarjoavan lapsille paljon mahdollisuuksia omien oikeuksiensa toteuttamiseen ja kehottaa takaamaan lapsille yhdenvertaiset mahdollisuudet palveluiden ja tekniikan käyttöön.

Tämän julkaisun avulla haluamme nostaa esille erityisesti lasten ja nuorten kannalta tärkeitä tietosuoja-asetuksen velvoitteita. Tämä siksi, että nimenomaan lasten oikeuksiin liittyvät kysymykset ovat jossain määrin jääneet muiden uudistukseen liittyvien kysymysten varjoon. Vaikka tietosuoja-asetus ja tietosuojalaki liittyvät hyvin oleellisesti lasten oikeuksiin, uudistuksen yhteydessä ei ole juurikaan pohdittu kokonaisvaltaista viitekehystä ja toimintastrategiaa lapsen oikeuksien osalta. Julkaisullamme haluamme myös kannustaa eri tahoja jatkokeskusteluihin sekä arvioimaan edelleen, mitä tietosuojan uudistukset käytännössä tarkoittavat lapsen oikeuksien kannalta, vaikkapa eri alojen ammattilaisten toiminnassa.

Kiitämme lämpimästi opetus- ja kulttuuriministeriötä, joka hankerahoituksellaan mahdollisti tämän julkaisun tuottamisen.

Hanna Heinonen, toiminnanjohtaja, Lastensuojelun Keskusliitto
Milla Kalliomaa, pääsihteeri, Mannerheimin Lastensuojeluliitto
Hanna Markkula-Kivisilta, pääsihteeri, Pelastakaa Lapset
Marja-Riitta Ketola, pääsihteeri, Suomen UNICEF

2.
Johdanto

Johdanto

EU:n yleistä tietosuoja-asetusta alettiin soveltaa kansallisesti toukokuussa 2018. Tietosuoja-asetuksen yhtenä tavoitteena on ollut parantaa lasten suojaa henkilötietojen käsittelyssä, mikä asettaa uusia vaatimuksia nuorille suunnatuille verkkopalveluille. Suojaaminen on asetuksen mukaan perusteltua, sillä lapset eivät välttämättä ole perillä henkilötietojen käsittelyyn liittyvistä riskeistä eivätkä omista oikeuksistaan. Yksi merkittävä keino lasten henkilötietojen suojelussa on esimerkiksi se, että kaikessa lapsiin kohdistuvassa tiedotuksessa ja viestinnässä on käytettävä lapsille ymmärrettävää selkeää kieltä.

Yksi merkittävä EU:n tietosuoja-asetuksen mukanaan tuoma uudistus on se, että asetus edellyttää jäsenvaltioita rajaamaan alaikäisten mahdollisuutta antaa suostumus omien henkilötietojensa käsittelyyn verkkoympäristössä. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että lasten verkkopalveluiden käytölle ilman huoltajan suostumusta asetetaan ikäraja. Suomessa kyseinen ikäraja on 13 vuotta. Sitä nuorempien tulee saada vanhemmiltaan lupa käyttää verkkopalveluita, jotka tallentavat henkilötietoja.

Tietosuoja-asetus ja tietosuojalaki ovat herättäneet paljon keskustelua ja nostaneet esiin useita kysymyksiä, jotka liittyvät niihin sisältyvien velvoitteiden tulkintaan. Samalla kun asia on ollut pinnalla ja siitä on keskusteltu eri tahoilla, lapsi- ja perhejärjestöt ovat havahtuneet huomaamaan, että koottua tietoa erityisesti siitä, mitä uudistus käytännössä tarkoittaa lasten ja nuorten oikeuksien näkökulmasta, on saatavilla kovin niukasti.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteet luovat keskeiset lähtökohdat myös tietosuojauudistuksen tarkasteluun. Sopimus turvaa lapsen oikeuden hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon, ja se velvoittaa myös siihen, että lasta koskevia päätöksiä tehtäessä on aina ensimmäiseksi otettava huomioon lapsen etu. Lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohtana on, että lapsella on oikeus osallistua yhteiskunnan toimintaan sen kaikilla osa-alueilla oman kehityksensä mukaisesti. Tämä on otettava huomioon myös verkkomaailmassa. Sopimus turvaa lapselle vapauden ilmaista näkemyksensä, ja lapsen näkemykset on myös otettava huomioon hänen kehittyvien valmiuksiensa mukaisesti.

Tässä julkaisussa, joka on syntynyt Lastensuojelun Keskusliiton, Mannerheimin Lastensuojeluliiton, Pelastakaa Lasten ja Suomen UNICEF:n yhteistyönä, keskitytään tarkastelemaan tietosuojauudistusta lasten ja nuorten oikeuksien kannalta. Julkaisun ensimmäisessä osiossa tarkastellaan lapsen oikeuksia ja tietosuojaa digitaalisessa ympäristössä oikeudellisesta näkökulmasta. Osiossa esitellään tietosuoja-asetuksen tuomat muutokset asetuksen korostaman lasten erityisen suojan näkökulmasta. Artikkelissa käsitellään niitä erityisiä velvollisuuksia, joita lapsen henkilötietojen suoja vaatii, ja niitä oikeuksia, joita eri toimijoille on asetettu tämän suojan toteutumiseksi. Artikkelin on kirjoittanut OTM Talvikki Virkkala.

Julkaisun toinen osio muodostuu lyhyistä kirjoituksista, joissa tarkennetaan oikeudellisessa osiossa esille tuotuja näkökulmia ja esitetään suosituksia lasten oikeuksien ja tietosuojan varmentamiseksi verkossa. Tässä toisessa osiossa tarkastellaan asiaa perheympäristössä, koulussa sekä tietoyhteiskunnan palveluita tarjoavien yritysten toiminnassa.

Haluamme julkaisullamme rakentaa kokonaiskuvaa siitä, että lapsen oikeuksien toteutuminen verkkomaailmassa ei voi olla yksin lainsäädännön, viranomaisten, yritysten, vanhempien tai lasten kanssa toimivien eri alojen ammattilaisten varassa. Oikeuksien toteutumiseen tarvitaan kaikkien eri tahojen yhteistä työtä ja panostusta.

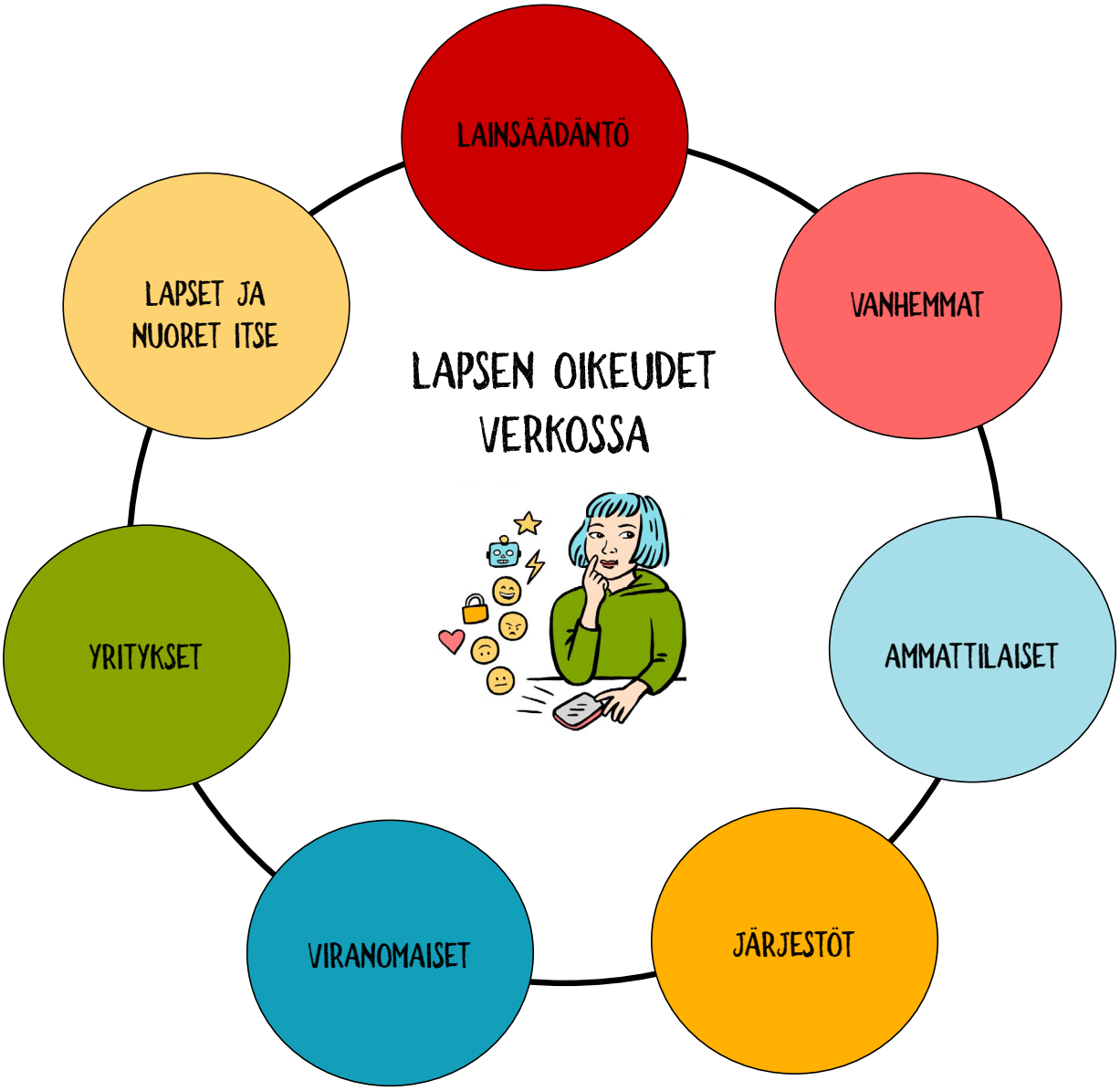

Barnet på nätet – Synvinklar på barnets rättigheter och dataskyddet i en digital miljö.

Inledning

EU:s allmänna dataskyddsförordning började tillämpas på riksplan i maj 2018. Ett av målen med dataskyddsförordningen har varit att förbättra barnens skydd vid behandling av personuppgifter, vilket ställer nya krav på webbtjänster som riktas till unga. Enligt förordningen är skyddet motiverat, eftersom barnen inte nödvändigtvis är medvetna om risker i anslutning till behandling av personuppgifter eller om sina rättigheter. Ett viktigt sätt att ge skydd vid behandling av barns personuppgifter är exempelvis att man inom all information och kommunikation som riktar sig till barn använder ett klart språk som är förståeligt för barn.

En betydande förnyelse som EU:s dataskyddsförordning medför är att förordningen förutsätter att medlemsstaterna avgränsar minderårigas möjlighet att i webbmiljöer ge sitt samtycke till behandling av sina personuppgifter. I praktiken innebär detta att man för barnens användning av webbtjänster utan vårdnadshavarens samtycke fastställer en åldersgräns. I Finland är denna åldersgräns 13 år. Personer som är yngre än detta ska av sina föräldrar få tillstånd att använda webbtjänster som sparar personuppgifter.

Dataskyddsförordningen och dataskyddslagen har väckt mycket diskussion och lyft fram många olika frågor i anslutning till tolkningen av de förpliktelser som ingår i dem. Samtidigt som ärendet varit aktuellt och diskuterats på olika håll, har barnorganisationer vaknat till insikt att tillgängligt finns bara litet samlad information i synnerhet om vad reformen i praktiken innebär med tanke på barn och ungas rättigheter.

Förpliktelserna i FN:s konvention om barnets rättigheter anger centrala utgångspunkter också för granskningen av dataskyddsreformen. Konventionen tryggar barnets rätt till skydd och omvårdnad, vilka är nödvändiga för barnets välbefinnande, och den förpliktar också då beslut fattas som gäller barnet att alltid i första hand beakta barnets intresse. Utgångspunkten för barnkonventionen är att barnet har rätt att delta i samhällets verksamhet inom alla dess delområden med beaktande av barnets egen utveckling. Detta ska också beaktas i webbvärlden. Konventionen tryggar barnets frihet att uttrycka sina åsikter och barnets åsikter ska också beaktas i enlighet med de färdigheter barnet utvecklat.

Denna publikation, som uppkommit som ett samarbete mellan Centralförbundet för Barnskydd, Mannerheims Barnskyddsförbund, Rädda Barnen och UNICEF Finland, fokuserar på att granska dataskyddsreformen med tanke på barns och ungas rättigheter. I publikationens första del granskas barnets rättigheter och dataskydd i digital miljö ur rättslig synvinkel. I avsnittet presenteras de förändringar som dataskyddsförordningen medfört med tanke på barnets särskilda skydd som förordningen betonar. I artikeln tas upp dessa särskilda rättigheter och förpliktelser i anslutning till dem, som fastställts för olika aktörer för att verkställa detta skydd. Artikeln har skrivits att JM Talvikki Virkkala.

Publikationens andra del består av korta artiklar, i vilka man preciserar de synvinklar som framförts i det rättsliga avsnittet och presenteras rekommendationer om hur barns rättigheter och dataskydd kan säkerställas på nätet. I denna andra del granskas ärendet också med tanke på familjemiljö, skola och verksamheten i företag som tillhandahåller tjänster i datasamhället.

Med vår publikation vill vi skapa en helhetsbild om att förverkligandet av barnets rättigheter inte enbart kan vara beroende av lagstiftningen, myndigheter, företag, föräldrar eller av experter inom olika branscher som arbetar med barn. För förverkligandet av barnets rättigheter krävs gemensamt arbete och insatser av alla olika parter.

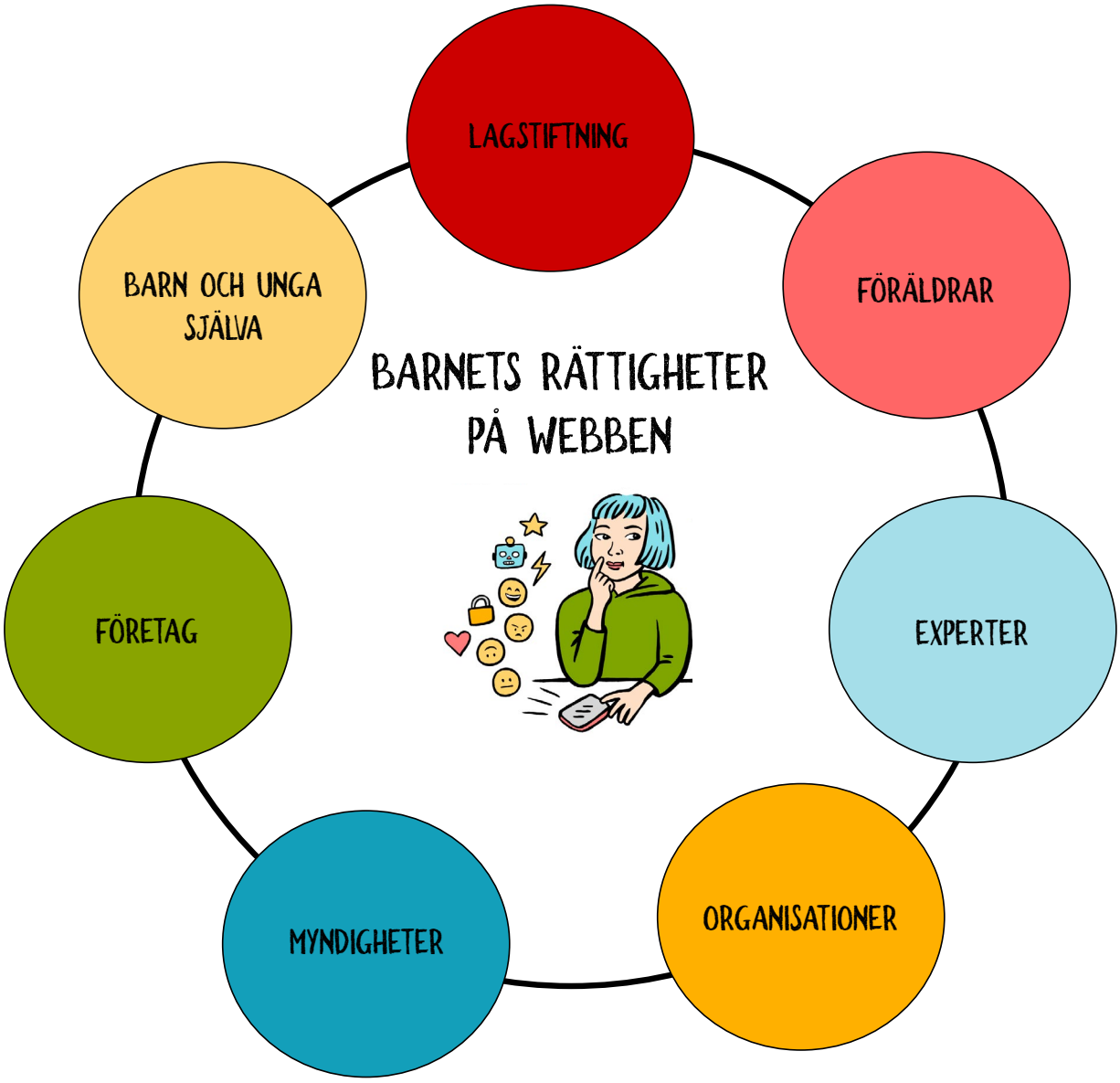

Growing up in the digital age – perspectives on data protection and children's rights

Introduction

The European Union's General Data Protection Regulation (EU GDPR) came into effect in Finland in May 2018. One of the aims of the new regulation is to improve data protection for children and, to this end, additional new requirements have been placed on online services aimed at children. Indeed, the regulation states that children merit specific protection, as they may not be as aware of the risks involved or their rights in relation to the processing of personal data. One of the key ways in which children's personal data is protected under the new regulation is that all communications targeted at children must use clear and plain language that can be easily understood by them.

One of the key reforms introduced by the GDPR is that it requires member states to place restrictions on the ability of children and young people under the age of 18 to consent to their personal data being processed online. In practice, this means that an age restriction has been placed on children accessing online services without parental consent. In Finland, this age limit has been set at 13. Children under the age of 13 must seek authorisation from a parent before they are able to use any online service that stores users' personal data. The GDPR and the Finnish Personal Data Act have generated widespread debate recently. The debate has served to highlight the issue of exactly how the obligations set out in the legislation should be interpreted. While the issue has remained in the public eye, organisations working on children's rights have jointly come to the realisation that relatively little information on what these changes mean in terms of the rights of children and young people is currently available.

The obligations enshrined in the United Nations Convention on the Rights of the Child provide the ideal framework for examining the recent data protection reforms. Under the convention, children are entitled to such protection and care as is necessary for his or her well-being. The text also specifies that in all decisions concerning the child, the child's best interests must be the primary consideration. The convention is based on the understanding that children have the right to participate fully in their communities in accordance with their evolving capacities. This principle must also apply across the online environment. The convention also guarantees the right of children to freely express their views and the right to have those views taken into account in accordance with their age and maturity.

Jointly produced by the Central Union for Child Welfare, the Mannerheim League for Child Welfare, Save the Children and UNICEF Finland, this publication explores the recent data protection reforms in relation to the rights of children and young people. The first part approaches the topic from a legal perspective, discussing children's rights and the relevant data protection arrangements within the digital realm. It covers the changes introduced by the recent reforms, highlighting the specific protections explicitly afforded to

children within the GDPR. The text discusses these particular rights alongside the obligations placed on businesses and other entities operating within this area to ensure that the protections are met in full. The article is written by Talvikki Virkkala LL.M.

The second part comprises shorter pieces that further expand on the issues raised in the previous article. They contain recommendations for safeguarding children's rights and put forward ideas on practical measures around the processing of children's personal data. The second part places these issues in the context of children's homes and schools as well as businesses offering online services.

With this publication, we argue that children's rights are not just a matter of law or something that can be delivered by any one entity alone, be that regulatory or other authorities, private sector businesses, parents or professional working with children. Engagement from all stakeholders is needed to ensure that these rights are realised in full.

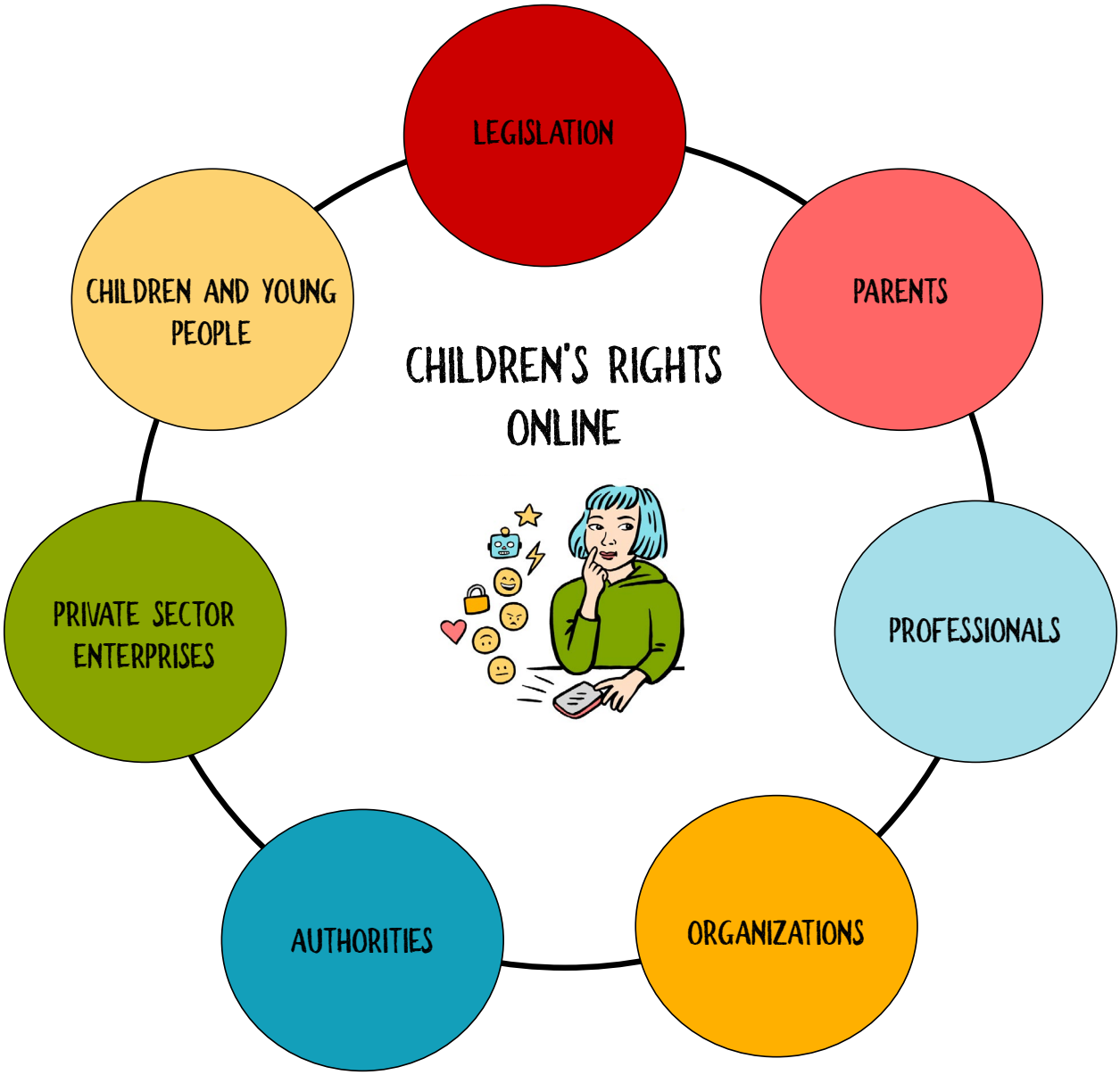

1. OSA

Talvikki Virkkala

3.
Tietosuojalainsäädäntö ja lapsen oikeudet

Taustaksi

EU:n uusi tietosuojalainsäädäntö

Euroopan Unionin tietosuojalainsäädäntö uudistui, kun EU:n yleistä tietosuoja-asetusta (General Data Protection Regulation, GDPR, jäljempänä *tietosuoja-asetus*)[1] alettiin soveltaa toukokuussa 2018. Tietosuoja-asetus kumosi sitä edeltäneen EU:n henkilötietodirektiivin, johon myös Suomen henkilötietolaki perustui. Teknologian kehityksen ja digitalisaation myötä 1990-luvulla annetut henkilötietojen käsittelyä ja suojelua koskevat säännökset kaipasivat nykyaikaistamista. Tietosuoja-asetuksen tarkoituksena on ajantasaistaa ja yhdenmukaistaa tietosuojaa koskevaa sääntelyä Euroopan unionin alueella sekä tätä kautta edistää digitaalisten sisämarkkinoiden kehittymistä Euroopassa.

Yleisesti tietosuojalla tarkoitetaan niitä periaatteita, joita sovelletaan henkilötietojen käsittelyyn, ja sillä viitataan yksityisyyden suojaamiseen näiden henkilötietojen käsittelyssä. Tietosuoja-asetusta sovelletaan kaikkeen automaattiseen henkilötietojen käsittelyyn sekä muuhun henkilötietojen käsittelyyn, kun henkilötiedot muodostavat rekisterin osan. Henkilötiedolla (englanniksi *data*) tarkoitetaan mitä tahansa henkilöön liittyviä tietoja, jotka voidaan liittää tiettyyn henkilöön ja joista tämä henkilö voidaan tunnistaa. Henkilötietoja ovat paitsi henkilön nimi, osoite tai henkilötunnus, myös valokuva, video, puhelin- tai luottokorttinumero, puhelu-, viesti- tai chattailutiedot sekä selailuhistoria, jos henkilö on näiden kautta tunnistettavissa. Henkilötietojen käsittelyllä (*data processing*) tarkoitetaan puolestaan kaikkia toimintoja, joita kohdistetaan henkilötietoihin. Käsittelyä on muun muassa tietojen kerääminen, tallentaminen, muokkaaminen, säilyttäminen, luovuttaminen ja poistaminen. Tietosuoja-asetus asettaa velvoitteita henkilötietojen käsittelystä vastuussa oleville tahoille eli rekisterinpitäjille (*data controller*). Rekisterinpitäjiä ovat esimerkiksi kaikki yritykset sekä viranomaiset, järjestöt ja muut toimijat, joiden toiminnassa käsitellään henkilötietoja ja jotka määrittelevät sen, miten tietoja käsitellään. Henkilötietojen käsittelijä (*data processor*) on se taho, joka käsittelee henkilötietoja rekisteripitäjän puolesta tämän lukuun. Tietosuoja-asetuksessa henkilöä, jota henkilötieto koskee, kutsutaan rekisteröidyksi (*data subject*).

Tietosuoja-asetus on EU-oikeudellinen säädös. Se on asetuksena suoraan sovellettavana sellaisenaan jokaisessa EU:n jäsenvaltioissa. Asetuksen säännökset, tietosuojaperiaatteet ja rekisteröidyille turvattavat oikeudet koskevat siis jokaista tahoa, joka käsittelee henkilötietoja unionin alueella. Tietosuoja-asetus antaa kuitenkin joissain yksittäisissä asioissa kansallista liikkumavaraa jäsenvaltioille. Tämä tarkoittaa sitä, että asioista voidaan säätää kansallisesti täsmentäen eräitä asetuksen yksityiskohtia. Suomessa näistä täsmennyksistä säädetään tietosuojalaissa, joka tuli voimaan 1.1.2019. Tietosuoja-asetus on kuitenkin tietosuojassa ja henkilötietojen käsittelyssä ensisijaisesti huomioitava säädös, sillä kansallisella tietosuojalailla on vain täydennetty asetuksen säännöksiä. Tietosuojalailla on esimerkiksi täsmennetty tietoyhteiskunnan palveluja koskeva kansallinen ikäraja Suomessa.

1 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679

Kaikkea lainsäädäntöä koskee tietty tulkinnanvaraisuus, joka tarkentuu vasta oikeuskäytännön myötä. Koska tietosuoja-asetus on EU-oikeudellinen instrumentti, jonka keskeisenä tavoitteena on yhdenmukaistaa jäsenvaltioiden tietosuojaa koskevat säännökset, on myös sen tulkinnan oltava mahdollisimman yhdenmukaista jäsenvaltioissa. EU-oikeudellisena säädöksenä tietosuoja-asetusta koskevan viimesijaisen tulkinnan tulee tekemään EU:n tuomioistuin.[2]

EU:n jäsenvaltioiden tietosuojaviranomaisten edustajista koostuva EU:n tietosuojatyöryhmä, (Article 29 Working Party, WP29)3 on kuitenkin laatinut ohjeistusta tietosuoja-asetuksen tulkinnasta. Nämä suuntaviivat ovat keskeisessä roolissa asetusta tulkittaessa, ja niitä voidaan pitää tällä hetkellä tärkeimpänä asetuksen soveltamista koskevana ohjeistuksena. Toukokuussa 2018 tietosuojatyöryhmän korvasi Euroopan tietosuojaneuvosto (European Data Protection Board, EDPB). [4] Tietosuojaneuvosto vastaa tietosuojalainsäädännön yhdenmukaisesta soveltamisesta Euroopan unionissa. Neuvoston tehtävänä on muun muassa antaa tietosuoja-asetusta selventäviä ohjeita, suuntaviivoja ja suosituksia. Neuvosto on hyväksynyt tietosuojatyöryhmän ennen asetuksen soveltamisen aloittamista antamat suuntaviivat.

Tietosuoja-asetuksessa säädetään myös asetusta valvovan kansallisen valvontaviranomaisen tehtävistä ja toimivaltuuksista. Suomessa tämä valvontaviranomainen on tietosuojavaltuutettu.[5] Tietosuojavaltuutetun tehtävänä on muun muassa valvoa asetuksen kansallista soveltamista ja edistää tietoisuutta siihen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Valtuutettu käsittelee myös asetuksen säännösten rikkomista tai velvoitteiden laiminlyöntejä koskevia valituksia.

Tietosuoja-asetuksen eräs muutos on se, että siinä on huomioitu erityisesti lapset ja heidän oikeutensa henkilötietojen suojaan. Asetusta edeltäneessä lainsäädännössä ei ollut mitään lapsiin liittyviä säännöksiä eikä viittauksia lapsen oikeuksiin. Maailman digitalisoitumisen ja sähköisten palvelujen ja tuotteiden lisääntymisen myötä myös lapset ovat kuitenkin entistä enemmän läsnä näissä palveluissa ja lasten henkilötietoja käsitellään yhä enemmän eri organisaatioissa. Eräs asetuksen keskeinen tavoite onkin sopeuttaa lapsen oikeudet ja lapsen henkilötietojen suoja digitaaliseen aikaan. Asetuksessa todetaan nimenomaisesti, että lapset tarvitsevat erityistä suojaa henkilötietojensa käsittelyssä, koska he eivät välttämättä ole perillä henkilötietojen käsittelyyn liittyvistä riskeistä eivätkä omista oikeuksistaan. Erityistä suojaa lapset tarvitsevat etenkin henkilötietojen käyttämisessä markkinointitarkoituksiin tai henkilö- ja käyttäjäprofiilien luomiseen sekä silloin, kun lapsia koskevia henkilötietoja kerätään suoraan lapsille tarjottuja palveluja käytettäessä. Asetuksessa myös korostetaan lapsen oikeutta saada tietoa helposti ymmärrettävässä muodossa sekä oikeutta poistaa tietonsa.

Eniten keskustelua ja kenties väärinkäsityksiäkin herättänyt lapsiin liittyvä tietosuoja-asetuksen tuoma muutos on siinä säädetty ikäraja sen osalta, milloin lapsi voi itsenäisesti antaa suostumuksensa tietoyhteiskunnan palveluille henkilötietojensa käsittelyyn ja milloin tämän suostumuksen antaa lapsen vanhempi. Suomessa tämä ikäraja on 13 vuotta. Tätä nuoremmat

2 https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_fi
3 http://ec.europa.eu/newsroom/article29/news.cfm?item_type=1358
4 https://edpb.europa.eu/
5 https://tietosuoja.fi/tietosuojavaltuutetun-toimisto

lapset siis tarvitsevat vanhemman suostumuksen luovuttaakseen henkilötietoja sellaisiin tietoyhteiskunnan palveluihin, joissa henkilötietojen kerääminen perustuu suostumukseen.

Ikärajaa koskevan säännöksen on nähty tarkoittavan muun muassa sitä, että erilaisten sosiaalisen median palvelujen, pelien ja muiden sovellusten yleiseksi ikärajaksi on vahvistettu 13 vuotta. Asetuksen velvoite ja ikäraja koskee kuitenkin vain suostumusta henkilötietojen käsittelyyn. Tämä ikäraja ei jatkossa saa Suomessa olla alle 13 vuotta. Tietosuoja-asetuksessa ei siten säädellä mitään yleisiä ikärajoja palveluiden käyttöön. Palveluja ja tuotteita tarjoavilla organisaatioilla on jatkossakin mahdollisuus suunnata palvelunsa kaikenikäisille ja määritellä itse käyttäjiensä ikäraja. Tietosuoja-asetus asettaa kuitenkin velvoitteita lapsille suunnattujen palvelujen henkilötietojen käsittelyyn liittyvään tiedottamiseen ja siten tarkempaan suunnitteluun siitä, minkä ikäisille palvelua tarjotaan.

Artikkelin tavoite ja rakenne

Tämän artikkelin tarkoituksena on tarkastella uutta tietosuojalainsäädäntöä lasten ja lasten oikeuksien näkökulmasta. Tarkoituksena on esitellä EU:n tietosuoja-asetuksen tuomat muutokset ja huomioon otettavat asiat asetuksen korostaman lasten erityisen suojan näkökulmasta ja pohtia asetuksen soveltamiseen liittyviä seikkoja tämän suojan toteuttamisen kannalta. Artikkelissa käydään läpi niitä erityisiä velvollisuuksia, joita tietosuojalainsäädäntö asettaa lapsen henkilötietojen käsittelylle eri organisaatioiden toiminnassa ja kootaan yhteen lapseen liittyvää sääntelyä. Artikkelin tavoitteena on antaa kokonaiskuva lapsen henkilötietojen käsittelyä koskevasta sääntelystä ja hyödyttää sekä henkilötietoja toiminnassaan käsitteleviä tahoja, kuten yrityksiä ja muita organisaatioita, että vanhempia ja muita lapsesta vastuussa olevia tahoja.

Tietosuoja-asetuksessa ei nimenomaisesti ole määritelty kuka on lapsi. Erityisen maininnan puuttumisesta huolimatta Lapsen oikeuksien yleissopimuksen nojalla lapsena pidetään kaikkia alle 18-vuotiaita myös tietosuoja-asetusta sovellettaessa. Myös tässä artikkelissa lapsella tarkoitetaan kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia ja nuoria.

Kirjoituksen aluksi käsitellään niitä kaiken taustalla vaikuttavia lapsen ihmis- ja perusoikeuksia, jotka on otettava huomioon tietosuoja-asetusta sovellettaessa ja laajemminkin lapsen osallistumisessa digitaaliseen maailmaan. Lapsen oikeuksien täysimääräinen toteutuminen verkkomaailmassa on tasapainoilua lapsen osallistumista korostavien oikeuksien ja lapsen suojelua turvaavien oikeuksien välillä.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus[6] on tärkein lapsen ihmisoikeuksien perusnormisto. Sopimuksen noudattamista ja sopimuksen turvaamien oikeuksien toteuttamista valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea.[7] Komitea on ylin sopimukseen liittyvä taho antamaan suosituksia siitä, millä tavalla sopimus tulisi toimeenpanna sopimusvaltioissa ja miten sitä tulisi soveltaa. Komitea

6 https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus
7 https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimuksen-seuranta/

on antanut sopimuksen eri oikeuksiin liittyviä yleiskommentteja. Myös lapsen oikeudet digitaalisessa maailmassa ovat olleet runsaasti esillä komitean työskentelyssä.[8] Artikkelin neljännessä luvussa käydään läpi näitä Lapsen oikeuksien sopimuksen ja muiden asiakirjojen turvaamia lapsen oikeuksia, niiden yhteensovittamista ja toteuttamisen vastuita.

Artikkelin seuraavissa luvuissa tarkastellaan uutta tietosuojalainsäädäntöä. Luvun 5 tavoitteena on esitellä lyhyesti tietosuoja-asetus ja sitä täydentävä kansallinen tietosuojalaki. Luvussa 6 käsitellään tietosuojalainsäädäntöä nimenomaan lasten kannalta. Tässä osiossa käydään läpi ne erityiset tietosuoja-asetukseen liittyvät velvoitteet, jotka rekisterinpitäjän on huomioitava lapsen henkilötietoja käsitellessään. Luku on suunnattu organisaatioille, erityisesti yrityksille, jotka käsittelevät lasten henkilötietoja. Luvussa tarkastellaan asetuksen velvoitteita ja toisaalta lapsen oikeuksia hyödyntäen erityisesti EU:n tietosuojatyöryhmän asetuksen soveltamiseen antamia ohjeistuksia. Koska tietosuoja-asetus on EU-oikeudellinen säädös, joka on sellaisenaan voimassa kaikissa jäsenvaltioissa, voidaan tarkastelussa hyödyntää myös muiden jäsenvaltioiden lainsäädäntöelimien ja viranomaisten tulkintoja ja esiin nostamia seikkoja.

Tietosuojalainsäädäntöä sovelletaan lähtökohtaisesti kaikkiin tahoihin, jotka käsittelevät henkilötietoja. Asetuksessa ja sitä täydentävässä tietosuojalaissa ei erotella sitä, onko rekisterinpitäjä tai henkilötietojen käsittelijä julkinen vai yksityinen toimija. Viranomaistoimintaan liittyy kuitenkin lapsen oikeuksien kannalta eräitä erityisiä huomioita, joita tarkastellaan luvussa 7. Tässä yhteydessä nostetaan esiin myös lapsen tietosuojakysymyksiä kasvatusalan ammattilaisen näkökulmasta.

Luku 8 on suunnattu lapsen huoltajille tai muille lapsen kasvatuksesta vastuussa oleville tahoille. Siinä tarkastellaan tietosuojalainsäädännön muutoksia huoltajien näkökulmasta ja esitellään seikkoja, joita huoltajien tulisi huomioida lapsen tietosuojan toteutumisessa.

8 Komitea on muun muassa järjestänyt digitaalista mediaa koskevan yleiskeskustelun Day of General Discussion, jossa käsiteltiin digitaalista mediaa ja lapsen oikeuksia. http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Discussion2014.aspx

TIETOSUOJA-ASETUS JA LAPSEN OIKEUDET LYHYESTI:

- Lapset tarvitsevat erityistä suojaa henkilötietojensa käsittelyssä, koska he eivät välttämättä tiedä henkilötietojen käsittelyyn liittyvistä riskeistä.
- Lapsen henkilötietoja käsittelevien tahojen tulee huomioida tämä erityinen suoja ja suunnitella järjestelmät ja prosessit sen mukaisesti.
- Lapsella on samat tietosuoja-asetuksen mukaiset rekisteröidyn oikeudet kuin aikuisella.
- Tarjottaessa tietoyhteiskunnan palveluja lapsille on alle 13-vuotiaalta hankittava vanhemman tai muun huoltajan suostumus.
- Lapset tarvitsevat erityistä suojaa markkinointia vastaan.
- Lapsilla on oikeus saada tietoa henkilötietojensa käsittelystä ymmärrettävällä ja selkeällä tavalla.
- Oikeus tulla unohdetuksi koskee erityisesti lapsia.

4.
Huomioitavat lasten ihmis- ja perusoikeudet

4.1 Yleistä lasten ihmis- ja perusoikeuksista

Ihmisoikeuksilla tarkoitetaan ihmiselle erityisen tärkeitä oikeuksia, jotka on tunnustettu kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja jotka sopimuksiin sitoutuneet valtiot ovat velvoitettuja turvaamaan oikeudenkäyttöpiirissään oleville ihmisille. Velvollisuus kunnioittaa, suojella ja edistää ihmisoikeuksia koskee yhtä lailla verkkomaailmaa, ja sopimusten turvaamat oikeudet on otettava täysimääräisesti huomioon myös verkkoympäristössä.

Lasten ihmisoikeuksien suojan lähtökohtana on se, että kaikki ihmisoikeudet kuuluvat yhtäläisesti lapselle. Vaikka ihmisoikeudet ovat lähtökohtaisesti ikäneutraaleja ja lapsia suojaavat kaikki ne oikeudet, jotka sisältyvät ihmisoikeussopimuksiin, voidaan lapsen ihmisoikeuksien kuitenkin sanoa olevan laajempia kuin aikuisen siinä mielessä, että lapsella on erityinen tarve suojeluun. Siksi lapsen oikeuksia täsmentävää YK:n lapsen oikeuksien yleissopimusta (jäljempänä *Lapsen oikeuksien sopimus*) voidaan pitää lapsen ihmisoikeuksien perusnormistona ja tärkeimpänä lapsen oikeuksia turvaavana sopimuksena. Sopimukseen on pyritty normittamaan lapsen aseman kannalta merkitykselliset osa-alueet.

Lapsen oikeuksien sopimus on maailman laajimmin voimaansaatettu ihmisoikeusoikeussopimus ja voimassa Suomessa laintasoisena. Se koskee sopimuksen 1 artiklan mukaisesti jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä, joille on turvattava kaikki sopimuksessa tunnustetut oikeudet ilman minkäänlaista syrjintää. Sopimuksen 3 artiklan 2 kohdan mukaan kaikilla lapsilla on oikeus hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon, ja tämä erityinen suojelu ja huolenpito velvoittavat aikuisia varmistamaan lapsen oikeuksien toteutumisen sekä suojelemaan lapsia kaikilta heidän oikeuksiinsa kohdistuvilta laiminlyönneiltä.

Sopimusta valvova YK:n lapsen oikeuksien komitea on nostanut neljä sopimuskohtaa yleisperiaatteiksi, jotka tulee ottaa huomioon kaikkien sopimuskohtien tulkinnassa. Nämä yleisperiaatteet ovat lapsen edun ensisijaisuus (3 artikla 1 kohta) syrjinnän kielto (2 artikla), lapsen oikeus elämään, henkiin jäämiseen ja kehittymiseen (6 artikla) sekä lapsen näkemysten kunnioittaminen (12 artikla)

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohta edellyttää, että kaikissa lasta koskevissa toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen edussa on kysymys lapsen ihmisoikeuksia parhaalla mahdollisella tavalla toteuttavasta tulkinnasta. Komitea on luonnehtinut lapsen edun periaatetta kolmesta näkökulmasta. Ensinnäkin lapsen etu on sisällöllinen oikeus, jolla tarkoitetaan lapsen edun ensisijaisuutta sekä harkinnan lähtökohtana että päätöksenteon tavoitteena. Toiseksi lapsen etu on perustuvaa laatua oleva, tulkintaa ohjaava periaate. Tulkintaperiaatteena lapsen etu velvoittaa valitsemaan eri tulkintavaihtoehdoista sen, joka parhaiten toteuttaa lapsen etua. Kolmanneksi lapsen etu on komitean mukaan prosessuaalinen toimintaohje: lapsen edun harkintaan liittyvä analyysi tulee tuoda esille päätöksentekoprosessissa. Lapsen etu korostuu nimenomaan punnintaperiaatteena, jolloin yksittäistä lasta tai lapsiryhmää koskevissa ratkaisuissa on selvitettävä, miten lapsen etua on arvioitu, mihin kriteereihin perustuen ja miten periaatetta on arvioitu suhteessa muihin periaatteisiin. Tällöin korostuu päätöksen perustelujen merkitys, joiden avulla voidaan todentaa lapsen edun

arvioinnin elementit sekä argumentoida niiden kestävyyttä.[9]

Sopimuksen 3 artiklassa ei ole tarkoituskaan määritellä lapsen etua sisällöllisesti, vaan se velvoittaa siihen, ettei lapsen edun mukaista harkintaa voida sivuuttaa lapsia koskevissa toimenpiteissä. Lapsen etu on siis ensisijainen harkintaperuste ja tulkintaperiaate myös verkkomaailmassa tapahtuvalle toiminalle.

Lapsen oikeuksien sopimuksen lisäksi lapsen oikeuksien tarkastelussa on otettava huomioon muissa ihmisoikeussopimuksissa turvatut ihmisoikeudet. Tehokkaimman valvontamekanisminsa[10] vuoksi Euroopan ihmisoikeussopimusta pidetään yhtenä tärkeimpänä kansainvälisenä instrumenttina myös lasten oikeuksien turvaamisen kannalta. Vaikkei sopimuksessa ole nimenomaista säännöstä lasten oikeuksista, sopimusta valvova Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kehittänyt ratkaisukäytännöllään sopimukseen lapsen edun käsitteen ja lapsen oikeuksien ulottuvuuden. Tuomioistuin on myös vahvistanut, että Lapsen oikeuksien sopimuksessa on täsmennetty ne perustavanlaatuiset lapsen ihmisoikeudet ja normit, joihin tulee pyrkiä toteutettaessa lapsen oikeuksia ja joita on noudatettava Euroopan ihmisoikeussopimuksen täytäntöönpanossa.[11]

Pääsäännön mukaan Suomen perustuslaissa turvattujen perusoikeuksien subjektius ei liioin riipu iästä, vaan perusoikeudet kuuluvat lapsille samaan tapaan kuin aikuisille. Perustuslain yhdenvertaisuutta koskevan 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännös korostaa lasten yhdenvertaista kohtelua paitsi keskenään, myös aikuisväestöön nähden. Lisäksi se osoittaa, että lasta on kohdeltava yksilönä eikä passiivisena toiminnan kohteena. Vajaavaltaisena ja aikuisväestöön verrattuna heikompana ryhmänä lapset kuitenkin tarvitsevat erityistä suojelua ja huolenpitoa, joten säännös tarjoaa myös perustan lasten positiiviselle erityiskohtelulle. Vajaavaltaisuuden johdosta lapsen oikeuksien käyttäminen eräissä tilanteissa kuuluukin lapsen huoltajalle.[12]

Lapsen oikeuksia tarkasteltaessa on huomioitava myös Euroopan unionin perusoikeuskirja, jonka määräykset koskevat unionin toimielimiä ja jäsenvaltioita silloin kun nämä soveltavat unionin oikeutta. EU:n perusoikeuskirjassa on nimenomainen lapsen oikeuksia koskeva 24 artikla, jonka turvaamat oikeudet on otettava huomioon muun muassa EU:n uutta tietosuoja-asetusta sovellettaessa. Artiklassa turvataan lapselle oikeus välttämättömään suojeluun, korostetaan lapsen oikeutta ilmaista vapaasti mielipiteensä ja ylläpitää henkilökohtaisia suhteita sekä painotetaan Lapsen oikeuksien sopimuksen

9 Committee on the Rights of the Child: General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration (art. 3, para 1). Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

10 Euroopan ihmisoikeussopimusta pidetään yleisesti tehokkaimpana kansainvälisenä ihmisoikeussopimuksena erityisesti sen valvontajärjestelmän vuoksi. Sopimuksen mukaisia ihmisoikeuksia valvoo Euroopan ihmisoikeustuomioistuin : https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home&c=), joka käsittelee sille tehtyjä valituksia sopimuksen loukkauksista.

11 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio Sahin v. Saksa (2003), tuomion kohdat 39–40.

12 HE 309/1993 vp, s. 24, 45. Vajaavaltaisuus tarkoittaa oikeudellista asemaa, jossa henkilö ei saa kokonaan tai osittain päättää oikeudellisista toimistaan. Positiivisella erityiskohtelulla tarkoitetaan sellaisia positiivisia erityistoimenpiteitä, joilla parannetaan tietyn ryhmän asemaa tai olosuhteita. Positiivinen erityiskohtelu on oikeutettua, jos sen tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen.

keskeistä periaatetta eli lapsen edun ensisijaisuutta.

Lapsen oikeuksien täysimääräinen toteutuminen verkkomaailmassa on tasapainoilua lapsen osallistumista korostavien ja lapsen suojelua turvaavien oikeuksien välillä. Osallistumisen ja suojelun välinen tasapainoilu on nähtävissä myös uudessa tietosuoja-asetuksessa, joka toisaalta vahvistaa tiettyjä yksilön oikeuksia, toisaalta asettaa uusia, erityisesti lasta suojaamaan tarkoitettuja oikeuksia ja niistä muille tahoille aiheutuvia velvollisuuksia. Myös Lapsen oikeuksien sopimus osaltaan takaa lapselle varsin vahvasti oikeuden osallisuuteen ja siihen kuuluvan oikeuden levittää ja vastaanottaa tietoa sekä toisaalta oikeuden erityiseen suojeluun. Seuraavaksi tarkastellaan näitä osallisuutta tukevia ja toisaalta suojelua korostavia oikeuksia sekä niistä eri tahoille aiheutuvia velvollisuuksia.

4.2 Lapsen osallisuutta turvaavat oikeudet

Lapsen oikeuksia turvaavien asiakirjojen lähtökohtana on, että lapsella on oikeus osallistua yhteiskunnan toimintaan sen kaikilla osa-alueilla kehityksensä mukaisesti. Osallisuutta korostavat oikeudet on otettava huomioon myös verkkomaailmassa turvaamalla lapsen mahdollisuuksia osallistua digitaaliseen kulttuuriin.

Lapsen näkemysten kunnioittaminen, sananvapaus ja oikeus saada tietoa

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla takaa jokaiselle lapselle, joka kykenee itse muodostamaan näkemyksensä, oikeuden ilmaista ne vapaasti kaikissa häntä koskevissa asioissa sekä oikeuden saada omat näkemyksensä otetuksi huomioon ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesi. Artikla korostaa lapsen roolia aktiivisena toimijana ja oikeuksien haltijana, yhteisönsä ja perheensä jäsenenä. Suomen perustuslain yhdenvertaisuutta koskeva 6 §:n 3 momentti ja EU:n perusoikeuskirjan 24 artikla takaavat lapselle niin ikään oikeuden vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Oikeutta saada näkemyksensä huomioon täydentävät muut Lapsen oikeuksien sopimuksessa ja muissa asiakirjoissa vahvistetut oikeudet. Lapsen oikeuksien sopimuksen 13 artikla turvaa lapsen sanan- ja ilmaisuvapautta, Lapsen oikeuksien sopimuksen 17 artikla puolestaan lapsen oikeutta saada tietoa monenlaisista kansallisista ja kansainvälisistä lähteistä. Myös sopimusta valvova YK:n lapsen oikeuksien komitea on lapsen oikeutta tulla kuulluksi koskevassa yleiskommentissaan[13] korostanut, että sananvapautta koskeva 13 artikla ja tiedonsaantia koskeva 17 artikla ovat ratkaisevan tärkeitä edellytyksiä sille, että lapsen oikeutta tulla kuulluksi voidaan käyttää tehokkaasti. Näissä artikloissa vahvistetaan, että lapsella on oikeuksia, ja yhdessä 12 artiklan kanssa ne suojaavat lapsen oikeutta käyttää näitä oikeuksia sellaisella tavalla, jotka vastaavat lapsen kehittyviä valmiuksia. [14]

13 Lapsen oikeuksien komitea antaa Lapsen oikeuksien sopimuksen ymmärtämiseksi ja sopimusvelvoitteiden oikeaa tulkintaa varmistamaan yleiskommentteja (General Comments) liittyen sopimuksen eri oikeuksiin. Sopimusta tulee lukea yhdessä yleiskommenttien ja komitean antamien maakohtaisten päätelmien, suositusten ja huomautusten kanssa. https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/

14 Committee on the Rights of the Child: General Comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard, kohta 80. Yleiskommentin

Sananvapautta koskevan Lapsen oikeuksien sopimuksen 13 artiklan mukaan lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä, ja tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia missä tahansa muodossa. Sananvapaus on turvattu myös useassa muussa ihmisoikeussopimuksessa, kuten Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklassa sekä Suomen perustuslain 12 §:ssä ja EU:n perusoikeuskirjan 11 artiklassa. Sananvapaus ihmis- ja perusoikeutena turvaa yleisesti viestinnänvapautta ja jokaisen ihmisen oikeutta ilmaista itseään ja kommunikoida toisten kanssa. YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen sananvapaus liittyy lapsen oikeuteen muodostaa ja ilmaista oma mielipide sekä hakea ja saada tietoa mistä tahansa tiedotusvälineestä, eikä näitä oikeuksia saa mielivaltaisesti rajoittaa.[15]

Sanan- ja ilmaisunvapautta tehostaa Lapsen oikeuksien sopimuksen 15 artiklan mukainen lasten yhdistymis- ja kokoontumisvapaus, joka on erityisen merkityksellinen verkkomaailmassa: oikeus turvaa lapsen oikeuden tavata ihmisiä ja osallistua erilaisiin toimintoihin myös verkkoympäristössä.

Oikeus koulutukseen ja kehitykseen

Oikeus saada tietoa liittyy läheisesti lapsen oikeuteen saada opetusta, joka turvataan Lapsen oikeuksien sopimuksen 28 artiklassa. Tätä oikeutta täydennetään sopimuksen 29 artiklassa määrittelemällä ne tavoitteet, joihin lapsen koulutuksen tulee pyrkiä. Artiklan mukaan koulutuksen on turvattava muun muassa lapsen persoonallisuuden, lahjojen sekä henkisten valmiuksien mahdollisimman täysi kehittyminen sekä lapsen valmistaminen vastuulliseen elämään vapaassa yhteiskunnassa. Artiklalla on läheinen yhteys Lapsen oikeuksien sopimuksen 6 artiklaan, jossa turvataan lapselle oikeus kehitykseen. Myös sopimusta valvova lapsen oikeuksien komitea on korostanut tiedon saamisen merkitystä lapsen kehitykselle ja mielekkäälle osallistumiselle yhteiskuntaan.[16] Komitean mukaan kehitys tulee ymmärtää sen laajimmassa merkityksessä kokonaisvaltaisena käsitteenä, johon sisältyy lapsen ruumiillinen, henkinen, hengellinen, moraalinen, psykologinen ja sosiaalinen kehitys. Tavoitteena tulisi olla kaikkien lasten optimaalinen kehitys.[17]

Koulutukselliset oikeudet asettavat velvoitteita turvata lapselle asianmukainen ja hänen kehitystään tukeva opetus sekä verkkomaailmaan ja digitaaliseen ympäristöön liittyvää koulutusta. Tulevaisuudessa yhä useamman palvelun odotetaan muuttuvan digitaaliseksi, ja digitaalista kompetenssia voidaankin pitää yhtenä olennaisimpana osana ihmisten koulutuksellisia tarpeita ja kehitystä. Tämä pitää sisällään muun muassa opetusta ja ohjausta

---

suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

15 Committee on the Rights of the Child: General Comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard, kohta 81. Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

16 Committee on the Rights of the Child: General Comment No. 4 (2003) Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child, kohta 26. Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

17 Committee on the Rights of the Child: General Comment No. 5 (2003) General Measures of Implementation of the Convention on the Rights of the Child, kohta 12. Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

erilaisten palvelujen turvallisesta käytöstä sekä muista viestintäteknologisista taidoista ja medialukutaidoista.

Oikeus leikkiin ja vapaa-aikaan

Lapset viettävät yhä enemmän vapaa-aikaansa verkossa erilaisten palvelujen, sivustojen, pelien ja sovellusten parissa sekä katsellen että tuottaen sisältöä. Lapsen oikeus vapaa-aikaan, ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan sekä osallistumiseen kulttuurielämään on turvattu Lapsen oikeuksien sopimuksen 31 artiklassa. Se asettaa velvoitteita muun muassa lasten yhtäläisten mahdollisuuksien edistämiseen kulttuuri-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintoihin.

4.3 Lasta suojaavat oikeudet

Internetin ja digitaalisen kulttuurin lapsille tuomien osallistumismahdollisuuksien lisäksi lapsi kohtaa verkossa erilaisia uhkia ja riskejä. Verkkomaailmassa lapsen oikeuksien eräs keskeinen lähtökohta onkin, että lapsella on haavoittavan asemansa vuoksi tarve erityiseen suojaan. Myös EU:n tietosuoja-asetuksessa korostetaan lapsen tarvitsevan erityistä suojaa henkilötietojensa käsittelyssä. Lapsen oikeudet erityiseen suojaan ja muihin ihmis- ja perusoikeuksiin asettavat muille tahoille velvoitteita paitsi suojata ja kunnioittaa näitä oikeuksia, myös ohjeistaa lasta kunnioittamaan toisten lasten ja muiden ihmisten vastaavia oikeuksia.

Yksityisyyden suoja ja henkilötietojen suoja

Jokaisella on oikeus yksityisyyteen. Tämä on myös lapsen oikeus. Lapsen oikeutta yksityisyyteen turvataan erityisesti Lapsen oikeuksien sopimuksen 16 artiklassa, jonka mukaan lapsen oikeuteen yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa puuttua mielivaltaisesti tai laittomasti eikä hänen kunniaansa tai mainettaan laittomasti halventaa. Lapsella on oikeus lain suojaan tällaiselta puuttumiselta ja halventamiselta. Yksityisyyttä tai yksityiselämää suojataan myös Suomen perustuslain 10 §:ssä, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa ja EU:n perusoikeuskirjan 7 artiklassa.

Yksityisyyden tai yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää elämäänsä ilman viranomaisen tai muiden ulkopuolisten aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. Suojan piirin tarkka määritteleminen on vaikeaa, mutta siihen kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan.[18] Ihmis- ja perusoikeutena turvattu yksityisyyden suoja voidaankin ymmärtää yleiskäsitteeksi, joka kattaa yksityiselämän, kotirauhan, kunnian ja maineen, luottamuksellisen viestinnän sekä henkilötietojen suojan.

Yksityisyyden suoja tarkoittaa muun muassa sitä, että jokaisella on tietty rahoitettu alue, jonne kuuluvat asiat hänellä on oikeus pitää omana tietonaan,

18 Näin todettiin Suomen perustuslain perusoikeusuudistuksen yhteydessä yksityiselämää koskevasta säännöksestä. HE 309/1993 vp, s. 52–53.

jos hän näin haluaa. Jokaisen yksityisyyden suojan takaamiseksi edellytetään paitsi sitä, että valtio itse pidättyy loukkaamasta kansalaisten yksityiselämää, myös aktiivisia toimenpiteitä yksityiselämän suojaamiseksi toisten yksilöiden loukkauksia vastaan.[19] Usein henkilön oikeutta yksityiselämään ei uhkaa niinkään julkisyhteisö, vaan pikemminkin toinen yksityinen henkilö tai muu toimija. Voidaankin sanoa, että lapsen kuten muidenkin ihmisten yksityisyyden, kunnian ja maineen suojaa verkkomaailmassa uhkaa eniten nimenomaan toisten henkilöiden toiminta kuten yksityisyyttä loukkaavien tai kunniaa ja mainetta halventavien tietojen, kuvien tai muun materiaalin levittäminen ja jakaminen. Viimesijainen suoja näitä loukkauksia vastaan löytyy rikoslaista, jossa muun muassa yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen ja kunnianloukkaus on säädetty rangaistavaksi teoiksi.[20]

Oikeus luottamukselliseen viestintään on niin ikään perus- ja ihmisoikeus, jonka loukkaaminen on rangaistava teko. Luottamuksellisen viestinnän suoja koskee luonnollisesti myös sähköisessä muodossa kuten sosiaalisessa mediassa tai muissa verkkopalveluissa tapahtuvaa viestintää. Voidaankin sanoa, että tekninen kehitys on laajentanut perinteisen kirjesalaisuuden käsitteen yleisemmäksi viestintäsalaisuudeksi. Viestintäsalaisuuden suoja koskee sellaisen viestin sisältöä, joka on luottamuksellisesti tarkoitettu viestinnän vastaanottajalle. Viestin sisällön luottamuksellisuus tarkoittaa, ettei kukaan muu kuin viestin lähettäjän tarkoittama oikea vastaanottaja saa ottaa viestin sisällöstä selvää. Lapsen oikeuksien sopimuksen 16 artikla korostaa, että myös lapsella on oikeus luottamukselliseen viestintään eli siihen, ettei perheessä eikä missään muuallakaan puututa mielivaltaisesti tai laittomasti hänen kirjeenvaihtoonsa, johon kuuluu myös sähköinen viestintä.[21]

Yksityisyyden suojan piiriin kuuluu myös henkilötietojen suoja. EU:n perusoikeuskirjan 8 artiklassa turvataan jokaiselle henkilötietojen suoja ja edellytetään, että kyseisten tietojen käsittelyn on oltava asianmukaista, tapahduttava tiettyä tarkoitusta varten ja asianomaisen henkilön suostumuksella tai muun laissa säädetyn oikeuttavan perusteen nojalla. Artiklan mukaan jokaisella on myös oikeus tutustua niihin tietoihin, joita hänestä on kerätty, ja saada ne oikaistuiksi. Myös lapsen yksityisyyttä koskeva Lapsen oikeuksien sopimuksen 16 artikla kattaa oikeuden lapsesta kerättyjen tietojen valvontaan ja velvoittaa lainsäädäntöä takaamaan, että lapsi tietää hänestä kerätyn ja säilytettävän tiedon olemassaolon sekä sen, miksi tietoa säilytetään ja kuka sitä hallitsee. Lisäksi se edellyttää, että lapsi pääsee käsiksi näihin tietoihin ja voi vastustaa sekä tarvittaessa korjata niiden sisältöä. Lainsäädännöllä tulisi

19 HE 309/1993 vp, s. 53.

20 Lapsen yksityisyyden suojaa verkossa on tarkasteltu Lastensuojelun keskusliiton julkaisuissa Lapsen yksityisyyden suoja digitaalisessa mediassa. https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Lapsen_yksityisyyden_suoja_digitaalisessa_mediassa.pdf Kts. myös korkeimman oikeuden tuore ratkaisu KKO 2018:81. Korkein oikeus piti ennallaan hovioikeuden tuomion, jolla lasten huostaanoton täytäntöönpanoa koskevan videon julkaisseet miehet tuomittiin yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisestä. KKO puntaroi asiaa perusoikeuksina turvattujen yksityisyyden suojan ja sananvapauden toteutumisen kannalta. Vaikka videon julkaisemisessa oli kysymys yleiseltä kannalta merkittävästä asiasta eli viranomaisen toiminnan asianmukaisuudesta, huostaanottoon liittyviä tietoja sisältäneen ja lasten tunteita tehokkaasti kuvanneen videon julkaiseminen oli kuitenkin voimakkaasti loukannut lapsen yksityisyyttä eikä ollut lapsen edun mukaista. Huoltajalla ei lähtökohtaisen edustamisoikeutensa nojalla ole oikeutta julkaista lapsestaan mitä tahansa tietoa.

21 Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011, s. 162.

myös rajoittaa muiden pääsyä säilytettyyn tietoon.[22]

Henkilötietojen suoja mainitaan myös yksityiselämää koskevassa perustuslain 10 §:ssä, jonka mukaan henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla. Perustuslain esitöiden mukaan henkilötietoja koskeva säännös viittaa tarpeeseen lainsäädännöllisesti turvata yksilön oikeusturva ja yksityisyyden suoja henkilötietojen käsittelyssä, rekisteröinnissä ja käyttämisessä sekä edellyttää lainsäädännöllisiä järjestelyjä henkilötietojen suojasta.[23] Keskeisin säännöksen sisältämää toimeksiantoa täyttävä säädös on uusi EU:n tietosuoja-asetus ja sitä täydentävä kansallinen tietosuojalaki. Niitä käsitellään tarkemmin seuraavissa luvuissa.

Oikeus turvallisuuteen ja suoja huonoa kohtelua vastaan

Jokaisella on oikeus turvallisuuteen, ja tämä oikeus on nimenomaisesti mainittu Suomen perustuslain 7 §:ssä. Turvallisuuden nimenomainen mainitseminen korostaa julkisen vallan positiivisia velvoitteita yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta, olivatpa niiden tekijät julkisen vallan käyttäjiä tai yksityisiä tahoja.[24]

Jokaisen oikeutta henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja velvoitetta sen suojaamiseen täydennetään Lapsen oikeuksien sopimuksessa, jonka 3 artiklan 2 kohdan mukaan erityisesti lapsella on oikeus hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon. Sopimuksessa erityisellä suojelulla tarkoitetaan kaikenlaista lapsen suojaamista kaikenlaiselta häntä vahingoittavalta toiminnalta. Lasta on suojeltava kaikissa häntä koskevissa ympäristöissä kuten kotona, koulussa, asiakkaana, kuluttajana sekä median käyttäjänä[25] ja luonnollisesti myös verkkomaailmassa.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 19 artiklassa velvoitetaan valtiota ryhtymään kaikkiin asianmukaisiin toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta, laiminlyönniltä, huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä. Lapsen oikeuksien komitean kyseistä artiklaa koskevan yleiskommentin mukaan henkisellä väkivallalla tarkoitetaan muun muassa pelottelua ja uhkailua, eristämistä, loukkaamista, nimittelyä ja pilkkaamista sekä aikuisten tai muiden lasten harjoittamaa henkistä kiusaamista kuten internetissä tapahtuvaa verkkokiusaamista. Erikseen kommentissa määritellään tieto- ja viestintätekniikan välityksellä tapahtuva väkivalta ja siihen liittyvät riskit eli muun muassa lasten seksuaalisessa hyväksikäytössä tuotetut kuva- ja äänitallenteet sekä lapsiin liittyvien sopimattomien kuvien ja videotallenteiden ottaminen, tekeminen, näyttäminen ja jakelu.[26]

Voimakkaimmat kansainväliset panostukset lasten oikeuksiin verkkomaailmassa ovatkin liittyneet juuri lapsen suojeluun seksuaaliselta hyväksikäytöltä, johon kytkeytyvät uhkat ovat kasvaneet rajusti internetin käytön

22 Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011, s. 159, 161.
23 HE 309/1993 vp, s. 53.
24 HE 309/1993 vp, s. 47.
25 Hakalehto-Wainio, 2011, s. 520.
26 Committee on the Rights of the Child: General Comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom from all forms of violence, kohdat 21, 31. Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

lisääntymisen myötä. Lasten suojaaminen seksuaaliselta hyväksikäytöltä on oikeutetusti ollut yksi tärkein lapsen verkkomaailman oikeus internetin alkuajoista lähtien.[27]

Lapsen oikeuksien sopimuksen 34 artiklassa suojataan lasta kaikenlaisilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta ja velvoitetaan ryhtymään tarkoituksenmukaisiin toimenpiteisiin estämään muun muassa lapsen houkutteleminen laittomiin seksuaalisiin tekoihin sekä lasten hyväksikäyttö pornografisissa esityksissä tai aineistoissa. Lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyy myös valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta. Pöytäkirja velvoittaa sopimusvaltioita kieltämään lasten myynnin sekä lapsen hyväksikäytön prostituutiossa ja pornografiassa. Pöytäkirja sisältää myös määräyksiä rikoslainsäädännön ja tuomiovallan ulottuvuudesta, rikoksentekijän luovuttamisesta ja valtioiden välisestä yhteistyöstä sekä lapsiuhrien oikeuksien suojelemisesta oikeudenkäynnin aikana. Suomi ratifioi pöytäkirjan vuonna 2012.[28]

Edelleen Lapsen oikeuksien sopimuksen 17 artiklan e kohdassa rohkaistaan kehittämään asianmukaisia ohjelmia lasten suojelemiseksi heidän hyvinvoinnilleen vahingolliselta tiedolta ja aineistolta. Lasten suojelemista seksuaaliselta riistolta ja hyväksikäytöltä on myös solmittu erillinen sopimus, niin kutsuttu Lanzaroten sopimus[29], jonka tarkoituksena on ehkäistä ja torjua hyväksikäyttöä ja suojella niiden kohteeksi joutuneiden lapsiuhrien oikeuksia. Lapsen oikeuksien sopimuksen 32 artiklan mukaan lapsella on oikeus suojaan myös taloudelliselta hyväksikäytöltä. Sopimuksen 35 artiklassa korostetaan vielä erikseen, että lapsella on oikeus suojaan myös kaikilta muilta hänen hyvinvointiaan jollain tavoin uhkaavilta hyväksikäytön muodoilta.

4.4 Oikeuksien yhteen sovittaminen

Ihmis- ja perusoikeudet eivät ole sillä tavalla ehdottomia, ettei niitä voitaisi rajoittaa. Yksilön ihmis- ja perusoikeuksien käyttämistä voivat rajoittaa esimerkiksi toisten ihmisten perus- ja ihmisoikeudet tai muut painavat yhteiskunnalliset intressit. Lapsen oikeuksien yhteensovittamiseen verkkomaailmassa kuuluu myös lasten osallistumista tukevien ja toisaalta suojelevien oikeuksien arviointi. Selvää on, että esimerkiksi lapsen sanan- ja kokoontumisvapaus tai oikeus tietoon voivat olla ristiriidassa lapsen suojeluun tai turvallisuuteen liittyvän oikeuden kanssa. Tämän ristiriidan ratkaisun ja oikeuksien yhteensovittamisen harkinnan lähtökohtana ja tulkintaa ohjaavana periaatteena on aina lapsen edun ensisijaisuus.

Lapsen oikeus erityiseen suojaan on huomioitu osittain myös ihmis- ja perusoikeuksien säännöstasolla. Esimerkiksi sananvapautta turvaavan perustuslain 12 §:ssä todetaan nimenomaisesti, että lailla voidaan lasten suojelemiseksi säätää välttämättömistä kuvaohjelmia koskevista rajoituksista. Lapsen sananvapautta voidaan siis rajoittaa nimenomaan lapsen turvallisuuden ja

27 Livingstone & O'Neill 2014, s. 24.

28 Valtioneuvoston asetus lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta tehdyn lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta.

29 Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja hyväksikäyttöä vastaan.

turvallisen kehityksen suojaamiseksi. Tämä rajoittaminen ei koske niinkään lapsen ilmaisuvapauden rajoittamista kuin hänen vastaanotto-oikeuttaan kuvaohjelmien ja tiettyjen mainosten osalta. Myös Lapsen oikeuksien sopimuksen 13 artiklan mukaan lapsen ilmaisuvapaudelle voidaan asettaa tiettyjä rajoituksia, joista säädetään laissa ja jotka ovat välttämättömiä muun muassa muiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi. Lapsenkin on ilmaisuvapautta käyttäessään kunnioitettava muiden ihmisten oikeuksia kuten oikeutta yksityisyyteen. Kuten lapsen oikeuksien komiteakin on todennut, lapset saattavat modernin viestintätekniikan käyttäjinä kohdata uhkia sekä tiedon vastaanottajina että toimijoina.[30]

Myös muiden ihmisten sananvapautta kuten oikeutta levittää tietoja voidaan rajoittaa erityisesti lasten suojaamiseksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään käsitellyt useita tapauksia, joissa on ollut kyse lapsen oikeudesta yksityisyyteen ja toisaalta muiden ihmisten sananvapaudesta. Yleisenä huomiona tästä ratkaisukäytännöstä voidaan todeta, että tuomioistuin on korostanut alaikäisten haavoittuvaa asemaa verkkomaailmassa ja tunnustanut lapsen tarvitsevan suurempaa yksityisyyden suojaa kuin aikuisen.[31]

Luottamuksellisen viestinnän suoja ja lapsen turvallisuus voivat myös joutua tietyissä tilanteissa vastakkain. Henkilötietojen suoja ja lasten osallistavat oikeudet vaativat nekin lapsen oikeuksien yhteensovittamista: lapset osallistuvat entistä enemmän tietoyhteiskunnan palveluihin ja luovuttavat näiden palvelujen tarjoajille henkilötietojaan. EU:n tietosuoja-asetuksen eräänä tavoitteena onkin nimenomaisesti parantaa lasten henkilötietojen suojaa heidän osallistuessaan kuluttajina digitaalisen maailman eri palveluihin.

4.5 Lapsen kehittyvien valmiuksien huomioon ottaminen

Lapsen erityinen oikeudellinen asema liittyy paitsi siihen, että lapsi tarvitsee erityistä suojaa, myös siihen, että lapsen oikeuksien toteuttamisessa on kiinnitettävä erityistä huomioita hänen kehitystasoonsa. Tämä ilmenee esimerkiksi lapsen osallistumista turvaavasta Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklasta, jonka mukaan lapsella on oikeus saada näkemyksensä huomioon otetuksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaan. Vaikka kaikilla lapsilla on syntymästään lähtien samat ja yhtäläiset oikeudet, lapsen kehittyvät valmiudet vaikuttavat sekä osallistavien oikeuksien käyttämisen arvioinnissa että lapsen tarvitseman suojelun määrässä. Lapsen oikeuksien komitea onkin todennut, että mitä enemmän lapsi itse tietää ja mitä enemmän hänellä on kokemusta, sitä enemmän vanhemman on siirryttävä lasten määräämisestä ja ohjeistuksesta muistuttamiseen ja neuvontaan. Lapsen varttuessa hänen näkemyksillään on yhä enemmän painoarvoa myös hänen etuaan arvioitaessa.[32]

30 Committee on the Rights of the Child: General Comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom from all forms of violence, kohta 31. Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

31 Lapsen yksityisyyden suoja digitaalisessa mediassa, s. 57–61.

32 Committee on the Rights of the Child, General comment No. 14 (2013): On the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, kohta 44. Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

Lapsen kehittyvät valmiudet tulisikin huomioida eri tasoilla ja tahoilla kuten silloin, kun valtiot ja muut toimijat kuten yritykset vahvistavat eri menettelytapoja ja käytäntöjä vastaamaan lasten ja nuorten eri tarpeita heidän kehityksensä mukaisesti suhteessa digitaaliseen ympäristöön, tai silloin, kun huoltajat arvioivat lapsen turvallista osallistumista tähän ympäristöön. Arviointiin liittyy myös lapsen yksilöllisten valmiuksien huomioiminen. Kuten lapsen oikeuksien komiteakin muistuttaa: yksittäiset lapset saavuttavat tietyn kypsyyden eri aikaan.[33] Siten esimerkiksi ikä ei välttämättä ole paras mittari arvioitaessa lapsen kypsyyttä käyttää turvallisesti internetin eri palveluja ja osallistumista digitaaliseen kulttuuriin.

Myös EU:n tietosuojaviranomaisten muodostama työryhmä (EU:n tietosuojatyöryhmä) on korostanut lapsen henkilötietojen suojaa käsittelevässä lausunnossaan, että vaikka lapsen tulee saada nauttia kaikista ihmisoikeuksista, myös henkilötietojensa suojasta, on lapsi erityisessä tilanteessa, joka tulee ottaa huomioon sekä staattisesta että dynaamisesta näkökulmasta.

Staattinen näkökulma viittaa siihen, että lapsi ei ole vielä saavuttanut täyttä fyysistä ja psyykkistä kypsyyttä, ja dynaaminen puolestaan siihen, että lapsi on jatkuvassa fyysisessä ja psyykkisessä kehitysprosessissa kasvaessaan aikuiseksi. Lapsen oikeudet ja oikeuksien toteuttaminen edellyttävät molempien näkökohtien huomioimista ja sopeuttamista tähän jatkuvaan kehitykseen. Lisäksi lausunnossa korostetaan, ettei lapsi ainoastaan ole jatkuvassa kehitysprosessissa vaan hänellä on myös oikeus siihen. Yhteiskunnan pitäisikin kohdella lasta hänen kypsyystasonsa mukaisesti sekä osallistavia että suojaa koskevia oikeuksia määriteltäessä.[34] Verkkoympäristössä ja henkilötietojen käsittelyssä tämä on huomioitava niin, että vaikka lapsella on oikeus osallistua, lapsen päätöksentekokyky ja se, miten paljon hän tarvitsee huoltajan tai muun aikuisen apua oikeuksiensa käyttämisessä, vaihtelevat suuresti.

Kehittyviin valmiuksiin liittyy läheisesti myös erityisryhmien kuten vammaisten lasten oikeuksien huomioon ottaminen. Lapsen oikeuksien sopimuksen ja muiden ihmisoikeussopimusten turvaamat oikeudet kuuluvat täysimääräisesti myös heille. Lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artiklan syrjinnän kieltoa ja 23 artiklan mukaista vammaisen lapsen oikeutta nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä täydentää ja täsmentää YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. Sopimus takaa muun muassa vammaisten lasten oikeuden nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa (7 artikla), oikeuden sanan- ja mielipiteenvapauteen sekä tiedonsaantiin (21 artikla) ja oikeuden yksityisyyteen (22 artikla). Vammaisilla lapsilla on yhtä lailla oikeus osallistua digitaaliseen maailmaan ja saada erityistä suojaa kehityksensä mukaisesti. Onkin todettu, ettei ole olemassa mitään universaalia ”keskivertolasta”, ”normaalia” ihmistä tai uuden teknologian ”tavanomaista” käyttämistä.[35]

33 Committee on the Rights of the Child, General comment No. 20 (2016): On the implementation of the rights of the child during adolescence, Kohta 5. Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

34 Tietosuojatyöryhmä: Opinion 2/2009 on the protection of children's personal data. (General Guidelines and the special case of schools). https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2009/wp160_en.pdf

35 Alper & Goggin 2017, s. 728.

4.6 Vastuu lapsen oikeuksien toteutumisesta

Lapsen oikeuksien sopimus ja muut asiakirjat takaavat lapselle siis varsin vahvan osallistumisoikeuden ja toisaalta oikeuden erityiseen suojaan. Nämä lapsen oikeudet asettavat muille tahoille velvollisuuksia turvata kyseiset osallistumisoikeudet ja -mahdollisuudet ottaen huomioon lapsen suojaamista koskevat näkökohdat. Oikeudet velvoittavat siis valtiota ja viranomaisia sekä vanhempia, yrityksiä ja yleisesti kansalaisyhteiskuntaa luomaan riittävän turvalliset ympäristöt ja antamaan lapsille riittävät taidot, jotta lapsen osallistuminen digitaaliseen kulttuuriin kokonaisuudessaan on Lapsen oikeuksien sopimuksen ja muiden ihmis- ja perusoikeusvelvoitteiden mukaista ja lapset osaavat kunnioittaa myös muiden oikeuksia.

Vanhempien vastuu

Lapsen oikeuksien sopimuksen 18 artiklan mukaan ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä on lapsen *vanhemmilla tai muilla huoltajilla*. Myös Suomen perustuslain esitöissä korostetaan perheen merkitystä lapsen luonnollisena elin- ja kasvuympäristönä ja perheen, erityisesti vanhempien tai muiden lapsen huolenpidosta vastaavien, päävastuuta lapsen kehityksestä ja kasvatuksesta.[36] Vanhemmat ovat siis ensisijaisesti vastuussa siitä, että lapsen oikeudet toteutuvat perheympäristössä myös verkkomaailman kontekstissa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 18 artiklan mukaisesti lapsen edun on määrättävä heidän toimintaansa.

Valtion vastuu

Valtiolla on puolestaan viimesijainen vastuu siitä, että lapsen oikeudet toteutuvat ja että kansallinen lainsäädäntö on sopusoinnussa oikeuksia turvaavan Lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa. Lisäksi valtiolla on velvollisuus taata, että muut tahot kuten yritykset, lapsen huoltajat ja lapset itse ovat myös tietoisia kyseisistä oikeuksista.

Lapsen oikeuksien komitea on Lapsen oikeuksien sopimuksen yleisiä täytäntöönpanotoimenpiteitä koskevassa yleiskommentissaan korostanut tätä velvollisuutta. Komitean mukaan sopimusvaltio on kaikissa olosuhteissa vastuussa sopimuksen täysimääräisen täytäntöönpanon takaamisesta kaikilla lainkäyttövaltaansa kuuluvilla alueilla. Vaikka valtio on se taho, joka nimenomaisesti hyväksyy sopimuksen mukaiset velvoitteet, sen on täytäntöönpanotehtävässään eli lasten ihmisoikeuksien toteuttamisessa kuitenkin osallistettava kaikki yhteiskunnan sektorit ja tietysti myös lapset. Lisäksi kommentissa painotetaan muun muassa kaikkien oikeussuojakeinojen lapsilähtöisyyttä, joihin tulisi kuulua lapsiystävällisten tietojen, neuvojen ja tuen tarjoaminen.[37]

36 HE 309/1993 vp, s. 71.

37 Committee on the Rights of the Child: General Comment No. 5 (2003) General Measures of Implementation of the Convention on the Rights of the Child, kohdat 1 ja 24. Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/

Tehokkaat ja lapsiystävälliset oikeussuojakeinot ovatkin osa lapsen oikeuksien kokonaisvaltaista toteutumista myös verkkomaailman kontekstissa.

Lapsen oikeuksien komitea on myös tarkentunut yleiskommentissaan sopimusvaltioiden velvoitteita, jotka liittyvät siihen, miten yritystoiminta vaikuttaa lasten oikeuksiin. Sen mukaan valtioiden on muun muassa kannustettava vapaaehtoisia toimia ja hankkeita luoda lasten oikeuksia kunnioittavaa ja tukevaa yrityskulttuuria kuten sosiaalisia investointeja ja vapaaehtoisia käytännesääntöjä ja edistettävä yhdenvertaisuuden toteutumista esimerkiksi tukemalla vammaisten lasten mahdollisuuksia saada palveluja.

Erikseen kommentissa mainitaan, että valtioiden on varmistettava, etteivät markkinointi ja mainonta haittaa lasten oikeuksia, muun muassa kehottamalla yrityksiä noudattamaan käytännesääntöjä. Edelleen komitea toteaa, että digitaalinen media aiheuttaa erityistä huolta, sillä monet lapset saattavat joutua verkossa väkivallan kuten kiusaamisen tai hyväksikäytön uhriksi. Sen lisäksi, että valtiot toteuttavat muut velvoitteensa näiden vaarojen torjumiseksi, niiden tulisi antaa lapsen iän mukaista tietoa verkkoturvallisuudesta, jotta lapset pystyisivät hallitsemaan verkkoympäristön riskejä ja tietäisivät, mistä hakea apua. Valtioiden olisi sovitettava toimensa yhteen tieto- ja viestintäteknologian yritysten kanssa, jotta nämä pystyisivät kehittämään ja toteuttamaan asianmukaiset toimet lasten suojelemiseksi asiattomalta aineistolta. Valtioiden tulee myös varmistaa eri toimilla, että yritykset kunnioittavat lasten oikeuksia, ja vaatia, että nämä noudattavat huolellisuusvelvollisuutta lasten oikeuksien osalta.[38]

Myös Euroopan neuvostossa on korostettu valtioiden vastuuta oikeuksien toteutumisessa verkkomaailmassa. Ministerineuvoston suosituksessa internetin käyttäjien ihmisoikeuksista todetaan, että valtiolla on lähtökohtaisesti velvollisuus suojella ihmisoikeuksia myös internetin käyttöympäristössä ja että tähän suojeluun kuuluu myös yksityisten yritysten valvonta. Suosituksessa on erillinen lapsia koskeva osio, jossa käsitellään ja eritellään lasten oikeuksia verkkomaailmassa ja asetetaan erilaisia suosituksia niiden turvaamiseksi.[39] Ministerineuvosto on myös julkaisut suositukset ihmisoikeuksien suojaamiseksi sosiaalisen median palveluissa.[40]

Heinäkuussa 2018 Ministerineuvosto antoi nimenomaisen suosituksen lasten oikeuksien edistämisestä, suojelusta ja toteuttamisesta digitaalisessa ympäristössä. Suositus perustuu siihen lähtökohtaan, että jokaisen lapsen tulee voida nauttia täysimääräisesti ihmisoikeuksistaan verkkomaailmassa. Suosituksen tarkoituksena on auttaa valtioita ja muita tahoja noudattamaan ja toteuttamaan kansainvälisissä ja eurooppalaisissa ihmisoikeussopimuksissa turvattuja oikeuksia Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössään vahvistamalla tavalla tarjoamalla toimintaperiaatteita, joilla voidaan

lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

38 Committee on the Rights of the Child: General Comment No. 16 (2013) on State obligations regarding the impact of business sector on children's rights, kohdat 1, 9, 13 ja 59–62. Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

39 Ministerikomitean suositus 2014/6 jäsenvaltioille koskien internetin käyttäjien ihmisoikeuksia 16.4.2014. https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804d5b31

40 Ministerikomitean suositus 2012/4 jäsenvaltioille koskien ihmisoikeuksia sosiaalisen median palveluissa. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805caa9b

varmistaa, että lainsäädäntö, politiikka ja käytännöt vastaavat riittävästi lasten oikeuksia. Lisäksi suosituksessa korostetaan, että valtioiden olisi varmistettava, että yritykset ja muut keskeiset tahot täyttävät ihmisoikeusvelvoitteensa ja ovat vastuussa väärinkäytöksistään.[41]

Euroopan tietosuojavaltuutettu on vastaavasti painottanut, että EU:n jäsenvaltioiden olisi otettava tietosuojavaatimukset asianmukaisesti huomioon toteuttaessaan toimenpiteitä lasten turvallisuuden parantamiseksi internetissä. Tähän kuuluu muun muassa se, että valtioiden on varmistettava, että ne tarjoavat koulutuskampanjoissaan ja -materiaaleissaan tietoa tietosuojariskeistä sekä siitä, kuinka lapset ja vanhemmat voivat välttyä näiltä riskeiltä. Tietosuojaviranomaisten, jäsenvaltioiden ja alan toimijoiden yhteistyötä on kehitettävä, jotta lasten ja vanhempien tietämys internetin käytön turvallisuusnäkökohdista kasvaisi.[42] Mediakasvatus onkin entistä keskeisemmässä roolissa siinä, että lapset voivat turvallisesti ja mielekkäästi käyttää verkkopalveluja ja siten osallistumisoikeuksiaan. Turvallinen ja mielekäs käyttö edellyttää myös sitä, että lasten huoltajilla ja lasten kanssa tekemisissä olevilla ammattilaisilla on riittävät taidot.

Valtioiden rooliin lapsen oikeuksien takaamiseksi verkossa kuuluu myös lainsäädännön sovittaminen lasten suojaamiseksi solmittujen muiden sopimusten ja asiakirjojen kanssa. Tähän on kuulunut muun muassa EN:n tietoverkkorikollisuutta koskevan sopimuksen sekä lasten seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan solmitun, niin sanotun Lanzaroten sopimuksen voimaansaattaminen ja lainsäädännön muuttaminen vastaamaan sopimuksen velvoitteita. Lisäksi tietosuoja-asetus on edellyttänyt kansallisen lainsäädännön saattamista sopusointuun asetuksen kanssa.

Yritysten vastuu

Valtioiden ja huoltajien lisäksi *yrityksillä* on niin ikään oma vastuunsa ihmisoikeuksien ja siten myös lasten oikeuksien toteutumisesta verkkomaailman ympäristössä. Yritysten rooli ja vastuu oikeuksien toteutumisessa on noussut viime vuosikymmeninä merkittävään rooliin yritysten vaikutusvallan kasvun myötä. Erityisesti ICT-sektorilla yritykset ovat juuri niitä, jotka suunnittelevat ja rakentavat käytännössä kaikki ne tietoyhteiskunnan palvelut, joita käytämme.

YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet[43] asettavat yrityksille yleisen vastuun kunnioittaa ihmisoikeuksia. Tämä tarkoittaa sitä, että yritysten on vältettävä loukkaamasta muiden ihmisoikeuksia ja puututtava toimintansa kielteisiin ihmisoikeusvaikutuksiin. Lisäksi yritysten on pyrittävä estämään ja lieventämään sellaisia kielteisiä ihmisoikeusvaikutuksia, jotka liittyvät suoraan yritysten toimintaan, tuotteisiin tai palveluihin, vaikka yritykset eivät olisi itse olleet osallisina näiden vaikutusten aiheuttamiseen.

41 Ministerikomitean suositus 2018/7 jäsenvaltioille koskien lapsen oikeuksien kunnioittamista, suojelua ja toteuttamista digitaalisessa ympäristössä.
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016808b79f7

42 Tiivistelmä Euroopan tietosuojavaltuutetun lausunnosta 7.7.2012, s. 16.
https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/12-07-17_better_iternet_children_fi_0.pdf

43 Guiding Principles on Business and Human Rights.
http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

Velvollisuus kunnioittaa ihmisoikeuksia koskee kaikkia yrityksiä niiden koosta, toimialasta tai yritysrakenteesta riippumatta. [44]

Yleiskommentissaan, joka käsittelee valtioiden velvoitteita ja yritystoiminnan vaikutusta erityisesti lasten oikeuksiin, lapsen oikeuksien komitea on eritellyt lasten verkossa kohtaamia uhkia ja todennut, että vaikka yritykset eivät olisikaan välittömästi osallisina lasten oikeuksia loukkaavissa rikollisissa teoissa, ne voivat toimintansa perusteella olla avunantajina näissä oikeudenloukkauksissa.[45] Eri tahot ovat lisäksi antaneet suosituksia ja ohjeistuksia yritystoiminnan ja ihmisoikeuksien yhteensovittamisesta sekä erityisesti lasten oikeuksien huomioonottamisesta. Yksi näistä on UNICEFin, Global Compactin ja Save the Children -järjestön yhdessä laatimat Liiketoimintaa ohjaavat lapsenoikeusperiaatteet. Periaatteet määrittelevät toimet, joiden avulla yritys voi varmistaa, että sen toiminta kunnioittaa lapsen oikeuksia. Lisäksi periaatteet määrittävät joukon toimia, joiden avulla yritys voi tukea lapsen oikeuksien toteutumista.[46]

Ohjeistusten, suositusten ja käytännesääntöjen lisäksi osa toimijoista on sitoutunut erilaisiin itsesääntelymekanismeihin, aloitteisiin ja yhteenliittymiin lasten digitaalisten oikeuksien turvaamiseksi. Eri palveluita ja tuotteita tarjoavat tahot voivat toki määritellä itse omissa käyttöehdoissaan ja toteuttaa käytännöissään erilaisia lapsia suojaavia toimia. On kuitenkin korostettava, etteivät käyttöehdot tai käytännöt saa milloinkaan olla ristiriidassa ihmisoikeussopimuksissa, laissa tai muissa säädöksissä turvattujen oikeuksien kanssa.

44 Periaatteet suomeksi: Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet: Yhdistyneiden kansakuntien "suojele – kunnioita – korjaa" -kehyksen täytäntöönpano. TEM raportteja 36/2013. http://tem.fi/documents/1410877/2870803/Yrityksi%C3%A4+-ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf/ba12d115-4b4d-47e8-a94c-af07956a032a/Yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf.pdf Periaatteista on julkaistu myös tulkintaopas suomeksi: Yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia, Ihmisoikeuskeskus 2014. https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/@Bin/4532018/FIN_BHR_02+%282%29.pdf

45 Committee on the Rights of the Child: General Comment No. 16 (2013) on State obligations regarding the impact of business sector on children's rights, kohta 60. Yleiskommentin suomennos luettavissa: https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/yleiskommentit-ja-niiden-suomennokset/

46 Liiketoimintaa ohjaavat lapsenoikeusperiaatteet. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/Lapsenoikeusperiaatteet_2013.pdf

5.
Yleistä tietosuoja-lainsäädännön uudistuksesta

5.1 Taustaa

EU:n yleinen tietosuoja-asetus[47] annettiin keväällä 2016, ja kahden vuoden siirtymäajan jälkeen asetusta alettiin soveltaa 25.5.2018 kaikissa EU:n jäsenvaltioissa. Henkilötietojen käsittely ja käsittelyn laajuus ovat muuttuneet valtavasti viime aikoina muun muassa teknologian kehityksen, digitalisaation ja erilaisten palvelujen sähköistämisen myötä. Teknologian kehitys ja globalisaatio ovat tuoneet henkilötietojen suojeluun uusia haasteita ja mullistaneet sekä talouden että sosiaalisen elämän.[48] Tietosuoja-asetusta edeltänyt, vuonna 1995 annettu EU:n henkilötietodirektiivi ei vastannut enää tämän kehityksen tuomiin tarpeisiin. Asetuksella luotiin uusia oikeuksia, joilla nykyaikaistettiin sääntelyä vastaamaan teknologian kehitystä. EU:n alueen yhdenmukaisen lainsäädännön on katsottu myös tukevan rajat ylittävää kaupankäyntiä ja lisäävän kansalaisten luottamusta.

Tietosuoja-asetus kumosi EU:n henkilötietodirektiivin, johon myös Suomen henkilötietolaki perustui. Tietosuoja-asetus on suoraan sovellettavaa oikeutta, joten sen säännöksiä ja määräyksiä sovelletaan suoraan kaikissa EU:n jäsenvaltioissa.

Tietosuoja-asetus jättää kuitenkin jäsenvaltioille kansallista liikkumavaraa tietyissä asioissa. Tämän liikkumavaran käyttöä säännellään Suomen tietosuojalaissa, joka tuli voimaan 1.1.2019 ja kumosi kansallisen henkilötietolain. Jatkossa henkilötietojen käsittelyyn Suomessa sovelletaan tietosuoja-asetusta ja sitä täydentävää tietosuojalakia. Ensisijaiset säännökset käsittelystä ja suojasta löytyvät kuitenkin tietosuoja-asetuksesta, sillä kansallisella lainsäädännöllä voidaan ainoastaan täsmentää asetuksen säännöksiä.

Tietosuojalaissa on täsmennetty esimerkiksi tietosuoja-asetuksen 8 artiklaa. Artiklassa säädetään ehdoista, joita sovelletaan tietoyhteiskunnan palveluihin liittyvään lapsen suostumukseen. Kun tietoyhteiskunnan palveluja tarjotaan suoraan lapsille, on lasten henkilötietojen käsittely artiklan perusteella lainmukaista, jos lapsi on vähintään 16-vuotias. Alle 16-vuotiaiden osalta käsittely edellyttää lapsen huoltajan suostumusta. Asetuksen perusteella on kuitenkin mahdollista säätää kansallisesti alempi ikäraja. Tietosuojalaissa on täsmennetty, että Suomessa tämä ikäraja on 13 vuotta.[49] Lisäksi tietosuojalaissa on säädetty muun muassa kansallisesta valvontaviranomaisesta sekä eräistä henkilötietojen käsittelyyn liittyvistä erityistilanteista kuten sananvapauden ja henkilötietojen suojan yhteensovittamisesta.

Tietosuoja-asetuksen tavoitteena on muun muassa vahvistaa säännöt luonnollisten henkilöiden suojelulle henkilötietojen käsittelyssä sekä suojella luonnollisten henkilöiden perusoikeuksia ja -vapauksia (1 artikla). Asetusta sovelletaan kaikkeen automaattiseen henkilötietojen käsittelyyn sekä muuhun henkilötietojen käsittelyyn, kun henkilötiedot muodostavat rekisterin osan (2 artikla). Tietosuoja-asetus koskee kaikkia sen soveltamisalaan kuuluvia, henkilötietoja käsitteleviä organisaatiota niin yksityisellä kuin julkisellakin sektorilla riippumatta esimerkiksi henkilötietojen käsittelyn laajuudesta, käsiteltävien

47 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32016R0679
48 Asetuksen johdanto-osan 6 kohta.
49 8 artiklasta tarkemmin luvussa 3.4

henkilötietojen luonteesta tai käytetystä teknologiasta. Soveltamista rajaavat kuitenkin asetuksen soveltamisalaa koskevat säännökset ja poikkeukset. [50]

Yksi poikkeuksista koskee kotitalouksia, eli asetusta ei sovelleta sellaiseen henkilötietojen käsittelyyn, jonka luonnollinen henkilö suorittaa yksinomaan henkilökohtaisessa tai kotitalouttaan koskevassa toiminnassa ja joka näin ollen ei ole sidoksissa mihinkään ammatilliseen tai kaupalliseen toimintaan. Tällaista toimintaa voi olla esimerkiksi sähköinen kirjeenvaihto ja siihen liittyvä osoitteiston pitäminen sekä sosiaalinen verkostoituminen ja verkkotoiminta, joita harjoitetaan henkilökohtaisen toiminnan yhteydessä. Asetusta ei siis sovelleta yksityishenkilön henkilötietojen käsittelyyn tämän käyttäessä esimerkiksi sähköpostin tai puhelimen osoite- tai yhteystietoja tai sosiaalisen median palveluja. Sen sijaan se tulee sovellettavaksi niihin organisaatioihin, jotka tarjoavat keinot tällaiseen henkilökohtaiseen henkilötietojen käsittelyyn kuten kyseistä sähköpostia tai sosiaalisen median palvelua tarjoaviin tahoihin.

Seuraavaksi käsitellään asetuksen keskeisiä käsitteitä, tietosuojaperiaatteita, henkilötietojen käsittelyn oikeusperusteita ja rekisteröidyn oikeuksia. Esityksen tavoitteena on antaa lyhyt johdatus tietosuoja-asetuksen käsitteisiin ja periaatteisiin. Periaatteet ja perusteet koskevat lähtökohtaisesti kaikkia rekisterinpitäjiä ja henkilötietojen käsittelijöitä, rekisteröidyn oikeudet puolestaan kaikkia rekisteröityjä eli sekä aikuisia että lapsia. Tietosuoja-asetusta erityisesti lasten näkökulmasta tarkastellaan seuraavassa luvussa.

5.2 Keskeiset käsitteet ja termit

Henkilötieto (personal data): kaikki tunnistettuun tai tunnistettavissa olevaan luonnolliseen henkilöön liittyvät tiedot kuten nimi, henkilötunnus, sormenjälki, valokuva, sähköpostiosoite, biometrinen tai geneettinen tieto. Tunnistettavissa olevana pidetään henkilöä, joka voidaan suoraan tai epäsuorasti tunnistaa erityisten tunnistetietojen kuten nimen, sijaintitiedon, verkkotunnistetiedon tai yhden tai useamman henkilölle tunnusomaisen fyysisen, fysiologisen, geneettisen, psyykkisen, taloudellisen, kulttuurillisen tai sosiaalisen tekijän perusteella.

Rekisteröity (data subject): henkilö, jota henkilötieto koskee.

Henkilötiedon käsittely (processing): kaikenlaiset toiminnot, jotka kohdistetaan henkilötietoihin kuten tietojen kerääminen, tallentaminen, järjestäminen, jäsentäminen, säilyttäminen, muokkaaminen, haku, kysely, käyttö, luovuttaminen, siirtäminen, levittäminen, yhteensovittaminen, yhdistäminen, rajoittaminen, poistaminen tai tuhoaminen. Henkilötietoja voidaan käsitellä joko automaattista tietojenkäsittelyä käyttäen tai manuaalisesti.

Rekisterinpitäjä (controller): luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö, viranomainen, virasto, tai muu elin, joka yksin tai yhdessä toisten kanssa määrittelee henkilötietojen käsittelyn tarkoitukset ja keinot. Rekisterinpitäjä on se organisaatio tai henkilö, joka on vastuussa henkilötietojen käsittelyssä.

50 Asetusta ei sovelleta esimerkiksi henkilötietojen käsittelyyn rikosasioissa, josta on omat säädöksensä.

Rekisterinpitäjä on esimerkiksi yritys, joka tarjoaa tietoyhteiskunnan palveluja, tai viranomainen, joka hoitaa lakisääteistä velvoitettaan.

Henkilötietojen käsittelijällä (processor): luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö, viranomainen, virasto tai muu elin, joka käsittelee henkilötietoja rekisterinpitäjän lukuun.

Suostumus (consent): mikä tahansa vapaaehtoinen, yksilöity, tietoinen ja yksiselitteinen tahdonilmaisu, jolla rekisteröity hyväksyy henkilötietojensa käsittelyn antamalla suostumusta ilmaisevan lausuman tai toteuttamalla selkeästi suostumusta ilmaisevan toimen.

Profilointi (profiling): mikä tahansa henkilötietojen automaattinen käsittely, jossa henkilötietojen avulla arvioidaan tiettyjä henkilön ominaisuuksia tai analysoidaan tai ennakoidaan näkökohtia, jotka liittyvät kyseiseen henkilöön.

Erityiset henkilötietoryhmät (special categories of personal data): tiedot, joista ilmenee henkilön rotu tai etninen alkuperä, poliittinen mielipide, ammattiliiton jäsenyys, uskonnollinen tai filosofinen vakaumus, geneettinen tai biometrinen tieto, terveyttä koskevat tiedot tai seksuaalista käyttäytymistä ja suuntautumista koskevat tiedot.

Tietoyhteiskunnan palvelu (information society service): etäpalveluna sähköisessä muodossa palvelun vastaanottajan henkilökohtaisesta pyynnöstä toimitettava palvelu, joka toimitetaan siten, että osapuolet eivät ole samanaikaisesti läsnä. Palveluja ovat esimerkiksi sosiaaliset mediat, blogialustat, videosivustot, onlinepelit ja erilaiset pelisovellukset.

5.3 Tietosuojaperiaatteet

Tietosuoja-asetuksessa säädetään henkilötietojen käsittelyä koskevista periaatteista, jotka ohjaavat rekisterinpitäjää käsittelemään henkilötietoja rekisteröidyn oikeuksia ja vapauksia kunnioittavalla tavalla. Nämä tietosuojaperiaatteet on koottu asetuksen 5 artiklaan. Periaatteet ovat koko tietosuojalainsäädännön peruspilareita ja keskeisessä roolissa myös lasten henkilötietojen käsittelyn edellytyksiä tarkasteltaessa. Periaatteet sitovat kaikkia rekisterinpitäjiä, olivatpa ne sitten yksityisiä tai julkisia tahoja.

Tietosuojaperiaatteet

Käsittelyn lainmukaisuus, kohtuullisuus ja läpinäkyvyys: henkilötietoja on käsiteltävä lainmukaisesti, asianmukaisesti ja rekisteröidyn kannalta läpinäkyvästi.

Käyttötarkoitussidonnaisuus: henkilötietoja saa kerätä vain tiettyä, nimenomaista ja laillista tarkoitusta varten, eikä niitä saa käsitellä myöhemmin näiden tarkoitusten kanssa yhteensopimattomalla tavalla.

Tietojen minimointi: henkilötietojen on oltava asianmukaisia ja olennaisia sekä rajoitettuja niihin tarkoituksiin, joita varten tietoja käsitellään.

Täsmällisyys: henkilötietojen on oltava täsmällisiä ja päivitettyjä, ja rekisterinpitäjän tulee toteuttaa kaikki kohtuulliset toimenpiteet sen varmistamiseksi, että käsittelyn tarkoituksiin nähden epätarkat ja virheelliset henkilötiedot poistetaan tai oikaistaan viipymättä.

Säilytyksen rajoittaminen: henkilötiedot on säilytettävä sellaisessa muodossa, jossa rekisteröity on tunnistettavissa ainoastaan niin kauan kuin on tarpeen tietojenkäsittelyn tarkoitusten toteuttamista varten.

Eheys ja luottamuksellisuus: henkilötietoja on käsiteltävä tavalla, jolla varmistetaan niiden asianmukainen turvallisuus, suojaaminen luvattomalta ja lainvastaiselta käsittelyltä sekä vahingossa tapahtuvalta häviämiseltä, tuhoutumiselta ja vahingoittumiselta.

Rekisterinpitäjän on huolehdittava siitä, että tietosuojaperiaatteita noudatetaan kaikissa henkilötietojen käsittelyvaiheissa. Rekisterinpitäjän *osoitusvelvollisuuden* perusteella tämä on pystyttämä myös osoittamaan.

Tietosuojaperiaatteet vastaavat useilta osin jo henkilötietolain mukaisia periaatteita. Sen sijaan uusia asetukseen kirjattuja periaatteita ovat sisäänrakennetun ja oletusarvoisen tietosuojan periaatteet (25 artikla). Sisäänrakennetun tietosuojan periaate edellyttää, että edellä mainitut tietosuojaperiaatteet otetaan tehokkaasti osaksi henkilötietojen käsittelyä sen kaikissa vaiheissa. Oletusarvoinen tietosuojaperiaate merkitsee puolestaan sitä, että rekisterinpitäjän tulee oletusarvoisesti käsitellä vain käsittelyn kunkin erityisen tarkoituksen kannalta tarpeellisia henkilötietoja.

Periaatteita täydentää rekisterinpitäjän velvoitteiden määräytymisen osalta omaksuttu *riskiperusteinen lähestymistapa,* joka tarkoittaa sitä, että asetuksen velvoitteet ja asianmukaiset suojatoimet on suhteutettava siihen riskiin, joka henkilötietojen käsittelystä aiheutuu rekisteröidyn oikeuksille ja vapauksille. Rekisterinpitäjän tulee tehdä perusteellinen arvio käsittelyyn liittyvistä riskeistä. Tätä täydentää (asetuksen 35 artiklan mukainen) *tietosuojaa koskeva vaikutusten arviointi.* Sen mukaan rekisterinpitäjän on tehtävä vaikutusten arviointi, jos henkilötietojen käsittelyyn todennäköisesti kohdistuu korkea riski.

Edelleen periaatteita, riskiperusteista lähestymistapaa ja vaikutusten arviointia täydentää asetuksen mukainen henkilötietojen käsittelyn turvallisuutta koskeva velvoite (32 artikla). Velvoitteen nojalla organisaation on riskiä vastaavan turvallisuustason varmistamiseksi toteutettava asianmukaiset tekniset ja organisatoriset toimenpiteet ottaen huomioon muun muassa uusin tekniikka ja toteuttamiskustannukset.

5.4 Henkilötietojen käsittelyn oikeusperuste

Tietosuoja-asetuksen 6 artiklassa säädetään niistä perusteista, joilla henkilötietoja ylipäänsä voidaan käsitellä. Henkilötietojen käsittely on siis mahdollista ja lainmukaista ainoastaan tietosuoja-asetuksen 6 artiklan mukaisin edellytyksin eli silloin, kun joku 6 artiklassa säädetty oikeusperuste täyttyy. Rekisterinpitäjä eli se, jonka lukuun henkilötietoja käsitellään, on vastuussa siitä, ettei henkilötietoja käsitellä ilman asianmukaista oikeusperustetta. Ennen henkilötietojen käsittelyä rekisterinpitäjän on tunnistettava 6 artiklan mukainen oikeusperuste eli se, millä perusteella henkilötietoja käsitellään. Tämä on tärkeää muun muassa siksi, että osa tietosuoja-asetuksen turvaamista rekisteröidyn oikeuksista on sidoksissa henkilötietojen käsittelyn perusteeseen.

Asetuksen 6 artiklan mukaiset käsittelyn oikeusperusteet:

- Rekisteröidyn vapaaehtoinen suostumus
- Sellaisen sopimuksen täytäntöön paneminen, jossa rekisteröity on osapuolena
- Rekisterinpitäjän lakisääteinen velvoite
- Rekisteröidyn tai toisen luonnollisen henkilön elintärkeiden etujen suojaaminen
- Rekisterinpitäjän yleistä etua koskevan tehtävän suorittaminen tai julkisen vallan käyttäminen
- Rekisterinpitäjän tai kolmannen osapuolen oikeutettujen etujen toteuttaminen[51]

Tietosuoja-asetuksessa on lisäksi säädetty erityisistä henkilötietoryhmistä eli niin kutsutuista arkaluonteisista henkilötiedoista, joiden käsittely on rajatumpaa ja jotka saavat erityistä suojaa. Näitä ovat muun muassa tiedot, joista ilmenee rotu, etninen alkuperä, poliittinen mielipide, ammattiliiton jäsenyys, uskonnollinen tai filosofinen vakaumus, geneettinen tai biometrinen tieto, terveyttä koskevat tiedot sekä seksuaalista käyttäytymistä ja suuntautumista koskevat tiedot. Kyseisten tietojen käsittely edellyttää tietosuoja-asetuksen 9 artiklassa säädettyä perustetta. Tällainen peruste on esimerkiksi rekisteröidyn antama nimenomainen suostumus, henkilön elintärkeiden etujen suojaaminen tai käsittelyn tarpeellisuus oikeusvaateen esittämiseksi tai puolustamiseksi. Tietojen käsittely on mahdollista myös silloin, jos henkilö, joita tiedot koskevat, on saattanut ne itse julkisiksi esimerkiksi julkaisemalla ne verkkosivuillaan. Lisäksi tietojen käsittely on mahdollista eri tahojen toiminnassa silloin, kun niiden käsittelystä on olemassa tarkentavaa lainsäädäntöä. Esimerkiksi terveydenhuollossa henkilön terveyttä koskevia tietoja on mahdollista käsitellä terveydenhuollon alaa koskevien säännösten mukaisesti. Erityisten henkilötietoryhmien käsittelystä säädetään myös muun muassa koulutusta ja

51 Henkilötietojen käsittelyn oikeusperusteista tarkemmin tietosuojavaltuutetun sivuilla: "Milloin henkilötietoja saa käsitellä?" https://tietosuoja.fi/fi/kasittelyperusteet

sosiaalihuoltoa koskevassa lainsäädännössä. Myös tietosuojalaissa on säädetty niistä perusteista, joilla erityisiä henkilötietoja voidaan käsitellä.[52]

5.5 Rekisteröidyn oikeudet

Tietosuoja-asetuksen turvaamat rekisteröidyn eli henkilötietojen käsittelyn kohteen oikeudet on koottu asetuksen 12–22 artiklaan. Ne vastaavat osin kumotun henkilötietolain oikeuksia. Asetus loi kuitenkin uusiakin oikeuksia, kuten oikeuden siirtää tiedot järjestelmästä toiseen, sekä vahvisti ja täsmensi tiettyjä oikeuksia, kuten oikeutta tulla unohdetuksi.

Rekisteröidyllä on *oikeus läpinäkyvään informointiin ja viestintään* sekä oikeus tietää henkilötietojensa käsittelystä. Oikeus saada tietoa koskee muun muassa seuraavia: mihin tarkoituksiin henkilötietoja käsitellään ja mikä on käsittelyn oikeusperusta; mihin henkilötietojen antamisen vaatimus perustuu ja onko rekisteröidyn pakko toimittaa tiedot; luovutetaanko henkilötietoja kolmansille osapuolille ja jos luovutetaan, tietojen vastaanottajat; henkilötietojen säilytysaika tai kriteerit sille, miten säilytysaika määräytyy; rekisteröidyn muut oikeudet ja miten niitä voidaan käyttää sekä rekisterinpitäjän yhteystiedot. Rekisterinpitäjän on toteuttava asianmukaiset toimenpiteet, jotta nämä tiedot ovat saatavissa (12–14 artiklat).

Lisäksi rekisteröidyllä on *oikeus saada pääsy tietoihin* eli oikeus saada tieto siitä, että häntä koskevia tietoja käsitellään tai että niitä ei käsitellä. Henkilötietolain aikana tätä kutsuttiin tarkastusoikeudeksi. Rekisterinpitäjän on toimitettava myös jäljennös käsiteltävistä henkilötiedoista, jos rekisteröity sitä pyytää (15 artikla).

Rekisteröidyllä on *oikeus tietojen oikaisemiseen* eli oikeus vaatia, että häntä koskevat virheelliset henkilötiedot oikaistaan tai puutteelliset tiedot täydennetään (16 artikla), sekä *oikeus tietojen poistamiseen* eli *oikeus tulla unohdetuksi* (17 artikla). Nämä oikeudet olivat olemassa jo henkilötietolain aikana, mutta oikeutta tulla unohdetuksi vahvistettiin kirjoittamalla se asetuksen tekstiin.

Asetuksen uusi rekisteröidyn oikeus on oikeus siirtää tiedot järjestelmästä toiseen (20 artikla). Rekisteröidyllä on oikeus saada häntä koskevat henkilötiedot yleisesti käytössä olevassa siirtomuodossa ja toimittaa ne toiselle rekisterinpitäjälle. Tähän siirto-oikeuteen kuuluu myös tietojen siirtäminen suoraan rekisterinpitäjältä toiselle, jos se on teknisesti mahdollista. Oikeus edellyttää, että henkilötietojen käsittely perustuu suostumukseen tai sopimukseen ja että käsittely tehdään automaattisesti.

Rekisteröidyllä on lisäksi *oikeus vastustaa* henkilötietojen käsittelyä eli oikeus erityiseen tilanteeseen liittyvällä perusteella milloin tahansa vastustaa henkilötietojensa käsittelyä tietyissä tilanteissa. Vastustamisoikeus liittyy esimerkiksi henkilötietojen käsittelyyn suoramarkkinointia varten mukaan lukien profilointi, silloin kun se liittyy suoramarkkinointiin (21 artikla). Edelleen *rekisteröidyllä on lähtökohtaisesti oikeus olla joutumatta automaattisen päätöksenteon kuten profiloinnin kohteeksi* (22 artikla).

52 Erityisten henkilötietoryhmien käsittelystä tarkemmin tietosuojavaltuutetun sivuilla: "Erityisten henkilötietoryhmien käsittely" https://tietosuoja.fi/erityisten-henkilotietoryhmien-kasittely

5.6 Rekisterinpitäjän velvollisuudet, tietosuoja-asetuksen valvonta ja oikeussuojakeinot

Periaatteiden ja rekisteröidyn oikeuksien lisäksi tietosuoja-asetuksessa säännellään erilaisia muita velvollisuuksia rekisterinpitäjälle ja henkilötietojen käsittelijälle. Asetuksessa on säännökset myös sen valvonnasta ja rekisteröidyn oikeussuojakeinoista.

Tietosuoja-asetuksen 25 artiklassa säädetään rekisterinpitäjän vastuusta. Sen mukaan rekisterinpitäjän on ottaen huomioon käsittelyn luonne, laajuus, asiayhteys ja tarkoitukset sekä henkilöiden oikeuksiin kohdistuvat riskit toteutettava tarvittavat tekniset ja organisatoriset toimenpiteet, joilla voidaan varmistaa ja osoittaa, että rekisterinpitäjä noudattaa asetusta.

Organisaation velvollisuudesta laatia kirjallinen kuvaus sen toteuttamasta henkilötietojen käsittelystä säädetään tietosuoja-asetuksen 30 artiklassa. Velvollisuus laatia seloste koskee kaikkia yli 250 työntekijän organisaatioita sekä pienempiäkin organisaatioita, mikäli artiklan edellytykset täyttyvät.[53]

Tietosuoja-asetus asettaa tietyille rekisterinpitäjille ja henkilötietojen käsittelijöille myös *velvollisuuden nimittää tietosuojavastaava* (37 artikla), jonka asemasta ja tehtävistä säädetään asetuksessa (38 ja 39 artiklat). Velvollisuus tietosuojavastaavan nimittämiseen syntyy, kun 1) kyse on muusta julkisen sektorin toimijasta kun tuomioistuimesta, 2) organisaation ydintehtävät muodostuvat henkilötietojen käsittelytoimista, jotka edellyttävät laajamittaista rekisteröityjen säännöllistä seurantaa, tai 3) kun organisaation ydintehtävät muodostuvat laajamittaisesta käsittelystä, joka kohdistuu erityisiin henkilötietoryhmiin tai rikostuomioita tai rikkomuksia koskeviin tietoihin. Tietosuojavastaava voidaan kuitenkin nimittää, vaikkei asetus tähän nimenomaisesti velvoittaisikaan. Silloin nimittämiseen, asemaan ja tehtäviin sovelletaan asetuksen 37–39 artiklan vaatimuksia samalla tavoin kuin tilanteissa, joissa nimittäminen on asetuksen perusteella pakollista. Tietosuojatyöryhmä on antanut tietosuojavastaavasta asetusta täsmentävät ohjeet, joissa käsitellään muun muassa nimittämisen edellytyksiä, vastaavalta edellytettävää asiantuntemusta, tämän asemaa ja tehtäviä.[54]

Suomessa tietosuoja-asetuksen valvontaviranomaisena toimii tietosuojavaltuutettu. Valtuutetun tehtävänä on muun muassa valvoa tietosuoja-asetuksen soveltamista, edistää tietoisuutta ja ymmärrystä henkilötietojen käsittelyyn liittyvistä riskeistä ja oikeuksista sekä lisätä rekisterinpitäjien tietämystä asetuksen mukaisista velvollisuuksista. Lisäksi tietosuojavaltuutettu käsittelee ja tutkii valituksia ja suorittaa tutkimuksia asetuksen soveltamisesta.

Tietosuoja-asetuksella luotiin myös uusi eurooppalainen valvontaelin eli Euroopan tietosuojaneuvosto. Tietosuojaneuvosto koostuu kaikkien jäsenvaltioiden valvontaviranomaisista, ja sen tehtävänä on vastata tietosuoja-asetuksen yhdenmukaisesta soveltamisesta jäsenvaltioissa. Tietosuojaneuvosto on EU:n tietosuojasääntelyn keskus, joka antaa myös ohjeita tietosuoja-asetuksen

53 Tarkemmin käsittelytoimia koskevasta selosteesta tietosuojavaltuutetun sivuilla: https://tietosuoja.fi/seloste-kasittelytoimista

54 Tietosuojaryhmä: Tietosuojavastaavia koskevat ohjeet. 5.4.2017. https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Tietosuojavastaavia+koskevat+ohjeet+fi.pdf/3aad84e5-bb59-4e64-bdaf-adc1e5f2d719/Tietosuojavastaavia+koskevat+ohjeet+fi.pdf.pdf
Tietosuojavastaavista tietosuojavaltuutetun sivuilla: https://tietosuoja.fi/tietosuojavastaavat

ydinkäsitteiden tulkinnasta sekä tekee sitovia päätöksiä sellaisissa riita-asioissa, jotka koskevat rajat ylittävää käsittelyä.[55] Tietosuojaneuvosto aloitti toimintansa toukokuussa 2018 ja korvasi edeltäjänsä eli EU:n tietosuojatyöryhmän.[56]

Tietosuoja-asetuksessa on lisäksi säännökset rekisteröidyn oikeussuojakeinoista. Jokaisella, joka katsoo, että häntä koskevien henkilötietojen käsittelyssä rikotaan asetusta, on oikeus *tehdä valitus* valvontaviranomaiselle eli Suomessa tietosuojavaltuutetulle (77 artikla). Valituksen menettelysäännökset on täsmennetty tietosuojalaissa. Lain 21 §:ssä säädetään oikeudesta saattaa asia tietosuojavaltuutetun käsiteltäväksi ja lain 25 §:ssä muutoksenhausta tietosuojavaltuutetun päätökseen.

Tietosuoja-asetus myös velvoittaa rekisterinpitäjää ilmoittamaan henkilötietojen tietoturvaloukkauksesta valvontaviranomaiselle eli Suomessa tietosuojavaltuutetulle (33 artikla). Henkilötietojen tietoturvaloukkauksella tarkoitetaan sellaista tietoturvaloukkausta, jonka seurauksena henkilötietoja tuhoutuu, häviää, muuttuu, henkilötietoja luovutetaan luvattomasti tai niihin pääsee käsiksi taho, jolla ei ole käsittelyoikeutta.[57] Tietosuoja-asetuksessa säädetään määräaikoja tälle ilmoittamiselle. EU:n tietosuojatyöryhmä on julkaissut tietoturvaloukkauksista ja niistä ilmoittamisesta tarkemmat ohjeet.[58]

Uutena seuraamusjärjestelmänä tietosuoja-asetuksen 83 artiklassa säännellään mahdollisuudesta *hallinnollisiin sakkoihin*. Tietosuojaviranomainen eli Suomessa tietosuojavaltuutetun ja apulaistietosuojavaltuutettujen muodostama seuraamuskollegio voi määrätä rekisterinpitäjälle hallinnollisen seuraamusmaksun, jos asetuksen velvoitteita ei noudateta. Hallinnolliset sakot määrätään kunkin yksittäisen tapauksen olosuhteiden perusteella ja huomioon otetaan muun muassa rikkomisen luonne, vakavuus ja kesto sekä sen tahallisuus tai tuottamuksellisuus. Tietosuojalain 24 §:n perusteella Suomessa mahdollisuus määrätä hallinnollista sakkoa koskee ainoastaan yksityisiä toimijoita, sillä sitä ei voida määrätä viranomaisille. Hallinnollisten sakkojen lisäksi valvontaviranomaisella on käytössään myös muita keinoja. Näitä ovat muun muassa rekisterinpitäjälle tai henkilötietojen käsittelijälle annettava varoitus tai huomautus siitä, että aiotut käsittelytoimet ovat asetuksen vastaisia, sekä käsittelyn väliaikainen tai pysyvä rajoittaminen (58 artikla).

55 Rajat ylittävällä käsittelyllä tarkoitetaan henkilötietojen käsittelyä, joka suoritetaan unionissa useammassa kuin yhdessä jäsenvaltioissa tai joka vaikuttaa merkittävästi useammassa jäsenvaltioissa oleviin rekisteröityihin.

56 https://edpb.europa.eu/

57 Tietoturvaloukkauksista tarkemmin tietosuojavaltuutetun sivuilla: https://tietosuoja.fi/tietoturvaloukkaukset

58 Suuntaviivat asetuksen (EU) 2016/679 mukaisesta henkilötietojen tietoturvaloukkauksen ilmoittamisesta 6.2.2018 https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Tietoturvaloukkauksen+ilmoittaminen+fi/9c0f2f46-33b1-4b01-9a50-9320d59bd605/Tietoturvaloukkauksen+ilmoittaminen+fi.pdf
Suuntaviivoihin sisältyy myös esimerkkejä tietoturvaloukkauksista: milloin tulee ilmoittaa valvontaviranomaisille tai rekisteröidylle https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8214536/Esimerkkej%C3%A4+tietoturvaloukkauksista/754c16aa-152e-4f15-a458-d1579c5ea4b2/Esimerkkej%C3%A4+tietoturvaloukkauksista.pdf

6.
Tietosuoja-asetus ja lasten oikeudet yritysten ja muiden organisaatioiden näkökulmasta

6.1 Yleistä

Tietosuoja-asetusta edeltäneessä henkilötietodirektiivissä ja Suomen henkilötietolaissa ei ollut mitään lapsiin liittyviä säännöksiä eikä viittauksia lapsen oikeuksiin. Eräs tietosuoja-asetuksen keskeinen tavoite onkin sopeuttaa lapsen oikeudet ja erityisesti lapsen henkilötietojen suoja digitaaliseen aikaan. Asetuksessa on todettu se lähtökohta, että lapset tarvitsevat erityistä suojaa henkilötietojensa käsittelyssä.

Tietosuoja-asetuksessa lapset mainitaan useissa kohdissa ja luodaan velvoitteita huolehtia lasten oikeuksista henkilötietojen käsittelyssä. Asetuksen johdannossa todetaan yleisesti, että erityisesti lasten henkilötietoja on pyrittävä suojaamaan, koska he eivät välttämättä ole kovin hyvin perillä henkilötietojen käsittelyyn liittyvistä riskeistä, seurauksista, asianomaisista suojatoimista tai omista oikeuksistaan (kohta 38).

Tätä lapsen erityistä asemaa ja tarvetta suojaan tarkennetaan asetuksen artikloissa ja muissa kohdissa. Suurin asetuksen tuoma lapsiin liittyvä muutos on asetuksen 8 artiklassa edelletty vanhempainvastuunkantajan suostumus alle 13-vuotiaan lapsen käyttäessä tietoyhteiskunnan palveluja, joissa palveluntarjoaja käsittelee lapsen henkilötietoja suostumuksen perusteella. Tällaista seikkaa ei lainsäädännössä ole aikaisemmin huomioitu. Asetuksessa ikärajaksi on säädetty 16 vuotta, mutta Suomi on käyttänyt asetuksen kansallista liikkumavaraa ja Suomessa ikäraja on 13 vuotta.

Lisäksi lapsilla on asetuksen mukaan oikeus saada tietoa helposti ymmärrettävässä ja selkeässä muodossa, korostettu oikeus tiedon poistamiseen eli oikeus tulla unohdetuksi ja oikeus suojaan erityisesti silloin, kun tietoja käytetään markkinointitarkoituksiin, profiilien luomiseen tai kun käytetään suoraan lapsille tarjottuja palveluja. Asetuksessa asetetaan myös velvoitteita edistää lasten tietoisuutta ja luoda heitä koskevia käytännesääntöjä.

Lapsen aseman huomioiminen korostuu myös asetuksen riskiperusteisessa lähestymistavassa. Asetuksen johdanto-osassa todetaan, että todennäköisyydeltään ja vakavuudeltaan vaihtelevia riskejä voi aiheutua esimerkiksi silloin, kun käsitellään heikossa asemassa olevien henkilöiden henkilötietoja, erityisesti lasten. Siten lasten henkilötietojen käsittely voi olla sellainen peruste, joka edellyttäisi vaikutustenarviointia. Tätä korostetaan myös EU:n tietosuojatyöryhmän ohjeessa tietosuojaa koskevasta vaikutustenarvioinnista ja keinoista selvittää, liittyykö käsittelyyn todennäköisesti asetuksessa tarkoitettu korkea riski. Ohjeen mukaan heikommassa asemassa olevien eli esimerkiksi lasten henkilötietojen käsittely on riskin arvioinnin kriteerinä muun muassa rekisteröidyn ja rekisterinpitäjän välisen voimasuhteiden epätasapainon vuoksi. Lasten voidaan katsoa olevan kykenemättömiä tietoisesti ja harkiten vastustamaan tietojen käsittelyä tai antamaan siihen suostumuksensa.[59] Vaikka asetus ei varsinaisesti velvoita vaikutustenarviointiin aina kun lapsen

59 Ohjeet tietosuojaa koskevasta vaikutustenarvioinnista ja keinoista selvittää "liittyykö käsittelyyn todennäköisesti asetuksessa" (EU) 2016/679 tarkoitettu "korkea riski", 4.10.2017. https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Vaikutustenarviointi+fi.pdf/af51e999-5326-4223-9deb-e21bdd2e0a63/Vaikutustenarviointi+fi.pdf.pdf, s. 12.
Asetuksen 35 artiklan mukaan tietosuojaviranomaisen on laadittava ja julkaistava luettelo käsittelytoimien tyypeistä, joiden yhteydessä rekisterinpitäjän tulee tehdä tietosuojaa koskeva vaikutustenarviointi. Tietosuojavaltuutetun toimiston julkaisema luettelo luettavissa: https://tietosuoja.fi/vaikutustenarviointi

henkilötietoja käsitellään, on lapsen henkilötietojen käsittely eräs kriteeri korkeaa riskiä arvioitaessa. Lisäksi tilanteissa, joissa ei ole selvää, vaaditaanko tietosuojaa koskeva vaikutustenarviointi, on sen tekeminen suositeltavaa joka tapauksessa, kuten EU:n tietosuojaryhmän ohjeessakin korostetaan, koska se auttaa rekisterinpitäjiä noudattamaan tietosuojalainsäädäntöä.[60]

Lapset on huomioitu myös asetuksen käsittelyn oikeusperusteita koskevan 6 artiklan 1 kohdan f alakohdassa. Sen mukaan henkilötietojen käsittely on lainmukaista, kun käsittely on tarpeen rekisterinpitäjän tai kolmannen osapuolen oikeutettujen etujen toteuttamiseksi, paitsi jos henkilötietojen suojaa edellyttävät rekisteröidyn edut tai perusoikeudet ja vapaudet syrjäyttävät tällaiset edut, erityisesti jos rekisteröity on lapsi. Oikeutettu etu käsittelyperusteena edellyttää, että rekisteröidyn edut ja oikeudet huomioidaan tarkasti. Erityisen tarkasti rekisteröidyn asemaa on tarkasteltava, kun rekisteröity on lapsi. Lähtökohtaisesti henkilötietoja ei saa käsitellä tilanteissa, joissa rekisteröidyn edut tai oikeudet syrjäyttävät rekisterinpitäjän tai kolmannen osapuolen edun. Jotta rekisterinpitäjä siis voi käsitellä lapsen henkilötietoja oikeutetun edun käsittelyperusteen nojalla, tulee lapsen eduille ja oikeuksille aiheutuvan riskin oltava erityisen vähäinen.[61]

Vaikka asetuksen useissa kohdissa viitataan lapsiin, siinä ei kuitenkaan määritellä, kuka on lapsi. Alun perin asetuksen luonnosvaiheessa ehdotettiin, että siinä viitattaisiin Lapsen oikeuksien sopimukseen, mutta tämä viittaus ei päätynyt lopulliseen tekstiin. Jokainen EU:n jäsenvaltio on kuitenkin saattanut Lapsen oikeuksien sopimuksen voimaan, ja siten sopimuksen turvaamat oikeudet on huomioitava myös tietosuoja-asetusta sovellettaessa. Lähtökohtana voidaan siis pitää, että nimenomaisen maininnan puuttumisesta huolimatta alle 18-vuotias on lapsi myös tietosuoja-asetusta sovellettaessa Lapsen oikeuksien sopimuksen 1 artiklan määritelmän mukaisesti.[62] Siten ne tietosuoja-asetuksen kohdat ja artiklat, joissa viitataan lapsiin ilman erityistä ikärajaa, koskevat kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsia koskevat luonnollisesti myös muut tietosuoja-asetuksen säännökset, ja heille on turvattava kaikki asetuksen mukaiset oikeudet.

Tietosuoja-asetuksessa ei liioin määritellä lapsen itsemääräämisoikeuden alaikärajaa henkilötietojensa käsittelyssä. Itsemääräämisoikeus määräytyy siten yleisten ja erityisesti alaikäisen lapsen itsemääräämisoikeutta määrittelevien säännösten perusteella, ja arvioinnissa on huomioitava tietosuoja-asetuksen lisäksi myös muun muassa Lapsen oikeuksien sopimuksen 3, 12 ja 13 artiklat, Suomen perustuslain säännökset ja EU:n perusoikeuskirjan 24 artikla.

Tietosuoja-asetusta sovelletaan sen 3 artiklan mukaisesti kaikkiin toimijoihin, kun 1) henkilötietojen käsittely tapahtuu unionin alueella, 2) henkilötietojen

60 Vaikutustenarviointia koskevan ohjeen s. 9.

61 Oikeutettu etu käsittelyperusteena tarkemmin tietosuojavaltuutetun sivuilla: "Rekisterinpitäjän oikeutettu etu" https://tietosuoja.fi/rekisterinpitajan-oikeutettu-etu

62 Myös EU:n tietosuojatyöryhmän läpinäkyvyyttä koskevissa suuntaviivoissa todetaan, että vaikka lapsen käsitettä ei määritellä tietosuoja-asetuksessa, tietosuojatyöryhmä katsoo, että lapsella tarkoitetaan Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti alle 18-vuotiasta henkilöä. Tietosuojatyöryhmä: Asetuksen 2016/679 mukaista läpinäkyvyyttä koskevat suuntaviivat. 11.4.2018. https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyys+fi/c102605b-e386-4661-9b51-bf427875c8db/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyys+fi.pdf, s. 10, alaviite 16.

käsittely liittyy tavaroiden tai palvelujen tarjoamiseen unionin alueella tai 3) käsittely liittyy rekisteröidyn käyttäytymisen seurantaan silloin, kun käyttäytyminen tapahtuu unionissa. Tietosuoja-asetusta sovelletaan yhtä lailla julkisiin ja yksityisiin toimijoihin, kuten viranomaisiin, yrityksiin ja muihin organisaatioihin, sillä asetus ei lähtökohtaisesti tee eroa siinä, onko rekisterinpitäjä tai henkilötietojen käsittelijä julkisen vai yksityisen sektorin edustaja. Kaikkien toimijoiden eli esimerkiksi ICT-yritysten on siis sovellettava tietosuoja-asetusta, jos ne haluavat tarjota palvelujaan tai tuotteitaan EU:n alueella, riippumatta siitä onko yrityksen varsinainen sijaintimaa EU:n jäsenvaltio.

Lähtökohtaisesti kaikkien rekisterinpitäjien ja henkilötietojen käsittelijöiden on otettava huomioon lapsen erityiset oikeudet ja suojatoimet tietosuoja-asetusta sovellettaessa. Kaikki rekisterinpitäjät ja henkilötietojen käsittelijät eivät tietenkään käsittele toiminnassaan lasten henkilötietoja. Tämän julkaisun aiheen mukaisesti seuraavaksi käsitellään lasten henkilötietojen käsittelyssä huomioitavia seikkoja koskien erityisesti niitä yrityksiä ja tahoja, jotka tarjoavat tuotteitaan tai palvelujaan verkossa tai muuten digitaalisesti. Erilaisten onlinepalvelujen kuten sosiaalisen median palvelujen ja pelien lisäksi näitä ovat esimerkiksi älylaitteet ja applikaatiot eli mobiilisovellukset.

6.2 Sisäänrakennettu ja oletusarvoinen tietosuoja (25 artikla)

Tietosuoja-asetukseen kirjatut uudet periaatteet sisäänrakennetusta ja oletusarvoisesta tietosuojasta korostavat tietosuojan huomioimista jo tuotteiden tai palveluiden kehittämisvaiheessa. Sisäänrakennettu tietosuoja edellyttää muun muassa, että tietosuojatakeet otetaan huomioon tuotteissa ja palveluissa jo suunnitteluvaiheesta alkaen ja kestäen koko niiden elinkaaren ajan. Oletusarvoinen tietosuoja puolestaan edellyttää, että yksityisyydensuojaa edistävät oletusarvot eli oletusasetukset ovat automaattisesti käytössä erilaisissa laitteissa, palveluissa ja sovelluksissa. Periaatteet velvoittavat rekisterinpitäjää sisällyttämään tietosuojaperiaatteet ja -vaatimukset jo aikaisessa vaiheessa osaksi henkilötietojen käsittelyä. Asettamalla tietosuojan ja yksityisyyden etusijalle tuotteen, palvelun tai laitteen suunnittelussa ja kehityksessä rekisterinpitäjä voi varmistaa niiden vastaavuuden asetuksen mukaisen sisäänrakennetun ja oletusarvoisen tietosuojan periaatteiden kanssa.[63]

Sisäänrakennettu ja oletusarvoinen tietosuoja edellyttää rekisterinpitäjää toteuttamaan tarvittavat tekniset ja organisatoriset toimenpiteet ja menettelyt, jotta voidaan taata muun muassa seuraavat seikat:

- Oletusarvoisesti kerätään vain henkilötietoja, jotka ovat välttämättömiä tietojen käsittelytarkoituksen kannalta
- Tietoja ei kerätä eikä säilytetä suurempia määriä eikä kauemmin kuin on välttämätöntä kyseiseen käsittelytarkoitukseen
- Henkilötietoja ei oletusarvoisesti saateta rajoittamattoman henkilömäärään saataville

63 Kts. esim. Tietosuojatyöryhmä: Opinion 8/2014 on the Recent Developments on the Internet of Things, s. 3; https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp223_en.pdf Tietosuojatyöryhmä: Opinion 02/2013 on Apps on Smart Devices, s. 27. https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2013/wp202_en.pdf

- Taataan rekisteröityjen oikeuksien toteutuminen
- Taataan henkilötietojen suoja tarvittavin tietoturvakeinoin.[64]

Sisäänrakennetun ja oletusarvoisen tietosuojan periaatteet koskevat kaikkia organisaatioita, jotka käsittelevät toiminnassaan henkilötietoja, mutta erityisen tärkeinä niitä voidaan pitää lapsille suunnattujen palveluiden ja tuotteiden kehittämisessä ja tarjoamisessa. Vaikka asetuksessa ei varsinaisesti säädetäkään mistään erityistoimenpiteistä, jotka tulisi huomioida nimenomaan lapsille suunnattujen palvelujen tai tuotteiden kehittämisessä tai tarjoamisessa, tietosuoja-asetuksen yleinen lähtökohta lasten erityisasemasta henkilötietojen suojaamisessa tarjoaa tähän perusteet. Periaatteiden voidaankin nähdä toimivan keskeisenä lasten henkilötietojen suojaa tehostavana tekijänä.[65] Euroopan tietosuojavaltuutettu on jo ennen tietosuoja-asetusta ja siihen kirjattuja periaatteita suositellut, että alan toimijat ottaisivat käyttöön nimenomaan lapsille tarkoitetut oletusarvoiset yksityisyysasetukset, jotka tarjoavat tavallisia oletusasetuksia paremmat suojakeinot sekä asianmukaiset varoitusmekanismit, jotka ilmoittavat, kun lapsi yrittää muuttaa asetuksia. Edelleen valtuutettu on kehottanut pohtimaan, kuinka lapsille suunnattua tietoa voitaisiin luokitella, jotta sitä olisi helpompi ymmärtää, ja kuinka heille tiedotettaisiin oletusasetusten muuttamisen mahdollisista riskeistä.[66] EU:n tietosuojatyöryhmän älylaitteiden sovelluksia koskevassa lausunnossa puolestaan korostetaan lapsille suunnattujen sovellusten palveluntarjoajaa valitsemaan mahdollisimman rajoitettu henkilötietojen käsittelytapa tietojen minimoinnin ja käyttötarkoitussidonnaisuuden turvaamiseksi.[67]

6.3 Informointivelvollisuus (12, 13 ja 14 artikla)

Digitaalisille palveluille ja tuotteille on ollut tyypillistä, että henkilötietojen käsittelyyn liittyvät käyttöehdot ovat hyvin pitkiä ja vaikeaselkoisia, ja niitä on aikuisen saati lapsen vaikea ymmärtää. Henkilötietojen suojan toteutumisen eräs perusperiaate on kuitenkin tietojen käsittelyn avoimuus, jolla mahdollistetaan, että rekisteröidyt tietävät, mitä tietoja käsitellään, mihin tarkoitetukseen tietoja käytetään ja mitä oikeuksia rekisteröidyllä käsittelyssä on. Erityisen tärkeänä voidaan pitää lapselle suunnatun tiedon selkeyttä. Selkeän esitystavan välityksellä lapsilla on myös tosiasialliset mahdollisuudet ymmärtää henkilötietojen keräämisen taustalla vaikuttavat tekijät.

Läpinäkyvyys

Läpinäkyvyyden vaatimus on yksi henkilötietojen käsittelyä koskevista tietosuojaperiaatteista. Tietosuoja-asetuksen 12 artiklassa säädetään läpinäkyvästä informoinnista. Artiklaan on kirjattu velvollisuus huomioida lapselle suunnattu tieto. Siinä korostetaan, että rekisterinpitäjän on toteuttava

64 EU-tietosuojan kokonaisuudistus, VAHTI-raportti –1/2016, s. 22. https://www.vahtiohje.fi/c/document_library/get_file?uuid=ddb05959-40d1-435f-af23-fd20fc21d63f&groupId=10229
65 Koski 2017, s. 49.
66 Tiivistelmä Euroopan tietosuojavaltuutetun lausunnosta 7.7.2012, s. 16.
67 Tietosuojatyöryhmä: Opinion 02/2013 on Apps on Smart Devices, s. 28.

asianmukaiset toimenpiteet toimittaakseen käsittelyä koskevat tiedot tiiviisti esitetyssä, läpinäkyvässä, helposti ymmärrettävässä ja saatavilla olevassa muodossa selkeällä ja yksinkertaisella kielellä varsinkin silloin, kun tiedot on tarkoitettu lapsille. Tämä koskee kaikkia niitä tietoja, joita rekisteröidyllä on 12 artiklan mukaan oikeus saada. Lapsilla on oikeus saada heille sopivalla ja ymmärrettävällä tavalla kaikki se tieto kuin muillakin henkilöillä. Näitä ovat muun muassa rekisterinpitäjän yhteystiedot, tieto siitä, mihin henkilötietojen antamisen vaatimus perustuu, henkilötietojen käsittelyn tarkoitukset ja käsittelyn oikeusperuste eli esimerkiksi suostumus, henkilötietojen mahdolliset luovutukset sekä tietojen säilytysajat tai kriteerit sille, miten säilytysaika määräytyy. Lisäksi rekisteröidyllä eli myös lapsella on oikeus saada tiedot rekisteröidyn muista tietosuoja-asetuksen turvaamista oikeuksista eli muun muassa oikeudesta saada tietonsa siirretyksi tai poistetuksi sekä siitä, miten näitä oikeuksia voi käyttää.[68]

Lapsiystävällinen tiedottaminen

Informointivelvollisuus edellyttää siis selkeyttä tietojen antamisessa erityisesti silloin, kun tiedot on suunnattu lapsille. Asetuksessa ei ole säädetty, milloin palvelun tai tuotteen katsotaan olevan suunnattu lapsille. Läpinäkyvyyttä koskevissa EU:n tietosuojatyöryhmän suuntaviivoissa kuitenkin täsmennetään, että lapsiystävällinen informointivelvoite koskee paitsi niitä rekisterinpitäjiä, joiden kohderyhmänä ovat lapset, myös niitä, jotka ovat tai joiden tulisi olla tietoisia siitä, että heidän tuotteitaan tai palveluitaan käyttävät myös lapset.[69] Siten myös sellaisten toimijoiden, joiden tuotteita tai palveluja tosiasiassa käyttävät lapset, on otettava huomioon tietosuoja-asetuksen lapsiystävällisyyttä korostava informointitapa.

Asetuksen johdanto-osassa täydennetään, että kaikessa lapsiin kohdistuvassa tietojen käsittelyä koskevassa tiedotuksessa ja viestinnässä on käytettävä niin selkeää ja yksinkertaista kieltä, että lapsen on helppo sitä ymmärtää. Siinä ei kuitenkaan ole täsmennetty, millainen viestintä on riittävän selkeää tai yksinkertaista, eikä tarkennettu mitään erityisiä keinoja toimittaa tietoja lapsille. Tämän arvioiminen on siis organisaation tehtävä. Tiedot voidaan esittää esimerkiksi kuvien tai animaation kautta, jos näillä keinoilla on mahdollista tuottaa kaikki se informaatio, joka lapsella on oikeus saada.

EU:n tietosuojaryhmän suuntaviivoissa mainitaan arvioinnissa huomioitavina seikkoina kielen sanaston, sävyn ja tyylin sopivuus ja luontevuus lapsille, jotta lapset ymmärtävät, että tieto on tarkoitettu heille.[70] Toisaalta, kuten ohjeistuksessakin todetaan, hyvin pienille tai lukutaidottomille lapsille

68 Tarkemmin informointivelvoitteen edellyttämistä tiedoista tietosuojavaltuutetun sivuilta: "Kerro käsittelystä rekisteröidylle" https://tietosuoja.fi/rekisteroidyn-informointi

69 Tietosuojatyöryhmä Asetuksen 2016/679 mukaista läpinäkyvyyttä koskevat suuntaviivat. 11.4.2018. https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyys+fi/c102605b-e386-4661-9b51-bf427875c8db/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyys+fi.pdf, s. 10.

70 Läpinäkyvyyttä koskevat suuntaviivat s. 10. Hyvänä esimerkkinä oikeudellisen kielen korvaamisesta lapsille suunnatulla kielellä viitataan UNICEFin julkaisuun Lapsen oikeuksien sopimuksesta lapsiystävällisellä kielellä https://www.unicef.org/rightsite/files/uncrcchilldfriendlylanguage.pdf Suomeksi lapsiystävällisesti kielestä löytyy esimerkki lapsiasiavaltuutetun esitteestä: Tiedätkö lasten ihmisoikeuksista? http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2014/12/Suomenkielinen-LOS-esite.pdf

suunnattuja palveluja tarjottaessa tietojen esittäminen ymmärrettävällä tavalla saattaa olla vaikeaa, koska tällaiset lapset eivät useimmiten kykene ymmärtämään edes yksinkertaisinta kirjallisessa tai muussa muodossa esitettyä viestiä. Näissä tapauksissa läpinäkyvyyttä koskevat toimenpiteet voidaan kohdentaa myös lapsen vanhemmille.[71]

Asetuksen käytännesääntöjä koskevassa 40 artiklassa annetaan yhdistyksille ja muille rekisterinpitäjille tai henkilötietojen käsittelijöiden eri ryhmiä edustaville elimille oikeus laatia asetuksen säännösten soveltamiseksi käytännesääntöjä sekä muuttaa tai laajentaa niitä. Artiklassa säädetään, että kyseisiä käytännesääntöjä voidaan laatia muun muassa lapsille tarkoitetusta tiedotuksesta ja lasten suojeluun liittyen tai keinoksi lapsen vanhempainvastuunkantajan suostumuksen saamiseksi. Luonnollisesti kaikkien toimijoiden on syytä seurata myös valvontaviranomaisten ja muiden tahojen antamia käytännesääntöjä.

6.4 Lasten henkilötietojen käsittely tietoyhteiskunnan palveluissa (8 artikla)

3.4.1 Taustaa

Tietosuoja-asetuksen tuoma keskeisin lapsia koskeva muutos on tietoyhteiskunnan palveluihin liittyvä lapsen suostumusta koskeva 8 artikla, jossa säädetään lasten henkilötietojen käsittelyä koskevasta ikärajasta sekä tietojen käsittelyn edellyttämästä lapsen vanhempainvastuunkantajan suostumuksesta, kun palveluja tarjotaan suoraan lapselle. Artiklan mukaan lapsen henkilötietojen käsittely tietoyhteiskunnan palveluja tarjottaessa on lainmukaista, jos lapsi on vähintään tietyn ikäinen. Artiklassa annetaan jäsenvaltioille kansallista liikkumavaraa määritellä tämä ikäraja. Suomessa päädyttiin 13 vuoteen.

Vanhempien suostumuksen hankkiminen merkitsee huomattavaa muutosta lapsen osallistumisessa digitaalisiin palveluihin ja siten lapsen arkielämässä. Vanhempien suostumusta koskeva vaatimus koskee kaikkia sellaisia palveluja, joihin ikärajaa nuorempi lapsi luovuttaa henkilötietojaan, eli mitä tahansa tietoja, jotka voidaan liittää tunnistettavasti lapseen, ja joissa näiden tietojen luovutus perustuu suostumukseen. Suomessa ei näitä palveluja tarjoaville ole aiemmin ollut mitään lakisääteistä velvoitetta huomioida käyttäjiensä ikää.[72]

Vanhempien tai muiden huoltajien suostumuksen tarpeen taustalla on se tosiasia, että lapset käyttävät palveluja yhä enemmän ja yhä nuorempina ja luovuttavat siten yhä enemmän henkilötietojaan palveluita tarjoavien organisaatioiden käyttöön. Useimpiin sosiaalisen median palveluihin rekisteröidytään ilman rahallista vastiketta, ja korvauksena palvelujen käytöstä palveluntarjoajat saavat käyttäjältä suostumuksen henkilötietojensa käsittelyyn. Tutkimukset osoittavat, että yksityisyyteen ja henkilötietojen väärinkäyttöön liittyvät riskit ovat yleisiä ja suurena huolenaiheena myös lasten itsensä

71 Läpinäkyvyyttä koskevat suuntaviivat s. 11.

72 Useassa palvelussa ikäraja on kuitenkin ollut Yhdysvaltojen lainsäädännön (Children's Online Privacy Protection Act, COPPA) edellyttämä 13 vuotta. Lainsäädännön nojalla alle 13-vuotiaat tarvitsevat vanhempien suostumuksen henkilötietojensa luovuttamiseen tiettyjen palveluiden käytössä. Käytännössä tätä nuoremmatkin ovat kuitenkin käyttäneet kyseisiä palveluja, sillä niiden ikärajatarkistuksia on ollut suhteellisen helppo kiertää.

keskuudessa.[73] Säännöksen tavoitteena onkin suojata lasta painostukselta jakaa henkilökohtaisia tietojaan ymmärtämättä sen seurauksia.[74]

Ikärajan asettamista ja vanhempien suostumuksen hankkimista on myös kritisoitu. On pelätty, että vanhempien suostumuksen vaatiminen uhkaisi lapsen osallistumisoikeutta rajoittamalla hänen pääsyään verkkopalveluihin esimerkiksi vanhempien niin sanotun suostumusväsymyksen vuoksi. Esiin on nostettu myös huoli lapsen yksityisyyden suojan kaventumisesta tilanteissa, joissa vanhemmalla on suostumuksensa kautta pääsy lapsensa käyttämään palveluun. Lisäksi vanhempien mahdollista epätietoisuutta digitaalisista ympäristöistä ja niissä toimimisesta on pidetty ongelmallisena sekä lapsen osallistumisen että suojan kannalta. Perheiden erilaisten sosioekonomisten tilanteiden on myös pelätty asettavan haasteita lasten yhdenvertaiselle osallistumiselle verkkoympäristöihin. Jos suostumuksen vahvistamiseen tarvitaan esimerkiksi luottokorttitiedot, se sulkee pois käyttäjistä lapset, joiden vanhemmilla ei ole luottokorttia tai he eivät halua käyttää sitä.

Kiinteä ikäraja jättää myös täysin huomioimatta sen tosiasian, että lapset kehittyvät omaa tahtiaan eivätkä kaikki 13-vuotiaat välttämättä ole valmiita tekemään päätöksiä henkilötietojensa käsittelystä. Yksilölliseen kehitykseen liittyy myös se, että sama lapsi voi olla riittävän kypsä päättämään yhteen palveluun liittymisestä ja toisaalta tarvita suojaa toisen palvelun keräämien henkilötietojen osalta riippuen esimerkiksi palvelun keräämistä tiedoista ja näihin tietoihin liittyvistä riskeistä.[75]

Palveluja tarjoavien yritysten näkökulmasta 8 artiklan ikärajan vaihtelevuus jäsenvaltioissa on luonut haasteita rajat ylittävien palvelujen tarjoamiselle. Näiden haasteiden on pelätty vaikuttavan puolestaan siihen, miten kiinnostavana lapsi nähdään palvelujen tarjoamisen kohteena, ja sitä kautta vähentävän lapsen mahdollisuuksia osallistua erilaisiin toimintoihin.[76]

Tietosuoja-asetuksen 8 artiklan mukaisen vaatimuksen huoltajan suostumuksesta onkin katsottu olevan osittain ristiriidassa Lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteiden ja oikeuksien kuten kehittyvien valmiuksien huomioon ottamisen, lapsen osallistumisoikeuksien tukemisen ja yksityisyyden suojan kanssa.[77] Lisäksi asetuksen on kokonaisuudessaan katsottu korostavan enemmän suojaavia kuin osallistavia lasten oikeuksia.[78] Toisaalta 8 artiklan

73 Yhden tutkimuksen mukaan esimerkiksi 9 % eurooppalaisista 11–16 vuotiaista lapsista oli joutunut henkilötietojensa väärinkäytön kohteeksi viimeisen vuoden aikana. Risk and Safety on the Internet: The Perspective of European Children, 2011, http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf, s. 99–101. Lasten ja nuorten omia näkemyksiä verkkopalveluiden ikärajoista ja riskeistä on tarkasteltu selvityksessä Nuoret verkossa. Raportti nuorille suunnatun kyselyn vastauksista, Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 3/2017. https://www.lskl.fi/materiaali/woocommerce_uploadslastensuojelun-keskusliitto/LSKL_DigiSelvitys_0377.pdf

74 European Commission – Fact Sheet: Questions and Answers – Data protection reform package, 24.5.2017. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-17-1441_en.htm

75 Tarkemmin huoltajien velvollisuudesta ottaa lapsen oikeudet huomioon 8 artiklan tarkoittamissa tapauksissa luvussa 4. Lisää artiklaa koskevasta kritiikistä Jasmontaite & De Hert 2015, s. 27–31; Macenaite 2017, s. 772–774; Mc Cullagh 2016, s. 127. Myös hallintovaliokunnan Suomen kansallista tietosuojalakia koskevasta hallituksen esityksestä antamassa mietinnössä todetaan, että ikärajojen asettaminen sinänsä on lähtökohtaisesti varsin haastavaa jo lasten ja nuorten yksilöllisen kehittymisen kannalta. HaVM 13/2018 vp–HE 9/2018 vp, s. 30.

76 Esimerkiksi WhatsApp-pikaviestipalvelu nosti ikärajansa 16 vuoteen EU:n alueella. Palvelun käyttöehtojen käyttäjän tulee olla vähintään 16-vuotias, jotta hän voi rekisteröityä palveluun. https://www.whatsapp.com/legal?eea=1#terms-of-service

77 Jasmontaite & De Hert 2015, s. 30.

78 Macenaite 2017, s. 775.

on kuitenkin katsottu ottavan huomioon sopimuksen turvaamat lapsen kehittyvät valmiudet, koska se perustuu siihen lähtökohtaan, että hyvin nuorelta lapselta puuttuu kyky ymmärtää ja antaa suostumus henkilötietojensa käsittelylle ja että lasten valvominen esimerkiksi sosiaalisen median palveluiden käytössä on nykyajan vanhemman luonnollinen velvollisuus. Vanhemmilla lapsilla puolestaan on kyky tehdä tällaisia päätöksiä ja he tarvitsevat yksityisyyttä myös suhteessa vanhempiinsa.[79]

6.4.2 Tietosuoja-asetuksen 8 artiklan sisältö ja soveltuminen

Tässä osiossa käydään yksityiskohtaisesti läpi tietosuoja-asetuksen 8 artiklaa, sen edellytyksiä ja soveltamisalaa sekä esitellään artiklan soveltamista koskevia tulkintoja.

8 artikla

Tietoyhteiskunnan palveluihin liittyvään lapsen suostumukseen sovellettavat ehdot

1. Jos 6 artiklan 1 kohdan a alakohtaa sovelletaan, katsotaan, että kun kyseessä on tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoaminen suoraan lapselle, lapsen henkilötietojen käsittely on lainmukaista, jos lapsi on vähintään 16-vuotias. Jos lapsi on alle 16 vuotta, tällainen käsittely on lainmukaista vain siinä tapauksessa ja siltä osin kuin lapsen vanhempainvastuunkantaja on antanut siihen suostumuksen tai valtuutuksen

Jäsenvaltiot voivat lainsäädännössään säätää tätä tarkoitusta koskevasta alemmasta iästä, joka ei saa olla alle 13 vuotta.

2. Rekisterinpitäjän on toteutettava kohtuulliset toimenpiteet tarkistaakseen tällaisissa tapauksissa, että lapsen vanhempainvastuunkantaja on antanut suostumuksen tai valtuutuksen, käytettävissä oleva teknologia huomioon ottaen.
3. Edellä oleva 1 kohta ei vaikuta jäsenvaltioiden yleiseen sopimusoikeuteen, kuten sääntöihin, jotka koskevat sopimuksen pätevyyttä, muodostamista tai vaikutuksia suhteessa lapseen.

Suostumus käsittelyn perusteena

Asetuksen 8 artiklaa sovelletaan palveluntarjoajaan, jonka palvelun tarjoamisessa käsitellään henkilötietoja suostumuksen perusteella. Sitä ei siis sovelleta, jos tietojen käsittelyn peruste on jokin muu tietosuoja-asetuksen mukainen henkilötietojen käsittelyn oikeusperuste. Asetuksen 6 artiklan perusteella henkilötietoja voidaan käsitellä suostumuksen lisäksi muun muassa sopimuksen täytäntöönpanemiseksi, lakisääteisen velvoitteen noudattamiseksi, julkisen

79 McCullagh 2016, s. 131.

vallan käyttämiseksi tai rekisterinpitäjän oikeutetun edun toteuttamiseksi.[80]

Suostumuksen käsite on määritelty tietosuoja-asetuksen 4 artiklan 11 kohdassa. Sen mukaan suostumuksella tarkoitetaan ”mitä tahansa vapaaehtoista, yksilöityä, tietoista ja yksiselitteistä tahdonilmaisua, jolla rekisteröity hyväksyy henkilötietojensa käsittelyn antamalla suostumusta ilmaisevan lausuman tai toteuttamalla selkeästi suostumusta ilmaisevan toimen”. Lisäksi asetuksen 7 artiklassa säädetään tarkemmin suostumuksen edellytyksistä. Artiklan perusteella rekisterinpitäjän eli palvelua tarjoavan tahon on ensinnäkin pystyttävä osoittamaan, että suostumus on annettu. Rekisteröidyllä eli palvelun käyttäjällä on aina myös oikeus peruuttaa suostumuksensa milloin tahansa. Suostumuksen peruuttamisen on oltava yhtä helppoa kuin sen antamisen. Lisäksi artiklassa säädetään kirjallisen suostumuksen pyynnön ymmärrettävyydestä, erillisyydestä sekä vapaaehtoisuuden arvioinnista.

Ikäraja

8 artikla edellyttää, että siinä tarkoitetun palvelun käyttäjä eli suostumuksen antaja on vähintään tietyn ikäinen tai jos käyttäjä on tätä nuorempi, suostumuksen antaa hänen vanhempainvastuunkantajansa. Artiklassa asetetaan tämän niin sanotun digitaalisen suostumuksen ikärajaksi 16 vuotta mutta annetaan ikärajan määrittelemiseen kansallista liikkumavaraa eli jäsenvaltioille mahdollisuus säätää 16 vuotta alemmasta ikärajasta. Suomen tietosuojalaissa ikärajaksi on säädetty 13 vuotta. Suomessa artiklan tarkoittamissa tilanteissa alle 13-vuotiaat siis tarvitsevat vanhempainvastuunkantajan suostumuksen henkilötietojensa käsittelemiseen.

Asetettavasta ikärajasta keskusteltiin Suomessa laajasti. Keskusteluissa korostettiin ennen kaikkea internetin merkitystä nuorille ja sitä, että jo 13-vuotiaat ovat tottuneita käyttämään digitaalisia palveluja esimerkiksi itsensä ilmaisuun ja koulutöihin ilman huoltajien myötävaikutusta. Edelleen matalamman ikärajan puolesta esitettiin, että korkeampi ikäraja johtaisi siihen, että lapset, jotka ovat tottuneet käyttämään internetin palveluja pyrkisivät nykyistä herkemmin kiertämään ikärajaa antamalla palveluille virheellistä tietoa. Perusteluissa viitattiin myös Lapsen oikeuksien sopimuksen turvaamiin, osallisuutta korostaviin oikeuksiin. Useat lapsijärjestöt tukivat 13 vuoden ikärajaa.[81]

Toisaalta lapsen ikärajaa koskevissa kannanotoissa puollettiin myös 15 vuoden ikärajaa, sillä kyseinen ikäraja on eräissä muissa Suomen laeissa. Lähellä 16 vuotta oleva ikäraja katsottiin myös perustelluksi siksi, että korkeammalla ikärajalla voitaisiin paremmin varmistua lasten henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta, koska 8 artiklan tarkoitus on nimenomaan parantaa lasten henkilötietojen suojan tasoa.[82]

Suomessa päädyttiin kuitenkin 13 vuoden ikärajaan.[83] Myös muissa

80 Käsittelyn oikeusperusteista luvussa 2.4

81 HE 9/2018 vp, s. 53–54. Myös hallintovaliokunnan hallituksen esityksestä antamassa mietinnössä painotetaan, ettei lasten ja nuorten oikeutta hyödyntää tietoyhteiskunnan palveluita ja osallistua digitaaliseen kulttuuriin pidä rajoittaa tarpeettomasti. HaVM 13/2018 vp–HE 9/2018 vp, s. 30.

82 HE 9/2018 vp, s. 54.

83 Tietosuojalain 5 §:

Pohjoismaissa ikäraja on 13 vuotta, mikä otettiin huomioon arvioinnissa.[84] Asetuksen antaman kansallisen liikkumavaran johdosta 8 artiklan mukaiset ikärajat voivat siis EU:n jäsenvaltioissa vaihdella 13 vuodesta 16 vuoteen. Valtioiden rajat ylittäviä palveluita tarjoavien organisaatioiden on huomioitava eri ikärajat toiminnassaan ja oltava tietoisia erilaisista kansallisista lainsäädännöistä. Rajat ylittäviä palveluja tarjoavalle rekisterinpitäjälle ei siis riitä ainoastaan sen jäsenvaltion lainsäädännön noudattaminen, jossa sillä on päätoimipaikka, vaan sen on noudatettava kansallisia lainsäädäntöjä kaikissa jäsenvaltioissa, joissa se tarjoaa tietoyhteiskunnan palveluja.[85]

Tietoyhteiskunnan palvelun tarjoaminen suoraan lapselle

Tietoyhteiskunnan palvelulla tarkoitetaan tietosuoja-asetuksen 4 artiklan 25 kohdan mukaan sellaisia palveluja, jotka määritellään Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (EU) 2015/1535[86] 1 artiklan 1 kohdan b alakohdassa.[87] Direktiivin mukaan näillä palveluilla tarkoitetaan laajasti erilaisia sähköisesti tarjottavia etäpalveluja.

Tällaisia palveluja ovat muun muassa erilaiset sosiaaliset mediat, blogialustat, nettifoorumit, videosivustot, chattiohjelmat, sosiaaliset verkostot, onlinepelit ja pelisovellukset. Edellytyksenä ei suinkaan ole, että palvelut olisivat maksullisia, vaan määritelmä koskee myös sellaisia palveluita, joissa vastikkeena toimivat henkilötiedot, jotka käyttäjä luovuttaa kirjautuessaan palveluun. Siten 8 artiklan tarkoittamia tietoyhteiskunnan palveluita ovat esimerkiksi käyttäjilleen maksuttomia mutta käyttäjiensä henkilötietoja

Tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoamiseen lapselle sovellettava ikäraja.
Kun henkilötietoja käsitellään tietosuoja-asetuksen 6 artiklan 1 kohdan a alakohdassa tarkoitetun suostumuksen perusteella ja kyseessä on tietosuoja-asetuksen 4 artiklan 25 kohdassa tarkoitettujen tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoaminen suoraan lapselle, lapsen henkilötietojen käsittely on lainmukaista, jos lapsi on vähintään 13-vuotias.

84 Ruotsissa ikärajaa ja siihen liittyvää problematiikkaa erityisesti Lapsen oikeuksien sopimuksen turvaamien oikeuksien näkökulmasta pohdittiin laajasti Ruotsin kansallista yleislakia koskevaa hallituksen esitystä edeltäneessä mietinnössä. Ny dataskyddslag. Kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning. (SOU 2017:39), s. 137–153. https://www.regeringen.se/49a184/contentassets/e98119b4c08d4d60a0a2d0878990d5ec/ny-dataskyddslag-sou-201739 Myös Irlannin kansallista yleislakia edeltäneessä raportissa tarkasteltiin 8 artiklan ikärajaa ja muita lapsen oikeuksien kannalta huomioitava seikkoja. Raportin mukaan useat seikat puolsivat ikärajan asettamista 13 ikävuoteen. Kts. Houses of the Oireachtas, Joint Committee on Justice and Equality. Report on pre-legislative scructiny of the General Scheme of the Data Protection Bill 2017. November 2017, s. 32–41, https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/committee/dail/32/joint_committee_on_justice_and_equality/reports/2017/2017-11-23_report-on-pre-legislative-scrutiny-of-the-general-scheme-of-the-data-protection-bill-2017_en.pdf 13 vuoden ikärajaa ehdotettiinkin hallituksen esityksessä. Lakia koskevassa äänestyksessä ikäraja kuitenkin nousi 16 vuoteen. Vahvimmat perustelut korkeamman ikärajan puolesta liittyivät lasten parempaan suojaan erityisesti profilointia ja kohdennettua mainontaa vastaan sekä siihen, että esimerkiksi Saksa ja Hollanti olivat päätyneet 16 vuoden ikärajaan. https://www.irishtimes.com/news/politics/oireachtas/government-loses-vote-as-d%C3%A1il-backs-16-as-age-of-digital-consent-1.3497921, https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/practice/awareness/

85 Katso tarkemmin EU:n eri jäsenvaltioiden ikärajat:
https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/practice/awareness/detail?articleId=3017751

86 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2015/1535 teknisiä määräyksiä ja tietoyhteiskunnan palveluja koskevia määräyksiä koskevien tietojen toimittamisessa noudatettavasta menettelystä.

87 Direktiivin määritelmän mukaan tietoyhteiskunnan palveluilla tarkoitetaan kaikkia etäpalveluina sähköisessä muodossa palvelun vastaanottajan henkilökohtaisesta pyynnöstä toimitettavia palveluita, joista tavallisesti maksetaan korvaus. Etäpalvelulla tarkoitetaan palvelua, joka toimitetaan siten, että osapuolet eivät ole samanaikaisesti läsnä. Sähköisellä muodolla tarkoitetaan palvelua, joka lähetetään lähetyspaikasta ja vastaanotetaan määränpäässä tietoja elektronisesti käsittelevien laitteiden tai tietojen säilytyksen avulla ja joka lähetetään, siirretään ja vastaanotetaan määränpäässä tietoja elektronisesti käsittelevien laitteiden tai tietojen säilytyksen avulla ja joka lähetetään, siirretään ja vastaanotetaan kokonaan linjoja, radioyhteyttä, optisia tai muita elektromagneettisia välineitä käyttäen. Palvelun vastaanottajan henkilökohtaisesta pyynnöstä toimitettavalla palvelulla tarkoitetaan palvelua, joka toimitetaan henkilökohtaisen pyynnön perusteella tapahtuvana tiedonsiirtona.

keräävät sosiaalisen median palvelut kuten Facebook, Instagram ja erilaiset mobiilipelit kuten PokemonGo.[88]

Käsiteltävät henkilötiedot ja niiden käyttö vaihtelevat palveluittain. Käsiteltävänä voi olla esimerkiksi vain sellaisia tietoja, jotka käyttäjän on annettava kirjautuessaan tai rekisteröityessään palveluun, kuten nimi, käyttäjänimi, syntymäpäivä, sukupuoli, osoite, sähköpostiosoite tai puhelinnumero. Usein henkilötietoja käsitellään kuitenkin myös palveluja käytettäessä. Tällaisia tietoja ovat esimerkiksi käyttäjän paikkatiedot tai tiedot siitä, kenen kanssa käyttäjä kommunikoi.

Lisäksi 8 artiklan soveltaminen edellyttää, että kyseisiä palveluja tarjotaan suoraan lapselle. Tietosuoja-asetuksessa ei ole täsmennetty, milloin palvelua katsotaan tarjottavan suoraan lapselle. Suostumusta koskevissa suuntaviivoissa EU:n tietosuojatyöryhmä on kuitenkin esitellyt suosituksia tulkinnalle. Suuntaviivojen mukaan ensinnäkin ilmaisu ”tarjoaminen suoraan lapsille” osoittaa, että 8 artiklaa on tarkoitus soveltaa joihinkin mutta ei kaikkiin tietoyhteiskunnan palveluihin. Jos palveluntarjoaja siis tekee mahdollisille käyttäjille selväksi, että sen tarjoamat palvelut on tarkoitettu aikuisille eikä palvelun sisällöstä tai markkinointisuunnitelmista ole muuta pääteltävissä, palvelua ei pidetä suoraan lapsille tarjottuna. Näissä tilanteissa 8 artiklaa ei sovellettaisi.[89] Palveluntarjoajan tulisi siis huolellisesti pohtia palvelujensa kohderyhmää. Mikäli palvelua ei ole tarkoitettu lapsille, olisi mietittävä keinoja, joilla lapsia estetään käyttämästä palvelua tai vähennetään heidän kiinnostustaan sen käyttämiseen. Hyvä väline tähän arviointiin on esimerkiksi tietosuoja-asetuksen 35 artiklan mukainen tietosuojaa koskeva vaikutustenarviointi.[90]

Vanhempainvastuunkantaja

Tietosuoja-asetuksen 8 artiklassa puhutaan vanhempainvastuunkantajasta. Käsite on EU-oikeudellinen. Sitä käytetään esimerkiksi Bryssel II -asetuksessa[91], jossa sillä tarkoitetaan ketä tahansa henkilöä, jolla on vanhempainvastuu lapseen nähden. Vanhempainvastuulla puolestaan tarkoitetaan sellaisia oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka liittyvät lapsen henkilöön tai omaisuuteen ja jotka jollakin luonnollisella henkilöllä tai oikeushenkilöllä on tuomioistuimen tuomion tai lain taikka voimassa olevan sopimuksen perusteella. Ilmaisu käsittää erityisesti oikeuden lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuden.[92] Tietosuojalakia koskevan hallituksen esityksen mukaan vanhempainvastuunkantajalla voidaan tarkoittaa lapsen vanhempia ja muita henkilöitä tai toimielimiä, joilla on oikeus huolehtia joistakin tai kaikista vanhemmille kuuluvista

88 Nuorten tällä hetkellä eniten käyttämiä verkkopalveluja on koottu esimerkiksi Lastensuojelun keskusliiton julkaisuun Nuoret Verkossa. Raportti nuorille suunnatun kyselyn vastauksista. https://www.lskl.fi/materiaali/woocommerce_uploadslastensuojelun-keskusliitto/LSKL_DigiSelvitys_0377.pdf Lasten ja nuorten käyttämät palvelut kuitenkin muuttuvat jatkuvasti.

89 EU:n tietosuojatyöryhmä: Asetuksen 2016/679 mukaista suostumusta koskevat suuntaviivat. 10.4.2018. https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Suostumus+fi/bd7605a0-5b37-4379-a681-57ba975a1ae7/Suostumus+fi.pdf s. 27.

90 Vaikutustenarviointia käsitelty luvussa 3.1.

91 Neuvoston asetus (EY) N:o 2201/2003 tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta avioliittoa ja vanhempainvastuuta koskevissa asioissa ja asetuksen (EY) N:o 1347/2000 kumoamisesta.

92 Bryssel II -asetuksen 2 artikla 7 kohta.

velvollisuuksista. Kansallisesti vanhempainvastuunkantajina on yleensä pidetty lapsen huoltajaa tai edunvalvojaa.[93]

Useimmissa tapauksissa suostumuksen antaa siis lapsen vanhempi, mutta aina näin ei ole. Myös tietosuojatyöryhmän suostumusta koskevissa suuntaviivoissa todetaan, että vanhempainvastuunkantaja voi olla joku muu kuin lapsen biologinen vanhempi ja vanhempainvastuu voi olla useammalla osapuolella sekä oikeushenkilöllä.[94]

Vanhempainvastuunkantajan käsitettä pohdittiin myös Ruotsin kansallisen tietosuojalain esitöissä. Näiden esitöiden mukaan kyseinen henkilö voisi olla joku muu lapsen edustaja kuin tämän vanhempi. Esimerkkinä mainitaan yksin tulleen alaikäisen turvapaikanhakijan edustaja. Lisäksi pidettiin mahdollisena, että asetuksen tarkoittama käsite voisi kattaa myös lapsen vanhemman, joka ei ole hänen varsinainen huoltajansa vaan jolla on tapaamisoikeus. Toisaalta esitöissä muistutetaan, että koska kyse on EU-oikeudellisesta käsitteestä, viimesijaisen tulkinnan vanhempainvastuunkantajasta ja siten 8 artiklan tarkoittamasta suostumuksenantajasta tekee EU:n tuomioistuin.[95]

Rekisterinpitäjän kohtuulliset toimenpiteet

Kun tietoyhteiskunnanpalveluja tarjotaan suoraan lapsille suostumuksen perusteella, palvelua tarjoavan organisaation on toteutettava kohtuulliset toimenpiteet tarkistaakseen, että käyttäjä on saavuttanut digitaalisen suostumuksen ikärajan, joka Suomessa on siis 13 vuotta. Näiden toimenpiteiden olisi oltava oikeasuhtaisia henkilötietojen käsittelytoimien luonteeseen ja riskeihin nähden. Jos käyttäjät toteavat saavuttaneensa ikärajan, rekisterinpitäjä voi toteuttaa asianmukaisia tarkastuksia varmistaakseen asian todenperäisyyden. Vaikka tietosuoja-asetuksessa ei nimenomaisesti säädetä, että rekisterinpitäjän on iän tarkistamiseksi toteutettava kohtuullisia toimenpiteitä, sitä edellytetään epäsuorasti, sillä tietoja ei saa käsitellä tapauksissa, joissa lapsi antaa suostumuksen vaikka ei ole riittävän vanha antamaan pätevää suostumusta omasta puolestaan.[96]

Jos käyttäjä taas toteaa olevansa edellytettyä digitaalisen suostumuksen vähimmäisikää nuorempi, voi rekisterinpitäjä hyväksyä tämän ilman lisätarkistuksia. Silloin sen on hankittava vanhempainvastuunkantajan suostumus ja myös tarkistettava, että suostumuksen antava henkilö on vanhempainvastuunkantaja.

On huomattava, ettei iän tarkistaminen saisi johtaa liialliseen henkilötietojen keräämiseen. Tietosuojatyöryhmän suostumusta koskevissa suuntaviivoissa painotetaan, että iän tarkistamiseen valitussa menettelyssä olisi arvioitava käsittelyn riskiä. Suuntaviivojen mukaan joissakin vähäriskisissä tilanteissa voi olla asianmukaista edellyttää, että uusi palvelun tilaaja ilmoittaa syntymävuotensa tai täyttää lomakkeen, jossa todetaan, että hän on tai ei ole alle digitaalisen suostumuksen ikärajan. Toisaalta suuntaviivoissa todetaan, ettei tämä ole aukoton ratkaisu kaikissa tilanteissa mutta eräs esimerkki siitä,

93 HE 9/2018 vp, s. 41, 84.
94 Suostumusta koskevat suuntaviivat s. 28, alaviite 65.
95 RP 2017/18:105, s. 69.
96 Suostumusta koskevat suuntaviivat, s. 27–28.

miten voidaan menetellä. Jos käyttäjän antamasta iästä herää epäilyjä, olisi palvelua tarjoavan tahon tarkasteltava uudelleen iäntarkastusmenettelyjään ja pohdittava vaihtoehtoisia menettelyjä.[97]

Tietosuoja-asetuksen 8 artiklan 2 kohdan mukaan rekisterinpitäjän on toteuttava käytettävä teknologia huomioiden kohtuulliset toimenpiteet tarkistaakseen vanhempainvastuunkantajan suostumus. Asetuksessa ei ole tarkemmin täsmennetty, mitä näillä kohtuullisilla toimenpiteillä tarkoitetaan. Ensisijaisesti tämä on siten organisaation itsensä päätettävissä ja kehitettävissä. EU:n tietosuojatyöryhmän suostumusta koskevissa suuntaviivoissa on kuitenkin tarkasteltu tätä kohtuullisten toimenpiteiden vaatimusta ja esitetty suosituksia toimenpiteiden arvioinnille.

Eräs keskeinen henkilötietojen käsittelyssä noudatettava perusperiaate on tietojen minimointi. Tietojen minimoinnin periaatteen mukaan henkilötietoja käsiteltäessä eli kerättäessä on niiden oltava asianmukaisia ja olennaisia sekä rajoitettuja siihen, mikä on tarpeellista niihin tarkoituksiin, joita varten tietoja kerätään. Suostumusta hankittaessa vanhemmilta tai muilta suostumuksenantajilta on siis kerättävä mahdollisimman vähän tietoja ja vain sellaisia tietoja, jotka todella ovat tarpeellisia asianomaisen henkilön suostumuksen hankkimiseen. Rekisterinpitäjän olisi vältettävä sellaisia ratkaisuja, joissa jo itsessään kerätään liikaa henkilötietoja.

Kohtuullisten toimenpiteiden osalta EU:n tietosuojatyöryhmän ohjeessa suositellaankin suhteellisuusarviointia sen tueksi, mitä ovat ne riittävät toimenpiteet, joita suostumusta hankkivan organisaation on noudatettava huomioon ottaen paitsi 8 artikla, myös kerättävien tietojen minimointi. Tietosuojatyöryhmän suuntaviivoissa painotetaan kiinnittämään huomioitava niihin lasten henkilötietoihin, joita palvelu kerää, ja näiden tietojen asettamiin riskeihin sekä käytettävässä olevaan teknologiaan. Matalan riskin tapauksissa vanhempainvastuun varmistaminen sähköpostitse voi olla riittävä keino. Korkean riskin tapauksissa olisi suositeltavaa pyytää lisänäyttöä, jotta rekisterinpitäjä voi todentaa ja säilyttää tiedot asetuksen suostumusta koskevan 7 artiklan 1 kohdan mukaisesti.[98]

Esimerkiksi kolmannen osapuolen tarjoama luotettava varmentamispalvelu saattaa tarjota ratkaisun, jolla rekisterinpitäjänä toimiva palveluntarjoaja voi minimoida käsiteltävien henkilötietojen määrän omassa toiminnassaan.[99]

Tietosuojatyöryhmän suostumusta koskevissa suuntaviivoissa myönnetään, että joissain tapauksissa käyttäjän iän tai toisaalta vanhemmanvastuunkantajan varmistus voi olla hankalaa. Tämä voidaan ottaa huomioon, kun päätetään siitä, mitkä toimet ovat asetuksen edellyttämiä kohtuullisia toimenpiteitä. Suuntaviivoissa kuitenkin painotetaan, että rekisterinpitäjien on myös jatkuvasti uudelleentarkasteltava omia prosessejaan ja käytettävissä

97 Suostumusta koskevat suuntaviivat, s. 28, alaviite 63.

98 Tietosuoja-asetuksen suostumuksen edellytyksiä koskevan 7 artiklan 1 kohdassa säädetään, että tietojenkäsittelyn perustuessa suostumukseen rekisterinpitäjän on pystyttävä osoittamaan, että rekisteröity on antanut suostumuksensa henkilötietojensa käsittelyyn.

99 Suostumusta koskevat suuntaviivat, s. 28. Suuntaviivoissa (s. 28–29) annetaan myös esimerkki kohtuullisista toimenpiteistä. Kohtuullisia toimenpiteitä on käsitelty myös Iso-Britannian tietosuojaviranomaisen (Information Commissioner's Office, ICO) antamassa ohjeistuksessa "Lapset ja tietosuoja-asetus", ICO: Applications. Children and the GDPR, s. 26–27. https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/children-and-the-gdpr-1-0.pdf

olevaa teknologiaa.[100]

Tietosuoja-asetuksen 8 artiklan tarkoittaman suostumuksen osalta on myös huomioitava, että rekisteröidyn eli lapsen oikeus antaa suostumuksensa henkilötietojensa käsittelyyn ja valvoa niiden käsittelyä alkaa Suomessa lapsen täytettyä 13 vuotta. Kun lapsi on riittävän vanha antamaan suostumuksensa, hän voi myös perua vanhemman aiemmin antaman suostumuksen asetuksen 7 artiklan 3 kohdan[101] mukaisesti. Rekisterinpitäjän eli palvelua tarjoavan tahon on kerrottava lapselle tästä mahdollisuudesta. Käytännössä tämä tarkoittaa, että jos 13 vuotta täyttänyt lapsi ei peru vanhemman aiemmin antamaa suostumusta, se jää voimaan ja pysyy pätevänä käsittelyperusteena. Suostumuksen voi kuitenkin tietosuoja-asetuksen suostumusta koskevien säännösten mukaan peruuttaa milloin tahansa myöhemminkin.

Lisäksi on hyvä huomata, ettei lapsi menetä oikeuttaan saada läpinäkyvää ja lapsiystävällistä informointia, vaikka suostumuksen hänen puolestaan antaa vanhempi tai muu edustaja tilanteissa, joissa sovelletaan 8 artiklaa. Suostumus annetaan yleensä kertaluonteisesti, mutta lapsella on muiden rekisteröityjen tapaan jatkuva oikeus läpinäkyvyyteen koko sen ajan, kun hän käyttää tuotetta tai palvelua. Tämä näkemys on yhdenmukainen lapsen sananvapautta turvaavan Lapsen oikeuksien sopimuksen 13 artiklan kanssa.[102]

On niin ikään huomioitava, että 8 artiklassa säädetään lapsen puolesta annettavasta suostumuksesta lapsen ollessa alle tietyn iän, mutta siinä ei säädetä, että tietosuoja-asetuksen edellyttämät läpinäkyvyyttä koskevat toimenpiteet tulisi kohdentaa suostumuksen antavalle lapsen vanhemmalle. Rekisterinpitäjällä on asetuksen 12 artiklan läpinäkyvyyttä koskevien toimenpiteiden mukaisesti velvollisuus varmistaa, että kun palvelujen kohderyhmänä ovat lapset tai rekisterinpitäjä tietää, että niitä käyttävät lapset, kaikki tiedotus ja viestintä toteutetaan selkeällä ja yksinkertaisella kielellä. Lapsella on oikeus saada tiedot itselleen ymmärrettävällä tavalla siitä huolimatta, että palvelun käyttö edellyttää vanhemman suostumusta.[103]

Lisäksi tietosuoja-asetuksen 8 artiklan 3 kohdassa todetaan, etteivät vanhemman alaikäisen puolesta antaman suostumuksen edellytyksiä koskevat säännökset vaikuta jäsenvaltioiden sopimusoikeuteen kuten sääntöihin, jotka koskevat sopimuksen pätevyyttä, muodostamista tai vaikutuksia suhteessa lapseen. Pätevää suostumusta koskevat edellytykset on siis pidettävä erillään kansallisesta sopimusoikeudesta eli esimerkiksi siitä, minkä ikäiset lapset voivat laillisesti tehdä verkossa sopimuksia.[104] Lapsen suostumukseen sovellettavat ehdot eivät vaikuta kansalliseen sopimus- tai velvoiteoikeuteen, kuten lapsen kelpoisuuteen ylipäätään tehdä oikeustoimia.[105]

100 Suostumusta koskevat suuntaviivat, s. 29.

101 Tietosuoja-asetuksen suostumuksen edellytyksiä koskevan 7 artiklan 3 kohdan mukaan rekisteröidyllä on oikeus peruuttaa suostumuksensa milloin tahansa. Suostumuksen peruuttamisen on oltava yhtä helppoa kuin sen antamisen.

102 Tietosuojatyöryhmä Asetuksen 2016/679 mukaista läpinäkyvyyttä koskevat suuntaviivat 11.4.2018, s. 10 https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyys+fi/c102605b-e386-4661-9b51-bf427875c8db/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyys+fi.pdf

103 Läpinäkyvyyttä koskevat suuntaviivat, s. 10–11.

104 Suostumusta koskevat suuntaviivat, s. 30.

105 HE 9/2018 vp, s. 84. Kts. myös Kilpailu- ja kuluttajaviraston tietoja ja ohjeita "Lapsi mobiilipalveluiden ja internetin käyttäjänä", joista löytyy lisätietoa alaikäisten ilman huoltajaa tekemistä ostoksista verkkomaailmassa. https://www.kkv.fi/Tietoa-ja-ohjeita/Ostaminen-myyminen-ja-sopimukset/lapsi-kuluttajana/mobiilipalvelut-ja-internet/

Ennalta ehkäisevät palvelut ja neuvontapalvelut

Vanhempainvastuunkantajan suostumuksen tarpeen pohdinnassa ja muutoinkin 8 artiklan soveltamisessa on huomioitava myös tietosuoja-asetuksen johdanto-osan 38 kohta. Sen mukaan ”vanhempainvastuunkantajan suostumuksen ei olisi oltava tarpeen tarjottaessa ennalta ehkäiseviä palveluja tai neuvontapalveluja suoraan lapselle”.

Tätä johdanto-osan lausumaa voidaan pitää tulkinnanvaraisena. Asetuksessa ei ole tarkemmin täsmennetty, mihin palveluihin siinä viitataan. Myös se seikka, että lausuma on nimenomaan johdanto-osassa eikä varsinaisessa vanhempainvastuunkantajan suostumusta koskevassa 8 artiklassa, on herättänyt kysymyksiä sen soveltamisalasta.[106]

Monet tuki- ja neuvontapalvelut on suunnattu lapsille tai niitä käyttävät myös alle 13-vuotiaat lapset. Tärkeää on, että lapsille ja nuorille tarjotaan jatkossakin pääsy erilaisiin matalan kynnyksen tuki- ja neuvontapalveluihin verkon kautta. Näiden palvelujen käyttöön saattaa liittyä hyvin arkaluonteisia asioita, joita lapsi ei halua tai voi vanhemmilleen kertoa. Lapsella on oikeus yksityisyyteen myös vanhempiaan kohtaan. Tämä yksityisyys voi vaarantua, jos palvelun käyttöön vaaditan huoltajan suostumus.

Tietosuoja-asetuksessa tai EU:n tietosuojatyöryhmän suuntaviivoissa ei kuitenkaan ole otettu täsmällisesti kantaa siihen, mitä ehkäisevillä tai neuvontapalveluilla tarkoitetaan. Suostumusta koskevissa suuntaviivoissa annetaan esimerkiksi kyseisistä palveluista lastensuojelupalvelujen tarjoaminen chat-palvelun avulla. Näitä palveluita voidaan siis edelleen tarjota myös alle 13-vuotiaille ilman huoltajan suostumusta.[107]

Koska saatavilla ei ole mitään tarkempaa ohjeistusta tai tulkintaa asetuksen tarkoittamista ennalta ehkäisevistä tai neuvontapalveluista, on rekisterinpitäjän eli kyseisiä palveluja tarjoavien tahojen itsensä päätettävissä, vastaako palvelu kyseistä määritelmää. Palveluntarjoajan on siitä huolimatta noudatettava asetuksen muita velvoitteita ja tietosuojaperiaatteita. Esimerkiksi käyttötarkoitussidonnaisuutta koskevan periaatteen perusteella henkilötietoja voidaan käsitellä vain siihen tarkoitukseen, mihin ne on kerätty. Jos neuvontapalveluita tarjoava taho käsittelee lasten henkilötietoja, voidaan tietoja käyttää vain tähän tarkoitukseen, eikä niitä myöhemminkään saa käyttää muihin, esimerkiksi kaupallisiin tarkoituksiin. Rekisterinpitäjän on osoitusvelvollisuuden perusteella myös pystyttävä tämä osoittamaan.

106 Esimerkiksi Irlannin kansallisen tietosuojalain (Data Protection Act 2018) tietosuoja-asetuksen 8 artiklan ikärajaa koskevassa säännöksessä säädetään nimenomaisesti, ettei 8 artiklaa sovelleta tarjottaessa ennalta ehkäiseviä palveluita tai neuvontapalveluja.
107 Suostumusta koskevat suuntaviivat, s. 30.

6.5 Oikeus saada pääsy tietoihinsa (15 artikla) ja oikeus tietojen oikaisemiseen (16 artikla)

Tietosuoja-asetuksen 15 artiklan mukainen rekisteröidyn oikeus saada pääsy tietoihinsa koskee myös lapsia. Henkilötietolain aikana tätä oikeutta kutsuttiin tarkastusoikeudeksi. Oikeus saada pääsy tietoihinsa sisältää ensinnäkin oikeuden saada vahvistus siitä, että henkilötietoja käsitellään tai että niitä ei käsitellä. Jos tietoja käsitellään, rekisteröidyllä on oikeus saada tiedot muun muassa siitä, mistä henkilötiedot on hankittu, miksi niitä tarvitaan, luovutetaanko niitä eteenpäin ja jos luovutetaan niin kenelle sekä tietojen säilytysajasta tai säilytysajan määrittämiskriteereistä. Rekisterinpitäjän on toimitettava rekisteröidylle jäljennös hänen henkilötiedoistaan. Tämän jäljennöksen on lähtökohtaisesti oltava maksuton. Jos jäljennöksiä pyydetään useampia, voi rekisterinpitäjä periä niistä kohtuullisen maksun. Rekisterinpitäjän on toimitettava tiedot sähköisesti, ellei rekisteröity toisin pyydä.[108]

Tietosuojavaltuutettu on henkilötietolain aikaista tarkastusoikeutta koskevassa ohjeessaan todennut, että jokaisella on oikeus tarkastaa itseään koskevat henkilötiedot. Myös alaikäisellä eli alle 18-vuotiaalla on tarkastusoikeus. Koska henkilötietolaissa ei ollut määritelty alaikäisen lapsen itsemääräämisoikeuden alaikärajaa henkilötietojen käsittelyssä, määräytyi lapsen itsemääräämisoikeus yleisten ja erityisesti lapsen itsemääräämisoikeutta määrittelevien säännösten kuten Lapsen oikeuksien sopimuksen ja Suomen perustuslain 6 §:n 3 momentin, henkilötietolain ja kunkin toimialan erityissäännösten perustella. Näiden säännösten mukaan alaikäisellä lapsella on muun muassa oikeus tarkastaa itseään koskevat henkilötiedot, mikäli hän ikäänsä, kehitystasoonsa ja asian laatuun nähden ymmärtää asian merkityksen. Näiden kriteereiden täyttyminen perustuu ensikädessä rekisterinpitäjän arviointiin.[109]

Tietosuoja-asetuksessa ei liioin ole mitään erityisiä säännöksiä lapsen itsemääräämisoikeudesta eikä ikärajoista 8 artiklan mukaista suostumusta lukuun ottamatta. Lainsäätäjä on kuitenkin katsotut, että 13 vuotta täyttänyt on tarpeeksi kypsä antamaan suostumuksensa henkilötietojensa keräämiseen. Lähtökohtana voitaneen pitää, että ainakin niillä lapsilla, jotka voivat itsenäisesti antaa suostumuksen, olisi myös itsenäisesti oikeus käyttää tietosuojaoikeuksiaan kuten oikeutta saada pääsy tietoihinsa ja oikaista virheelliset tiedot.

Tietosuojalain 34 §:ssä säädetään rajoituksista tietosuoja-asetuksen 15 artiklan oikeuteen saada pääsy tietoihinsa. Pykälässä säädetään niistä edellytyksistä, joilla rekisteröidyn oikeutta tutustua hänestä kerättyihin tietoihin voidaan rajoittaa. Sen mukaan rekisteröidyllä ei esimerkiksi ole 15 artiklassa tarkoitettua oikeutta tutusta hänestä kerättyihin tietoihin, kun tiedon antaminen saattaisi vahingoittaa kansallista turvallisuutta tai aiheuttaa vakavaa vaaraa rekisteröidyn terveydelle taikka rekisteröidyn tai muun henkilön oikeuksille. Pykälän mukaisilla rajoituksilla lienee vähän merkitystä digitaalisia palveluja tarjoavien organisaatioiden käsitellessä lasten henkilötietoja.

108 Kts. tarkemmin tietosuojavaltuutetun sivut: "Oikeus saada pääsy tietoihin" https://tietosuoja.fi/oikeus-saada-paasy-tietoihin

109 Tietosuojavaltuutetun toimiston opas: Henkilörekisteriin tallennettujen tietojen tarkastaminen, 22.8.2014, s. 4.

6.6 Oikeus tietojen poistamiseen eli oikeus tulla unohdetuksi (17 artikla)

Oikeus tulla unohdetuksi (right to be forgotten) tarkoittaa rekisteröidyn kuten palvelun käyttäjän oikeutta saada tietonsa poistetuksi, kun hän ei enää halua, että hänen tietojaan käsitellään, eikä tietojen säilyttämiselle ole mitään laillista perustetta. Kun puhutaan oikeudesta tulla unohdetuksi, viitataan usein EU:n tuomioistuimen toukokuussa 2014 antamaan ratkaisuun *Google Spain SL* (C-131/12, 6.5.2014). Ratkaisussa tuomioistuin katsoi, että henkilö voi pyytää itseään koskevia hakutuloslinkkejä poistettavaksi nimellään tehtävän haun yhteydessä esimerkiksi Googlesta. Ratkaisun mukaan hakukoneen ylläpitäjä on velvollinen poistamaan linkit sellaisille sivustoille, joissa on kyseistä henkilöä koskevia tietoja, jotka ovat virheellisiä tai vanhentuneita, epäasianmukaisia tai epäolennaisia tai liian laajoja niihin tarkoituksiin, joissa hakukoneen ylläpitäjä niitä käsittelee. Kyse on rekisteröidyn oikeudesta siihen, ettei tiettyjä häntä koskevia tietoja enää arviointiajankohtana liitetä hänen nimeensä. Linkkien poistamisvelvollisuus ei kuitenkaan koske sellaisia linkkejä, joille on olemassa henkilön julkisen aseman kaltaisia erityisiä syitä, jotka perustelevat suuren yleisön intressiä saada tiedot haun perusteella.

Oikeus tulla unohdetuksi tarkoittaa siis rekisteröidyn oikeutta pyytää rekisterinpitäjää poistamaan esimerkiksi häntä koskeneet vanhentuneet henkilötiedot. Oikeus tietojen poistamiseen on ollut olemassa jo henkilötietolain aikana, mutta tietosuoja-asetukseen oikeus tulla unohdetuksi kirjattiin nimenomaisesti sen 17 artiklaan. Asetuksen johdanto-osan 65 kohdan mukaan oikeus tulee kyseeseen erityisesti silloin, kun suostumus tietojen käsittelylle on annettu lapsena ja henkilö haluaa myöhemmin poistaa tiedot erityisesti internetistä. Tätä oikeutta on voitava käyttää, vaikka tietojen poistamista pyytävä ei enää olekaan lapsi. Oikeus ei kuitenkaan koske lakisääteisiä rekistereitä eli esimerkiksi viranomaisten lakiin perustuvasta syystä käsittelemiä henkilötietoja.

Lasten nimenomaista mainintaa ja vahvistettua oikeutta tulla unohdetuksi voidaan pitää perusteltuna useasta syystä. Lapset eivät välttämättä ymmärrä, millaisia vaikutuksia omien tietojen luovutuksella palveluntarjoajille tai tietojen julkaisulla eri palveluissa voi olla myöhemmässä elämässä, eivätkä sitä, että julkaistut tiedot saattavat edelleen löytyä internetistä, vaikka ne olisikin poistettu alkuperäisestä julkaisupaikastaan. Lasten voi ylipäänsä olla vaikea hahmottaa, minkälaisia jälkiä he jättävät itsestään verkkoon ja minkälaisia vaikutuksia jäljillä saattaa olla esimerkiksi heihin kohdistettuun mainontaan.[110] Lapset myös kehittyvät jatkuvasti, joten heitä koskevat henkilötiedotkin vanhentuvat nopeasti.

110 Ciavarella & De Terwangne 2014, s. 158–159.

Tietosuoja-asetuksen 17 artiklan mukaan rekisteröidyllä on oikeus saada itseään koskevat henkilötiedot poistetuksi, kun:

- tietoja ei enää tarvita siihen tarkoitukseen, joita ne varten ne on kerätty
- rekisteröity peruuttaa suostumuksensa, eikä henkilötietojen käsittelyyn ole enää muuta laillista perustetta
- rekisteröity vastustaa käsittelyä
- tietoja on käsitelty lain vastaisesti
- tiedot on poistettava lakisääteisen velvoitteen noudattamiseksi
- tiedot on kerätty 8 artiklassa tarkoitetun huoltajan suostumusta vaativan palvelun tarjoamisen yhteydessä

Kun edellytykset täyttyvät, on palveluntarjoajan tai muun rekisterinpitäjän poistettava asianomaiset henkilötiedot. Jos rekisterinpitäjä on julkistanut tiedot, joiden poistamisen edellytykset täyttyvät, on sen 17 artiklan 2 kohdan mukaan käytettävissä oleva teknologia ja toteuttamiskustannukset huomioon ottaen lisäksi toteuttava kohtuulliset toimenpiteet ja ilmoitettava myös muille asianomaisia henkilötietoja käsitteleville rekisterinpitäjille, että rekisteröity on pyytänyt poistamaan tietoihinsa liittyvät linkit tai tietojen jäljennökset tai kopiot.

Lapsella on oikeus saada tietonsa poistetuiksi ilman aiheetonta viivytystä. Oikeus koskee paitsi tietoja, jotka on annettu lapsena ja joiden poistamista pyytävä on jo aikuinen, myös tietoja, joiden poistamista pyytävä on edelleen lapsi. Kun lapsi on antanut suostumuksensa henkilötietojensa käsittelyyn ja myöhemmin pyytää tietojensa poistamista, on rekisterinpitäjänä olevana palveluntarjoajalla korostettu velvollisuus poistaa tiedot ilman aiheetonta viivytystä. Toisaalta lapsi voi käyttää oikeuttaan myös silloin, kun ei itse ole antanut suostumustaan tietojen käsittelylle vaan käsittely perustuu esimerkiksi vanhempainvastuunkantajan antamaan suostumukseen.

Iso-Britannian tietosuojaviranomaisen (Information Commissioner's Office, ICO) antamassa ohjeistuksessa "Lapset ja tietosuoja-asetus" on pohdittu lapsen ja tämän vanhempainvastuunkantajan antaman suostumuksen merkitystä lapsen oikeudelle saada tietonsa poistetuksi niissä tilanteissa, joissa suostumuksen antaneen vanhemman ja lapsen välillä on ristiriitaisia käsityksiä tietojen poistamisesta, tai tilanteissa, joissa lapsi haluaisi poistaa tiedot niin, ettei vanhempi saa sitä tietää. Ohjeistuksessa suositellaan arvioimaan tilannetta lapsen kehityksen ja tätä kautta ymmärryksen tason kautta ja ratkaisemaan pyynnöt tapauskohtaisesti lapsen etu huomioon ottaen. Ohjeistuksessa korostetaan niin ikään, että tilanteissa, joissa lapsella on useampi vanhempainvastuunkantaja, jotka ovat erimielisiä siitä, tuleeko lapsen tiedot poistaa, tulisi myös lapsen oma näkemys ottaa mahdollisuuksien mukaan huomioon. Näissäkin tapauksissa asia tulisi ratkaista lapsen etua parhaiten turvaamalla tavalla.[111]

Oikeus tulla unohdetuksi ei ole absoluuttinen, eikä rekisterinpitäjällä ole kaikissa tapauksissa velvollisuutta poistaa tietoja. Tietosuoja-asetuksen 17

111 ICO: Applications. Children and the GDPR, s. 44–45, https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/children-and-the-gdpr-1-0.pdf

artiklan 3 kohdan nojalla tietoja ei ole poistettava, jos tietojen käsittely on edelleen tarpeen muun muassa sananvapautta ja tiedonvälityksen vapautta koskevan oikeuden käyttämiseksi, käsittelyä edellyttävän lakisääteisen velvoitteen noudattamiseksi tai jos käsittely tapahtuu yleistä etua koskevan tehtävän suorittamiseksi taikka oikeudellisen vaateen laatimiseksi, esittämiseksi tai puolustamiseksi.[112]

6.7 Oikeus siirtää tiedot järjestelmästä toiseen (20 artikla)

Tietosuoja-asetus antaa rekisteröidylle uuden oikeuden siirtää omat tietonsa järjestelmästä toiseen (20 artikla). Edellytyksenä siirrolle on, että henkilötietoja käsitellään rekisteröidyn suostumuksen tai sopimuksen perusteella ja käsittely suoritetaan automaattisesti.

Oikeuteen kuuluu ensinnäkin rekisteröidyn oikeus saada itseään koskevat rekisterinpitäjän eli palveluntarjoajan käsittelemät henkilötiedot ja tallentaa ne henkilökohtaista käyttöä varten. Lisäksi siihen kuuluu oikeus siirtää henkilötiedot palvelusta toiseen rekisterinpitäjän tätä estämättä, mikäli se on teknisesti mahdollista. Oikeus siis vahvistaa rekisteröidyn mahdollisuuksia hallita omia henkilötietojaan ja helpottaa tietojen siirtämistä eri palvelujen välillä. Tietojen siirtämistä koskevan oikeuden noudattamiseksi rekisterinpitäjän on ilmoitettava rekisteröidylle tällaisen oikeuden olemassaolosta. Jos henkilötiedot kerätään suoraan rekisteröidyltä, oikeudesta on asetuksen mukaisesti ilmoitettava rekisteröidyn antaessa henkilötietojaan. Lisäksi on huomioitava asetuksen velvoitteet tietojen toimittamisesta tilanteissa, joissa henkilötietoja ei ole saatu suoraan rekisteröidyltä.

EU:n tietosuojatyöryhmä on antanut yksityiskohtaiset ohjeet oikeudesta tietojen siirtämiseen. Ohjeissa selvennetään uuden oikeuden soveltamisen edellytyksiä ja annetaan käytännön esimerkkejä ja kriteerejä siitä, missä olosuhteissa oikeutta voidaan soveltaa.[113]

Oikeus siirtää tietonsa järjestelmästä toiseen kuuluu yhtä lailla lapselle. Lapselle oikeuden käyttö tarkoittaa esimerkiksi mahdollisuutta siirtää käyttämänsä palvelun tiedot paremmin yksityisyyttä suojaaviin palveluihin. Lapsen kannalta keskeinen huomioitava seikka rekisterinpitäjien eli palveluntarjoajien näkökulmasta on lapsen oikeus läpinäkyvään ja lapsiystävälliseen informointiin asetuksen 12 artiklan edellyttämällä tavalla myös tietojen siirtoon liittyvissä tapauksissa. Jos palvelu on suunnattu lapsille tai palveluntarjoaja on tietoinen, että sitä käyttävät erityisesti lapset, on myös tietojen siirtoa koskevan informaation oltava selkeää, jotta lapsi ymmärtää oikeuden olemassaolon ja sen, miten sitä käytetään.

112 Kts. tarkemmin tietosuojavaltuutetun sivusto: "Oikeus poistaa tiedot" https://tietosuoja.fi/oikeus-poistaa-tiedot

113 Tietosuojatyöryhmä: Oikeutta tietojen siirtämiseen järjestelmästä toiseen koskevat ohjeet. 5.4.2017. https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Oikeus+siirt%C3%A4%C3%A4+tiedot+j%C3%A4rjestelm%C3%A4st%C3%A4+toiseen+fi.pdf/529297ab-7d1e-4f80-8fa3-a80b943d316f/Oikeus+siirt%C3%A4%C3%A4+tiedot+j%C3%A4rjestelm%C3%A4st%C3%A4+toiseen+fi.pdf.pdf
Ohjeita myös tietosuojavaltuutetun sivuilla: "Oikeus siirtää tiedot järjestelmästä toiseen" https://tietosuoja.fi/oikeus-siirtaa-tiedot

6.8 Markkinointi, automaattiset päätökset ja profilointi (21 ja 22 artikla)

Markkinointi ja profilointi ovat toimintoja, joita vastaan lapset tarvitsevat erityistä suojaa. Tietosuoja-asetuksen johdanto-osan 38 kohdan mukaan erityistä suojaa olisi sovellettava etenkin lasten henkilötietojen käyttämistä markkinointitarkoituksiin tai henkilö- tai käyttäjäprofiilien luomiseen. Tietosuoja-asetuksessa ei kuitenkaan varsinaisesti kielletä lapsille suunnattua markkinointia eikä lapsiin kohdistuvia automaattisia päätöksiä tai profilointia. Erityisesti profilointia koskevat säännökset ja niiden soveltaminen lapsiin ovat kuitenkin aiheuttaneet epäselvyyksiä ja tulkinnanvaraisuuksia.

Tietosuoja-asetuksen 21 artiklassa säädetään rekisteröidyn oikeudesta vastustaa tietyissä tilanteissa henkilötietojensa käsittelyä. Artiklan 2 kohdan nojalla rekisteröidyllä on oikeus milloin tahansa vastustaa henkilötietojensa käsittelyä suoramarkkinointitarkoituksessa. Tämä oikeus on myös lapsella. Jos lapsi vastustaa henkilötietojensa käsittelyä suoramarkkinointia varten, ei tietoja enää saa käsitellä tässä tarkoituksessa. Lapselle on ilmoitettava tästä oikeudesta, kun häneen ollaan yhteydessä ensimmäisen kerran. Tiedotuksen on oltava selkeää ja muusta tiedotuksesta erillään. Myös vastustamisoikeutta koskevassa tiedotuksessa on huomioitava informoinnin lapsiystävällisyys tietosuoja-asetuksen 12 artiklan mukaisesti.[114]

Kehittynyt teknologia on helpottanut profiilien luomista ja tehnyt mahdolliseksi automaattisten päätösten antamisen yhä merkittävämmissä yksilön oikeuksiin vaikuttavissa tilanteissa. Profilointia ja automatisoitua päätöksentekoa hyödynnetäänkin kasvavassa määrin sekä yksityisen että julkisen sektorin toiminnassa. Profilointia suoritetaan päätöksenteon tueksi esimerkiksi pankki- ja rahoitustoiminnassa sekä markkinoinnissa ja mainonnassa.[115] Automaattista päätöksentekoa ja profilointia käsitellään tietosuoja-asetuksen johdanto-osassa sekä 22 artiklassa.[116]

Automaattisella päätöksenteolla tarkoitetaan sellaista päätöksentekoa, joka perustuu pelkästään automaattiseen henkilötietojen käsittelyyn ilman luonnollisen henkilön osallistumista. Profiloinnilla puolestaan tarkoitetaan mitä tahansa henkilötietojen automaattista käsittelyä, jossa henkilötietojen avulla arvioidaan henkilön tiettyjä ominaisuuksia ja analysoidaan tai ennakoidaan kyseiseen henkilöön liittyviä näkökohtia ja piirteitä. Näitä ovat esimerkiksi näkökohdat ja piirteet, joilla analysoidaan tai ennakoidaan henkilön henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, taloudelliseen tilanteeseen, terveyteen, henkilökohtaisiin mieltymyksiin tai kiinnostuksen kohteisiin, luotettavuuteen tai käyttäytymiseen sekä sijaintiin tai liikkeisiin liittyviä asioita (tietosuoja-asetuksen 4 artiklan 4 kohta).

Profilointi on siis sellaista henkilötietojen automatisoitua käsittelyä, jonka tavoitteena on henkilön ominaisuuksien arviointi. Tarkoituksena voi olla

114 Kts. tarkemmin tietosuojavaltuutetun sivusto: "Oikeus vastustaa tietojen käsittelyä" https://tietosuoja.fi/oikeus-vastustaa-kasittelya

115 Tietosuojatyöryhmä: Suuntaviivat automatisoiduista yksittäispäätöksistä ja profiloinnista asetuksen (EU) 2016/679 täytäntöön panemiseksi. 6.2.2018., s. 5. https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Automaattinen+p%C3%A4%C3%A4t%C3%B6ksenteko/28ae24f4-3345-4fb2-8708-c84abd8f57b0/Automaattinen+p%C3%A4%C3%A4t%C3%B6ksenteko.pdf

116 Kts. myös tietosuojavaltuutetun sivusto: "Automaattinen päätöksenteko ja profilointi" https://tietosuoja.fi/automaattinen-paatoksenteko-profilointi

analysoida tai ennakoida esimerkiksi ihmisten mielenkiinnon kohteita tai todennäköistä käyttäytymistä. Profilointia käytetäänkin esimerkiksi mainonnan kohdentamiseen henkilön verkkokäyttäytymisen perusteella.

Automaattisia päätöksiä voidaan tehdä joko profiloinnin avulla tai ilman sitä. Profilointia voi puolestaan tapahtua, vaikka ei tehtäisikään automatisoituja päätöksiä. Ne eivät kuitenkaan välttämättä ole erillisiä toimintoja. Profilointiin on liityttävä jonkinlaista automaattista käsittelyä, mutta luonnollisen henkilön osallistuminen ei välttämättä sulje toimintoa määritelmän ulkopuolelle.[117]

Tietosuoja-asetuksessa ei kielletä automaattisia päätöksiä eikä profilointia. Asetuksen 22 artiklassa säädetään kuitenkin rekisteröidyn oikeudesta olla joutumatta sellaisen päätöksen kohteeksi, joka perustuu pelkästään automaattiseen käsittelyyn, kuten profilointiin, ja *jolla on häntä koskevia oikeusvaikutuksia* tai *joka vaikuttaa häneen vastaavalla tavalla merkittävästi*. Artiklan 2 kohdassa oikeuteen säädetään kuitenkin poikkeuksia. Automaattinen päätöksenteko on kyseisen kohdan perusteella sallittua, jos päätös on välttämätön sopimuksen tekemistä tai täytäntöönpanoa varten, hyväksytty lainsäädännössä tai perustuu rekisteröidyn nimenomaiseen suostumukseen. Tällaisen käsittelyn yhteydessä on huolehdittava artiklan 3 kohdan mukaisista suojatoimista. Oikeus olla joutumatta automaattisen päätöksen kohteeksi edellyttää siis lähtökohtaisesti, että kyseessä on pelkästään automatisoitu päätöksenteko, profilointi mukaan luettuna, jolla on rekisteröityä koskevia oikeusvaikutuksia tai joka vaikuttaa häneen vastaavalla tavalla merkittäväksi eivätkä 2 kohdan poikkeukset päde. Tietosuoja-asetuksen johdanto-osan 71 kohdassa todetaan lisäksi, että lapseen ei tulisi kohdistaa pelkästään automaattiseen käsittelyyn perustuvaa päätöksentekoa, profilointi mukaan luettuna, jolla on oikeusvaikutuksia tai vastaavalla tavalla merkittäviä vaikutuksia.

EU:n tietosuojatyöryhmä on täsmentänyt lasten profilointia koskevaa säännöskokonaisuutta antamissaan suuntaviivoissa automatisoiduista yksittäispäätöksistä ja profiloinnista. Koska lapsia ei mainita asetuksen automatisoituja yksittäispäätöksiä koskevassa 22 artiklassa, tietosuojatyöryhmä katsoo, ettei artikla muodosta lapsiin kohdistuvan käsittelyn ehdotonta kieltoa. Johdanto-osan 71 kohdan valossa suuntaviivoissa kuitenkin suositellaan, että 22 artiklan 2 kohdan poikkeuksia ei yleensä pitäisi käyttää tällaisen käsittelyn perusteena.[118]

Tietosuojatyöryhmä kuitenkin korostaa, että saattaa olla tilanteita, joissa on välttämätöntä tehdä lapsiin kohdistuvia 22 artiklan tarkoittamia päätöksiä esimerkiksi lasten hyvinvoinnin turvaamiseksi. Suuntaviivojen mukaan tällaisessa tapauksessa käsittely voidaan suorittaa soveltuvin osin 22 artiklan 2 kohdassa säädettyjen poikkeusten perusteella. Näissä tilanteissa on kuitenkin erityisen tärkeää varmistaa asianmukaiset suojatoimet ja toimenpiteiden sopivuus lapsille. Rekisterinpitäjän on varmistettava, että suojatoimet turvaavat tehokkaasti niiden lasten oikeuksia, vapauksia sekä oikeutettuja etuja, joiden tietoja se käsittelee.[119]

117 Automatisoituja yksittäispäätöksiä ja profilointia koskevat suuntaviivat, s. 7–8.
118 Automatisoituja yksittäispäätöksiä ja profilointia koskevat suuntaviivat, s. 30.
119 Automatisoituja yksittäispäätöksiä ja profilointia koskevat suuntaviivat, s. 30.

Tietosuoja-asetuksen 22 artikla ei lähtökohtaisesti liioin estä sellaisten automaattisten päätösten tekemistä, joilla ei ole lasta koskevia oikeusvaikutuksia eikä vastaavalla tavalla merkittäviä vaikutuksia. Tietosuojatyöryhmän suuntaviivoissa kuitenkin huomautetaan, että pelkästään automaattiseen käsittelyyn perustuvilla päätöksillä, jotka vaikuttavat lasten valintoihin ja käyttäytymiseen, saattaa kuitenkin olla oikeusvaikutuksia tai muuten merkittäviä vaikutuksia lapseen kyseisten valintojen ja käyttäytymisen luonteesta riippuen.[120]

Profilointia käytetään esimerkiksi mainonnan kohdentamiseen. Profilointiin perustuvalla kohdennetulla verkkomainonnalla ei yleensä ole oikeusvaikutuksiin verrattavaa merkittävää vaikutusta kohteena olevaan henkilöön. Kuten tietosuojatyöryhmän suuntaviivoissakin todetaan, lapset voivat kuitenkin olla erityisen alttiita verkkoympäristössä ja heihin on helpompi vaikuttaa käyttötottumuksia seuraavalla mainonnalla. Lapsen ikä ja kypsyys vaikuttavat vahvasti siihen, miten lapsi ymmärtää kohdennetun mainonnan taustalla olevia motiiveja tai sen seurauksia.[121] Lapsiin on siis helpompi vaikuttaa käyttäytymiseen perustuvan mainonnan kautta, jolloin heihin kohdennetulla mainonnalla voi olla myös merkittävä vaikutus. Tietosuojatyöryhmän suuntaviivoissa korostetaankin, että organisaatioiden olisi yleisesti pidättäydyttävä profiloimasta lapsia markkinointitarkoituksiin.[122]

Edellä mainittu tulkinta huomioiden lähtökohtana voidaan siis pitää, että lapseen kohdistuviin tietosuoja-asetuksen 22 artiklan tarkoittamiin päätöksiin olisi suhtauduttava pidättyvästi.[123] Jos päätöksen tekeminen on välttämätöntä esimerkiksi lapsen oikeuksien turvaamiseksi, on erityisen tärkeää huolehtia asianmukaisista ja nimenomaan lapsille sopivista suojatoimista. Lisäksi kohdistettaessa näitä päätöksiä lapsiin on huomioitava myös tietosuoja-asetuksen vaatimukset läpinäkyvyydestä ja erityisesti lapsille sopivasta informoinnista. Profilointiin perustuvan kohdennetun mainonnan sallittavuuden arvioinnissa olisi huomioitava se, että kohdennettu mainonta saattaa vaikuttaa lapsiin merkittävämmin kuin aikuisiin. Lapsella on myös 21 artiklan nojalla aina oikeus vastustaa henkilötietojensa käyttämistä suoramarkkinointiin sekä suoramarkkinointiin liittyvään profilointiin.

120 Automatisoituja yksittäispäätöksiä ja profilointia koskevat suuntaviivat, s. 31.

121 EU:n toteuttamassa tutkimuksessa sosiaalisen median, verkkopelien ja mobiilisovellusten kautta tapahtuvan markkinoinnin vaikutuksesta lasten käyttäytymiseen havaittiin, että markkinointikäytännöt vaikuttivat selvästi tutkimukseen osallistuneiden 6–12 -vuotiaiden lasten käyttäytymiseen. https://ec.europa.eu/info/publications/study-impact-marketing-through-social-media-online-games-and-mobile-applications-childrens-behaviour_fi

122 Automatisoituja yksittäispäätöksiä ja profilointia koskevat suuntaviivat, s. 31. Täysin poissuljettua ei ole sekään, että profilointiin perustuvalla kohdennetulla mainonnalla olisi oikeusvaikutuksia vastaavia merkittäviä vaikutuksia myös aikuisiin. Esimerkiksi käsittely, jolla on vain vähän vaikutuksia henkilöihin yleensä, saattaa vaikuttaa merkittävästi tiettyihin yhteiskuntaryhmiin tai haavoittuvassa asemassa oleviin aikuisiin. Tarkemmin toiminnan sallittavuuden arviointikriteereistä tästä näkökulmasta suuntaviivojen s. 23–24. Kts. myös Iso-Britannian tietosuojaviranomaisen (Information Commissioner's Office, ICO) antama ohjeistus "Lapset ja tietosuoja-asetus", ICO: Applications. Children and the GDPR https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/children-and-the-gdpr-1-0.pdf, s. 33–34, jossa esimerkkejä siitä, milloin päätöksellä voi olla lapseen "vastaavalla tavalla merkittäviä vaikutuksia" (similarly significantly affects).

123 Esimerkiksi Irlannin kansallisessa tietosuojalaissa (Data Protection Act 2018) kielletään lapsen henkilötietojen käsittely suoramarkkinoinnin, profiloinnin tai kohdennetun mainonnan tarkoituksia varten.

7. Tietosuojalainsäädäntö ja lapset viranomaisten ja kasvatus- ja ohjaustehtävissä työskentelevien näkökulmasta

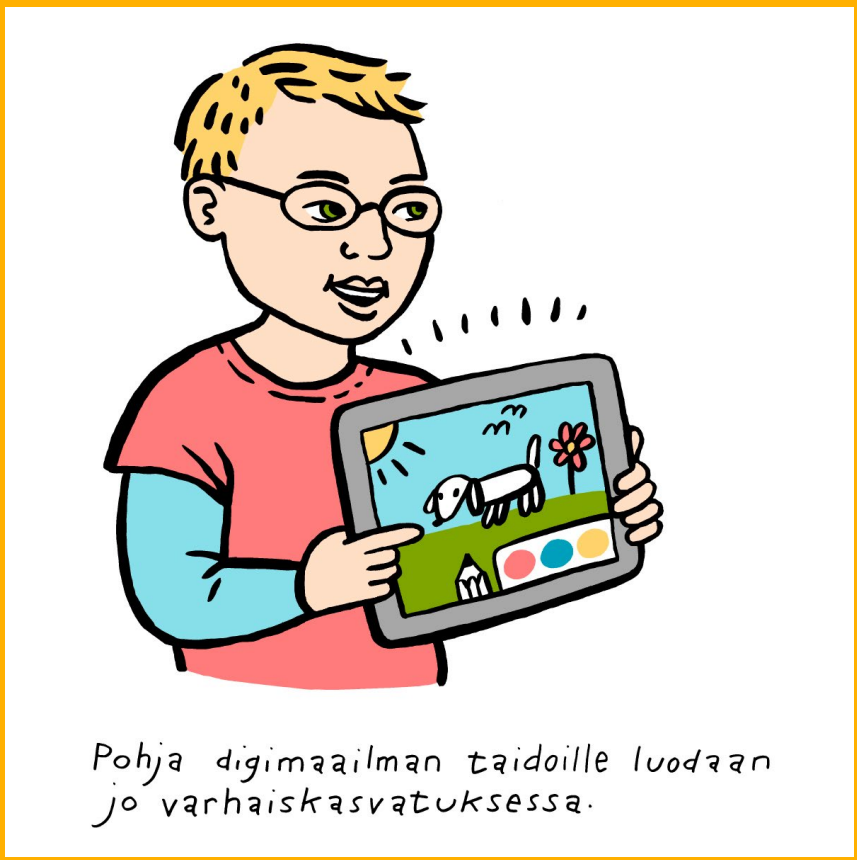

7.1 Tietosuojalainsäädäntö ja viranomaiset

4.1.1 Käsittelyn oikeusperuste

Tietosuojalainsäädäntö ei lähtökohtaisesti tee eroa sen välillä, onko rekisterinpitäjä tai henkilötietojen käsittelijä julkisen vai yksityisen sektorin edustaja. Asetukseen kirjattu lapsen tarve erityiseen suojaan on siis huomioitava myös silloin, kun viranomaiset ja muita lakisääteisiä tehtäviä hoitavat tahot käsittelevät lapsen henkilötietoja. Julkisella sektorilla on niin ikään velvollisuus turvata asetuksen vaatimukset lapsen henkilötietojen käsittelyssä. Kun viranomainen esimerkiksi suuntaa henkilötietojen käsittelyyn liittyvää tietoa lapsille, sen on otettava huomioon asetuksen edellyttämä lapsiystävällinen informointi eli tieto on annettava ymmärrettävässä muodossa ja lapset tavoittavalla tavalla.

Viranomaisten toiminnassa henkilötietojen käsittely perustuu useimmiten lakisääteisen velvoitteen noudattamiseen, yleistä etua koskevan tehtävän suorittamiseen tai rekisterinpitäjän julkisen vallan käyttämiseen. Nämä käsittelyperusteet ovat sellaisia, joita tietosuoja-asetuksen liikkumavara mahdollistaa mukauttamaan kansallisella lainsäädännöllä. Henkilötietojen käsittelyä täsmentäviä säännöksiä onkin lukuisissa laeissa, kuten lastensuojelulaissa, sosiaali- ja terveyspalveluja koskevassa lainsäädännössä, varhaiskasvatuslaissa, perusopetuslaissa, oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa, lukiolaissa ja ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa. Näissä säädöksissä täsmennetään esimerkiksi käsiteltävien henkilötietojen tyyppejä ja käyttötarkoitusta.

Myös kansallisessa tietosuojalaissa täsmennetään joiltain osin viranomaisen henkilötietojen käsittelyn perusteita.[124] Henkilötietojen suojan ensisijainen huomioitava säännöstö ja lainsäädännön aineellinen sisältö tulee kuitenkin tietosuoja-asetuksesta. Kansallisella tietosuojalailla ja viranomaisen toimintaa koskevalla erityislainsäädännöllä voidaan ainoastaan täsmentää asetuksen säännöksiä. Henkilötietoja käsitellessään viranomaisen tuleekin ottaa huomioon tietosuoja-asetus ja sitä täsmentävä tietosuojalaki sekä omaa toimintaansa sääntelevä erityislainsäädäntö.

Henkilötietojen käsittelyn perustuminen lakisääteiseen velvoitteeseen vaikuttaa myös rekisteröidyn oikeuksiin siten, etteivät kaikki tietosuoja-asetuksen 12–22 artikloissa turvatut oikeudet tule sovellettavaksi. Rekisteröidyillä ei esimerkiksi ole 17 artiklan mukaista oikeutta poistaa tietojaan viranomaisen rekisteristä eikä 20 artiklan mukaista oikeutta siirtää tietojaan toiseen järjestelmään.[125]

124 Tietosuojalain 4 §:ssä (käsittelyn lainmukaisuus) on esimerkiksi täsmennetty tietosuoja-asetuksen yleisen edun mukaista tehtävää koskevaa käsittelyperustetta siten, että henkilötietoja saa tällä perusteella käsitellä, kun käsittely on tarpeen ja oikeasuhtainen viranomaisen toiminnassa yleisen edun mukaisen tehtävän suorittamiseksi. Lisäksi tietosuojalain 6 §:ssä (erityisiä henkilötietoja koskeva käsittely) täsmennetään erityisten henkilötietojen kuten terveyttä koskevien tietojen käsittelyperustetta esimerkiksi niin, ettei näiden tietojen lähtökohtaista käsittelykieltoa sovelleta tietojen käsittelyyn, josta säädetään laissa tai joka johtuu välittömästi rekisterinpitäjälle laissa säädetystä tehtävästä.

125 Katso tarkemmin tietosuojavaltuutetun sivusto "rekisteröidyn oikeudet eri tilanteissa" https://tietosuoja.fi/rekisteroidyn-oikeudet-eri-tilanteissa

7.1.2 Lapsi tietosuojaoikeuksien käyttäjänä

Tietosuoja-asetuksessa on huomioitu lapsen oikeudet ja säädetään yhdestä ikärajasta. Siinä ei ole kuitenkaan määritelty alaikärajaa lasten itsemääräämisoikeudelle henkilötietojen käsittelyssä. Uudistunut tietosuojalainsäädäntö ei siis tältä osin tuo muutoksia henkilötietolain aikaan verrattuna. Lähtökohtana voidaan edelleenkin pitää, että alaikäisen itsemääräämisoikeus henkilötietoihinsa määräytyy yleisten ja erityisten alaikäisen itsemääräämisoikeutta määrittävien säännösten perusteella. Näitä ovat Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 ja 12 artikla, Suomen perustuslain 6 §:n 3 momentti, tietosuojalainsäädäntö ja kunkin toimialan erityislainsäädäntö. Viranomaisen tai muun lakisääteistä tehtävää hoitavan tahon oman toiminta-alan erityislainsäädäntö voi vaikuttaa esimerkiksi tietosuoja-asetuksen 15 artiklan mukaiseen lapsen oikeuteen päästä tietoihinsa eli oikeuteen tutustua hänestä kerättyihin tietoihin.[126]

Rekisteröidyn oikeutta pääsyyn tietoihinsa tietyissä tilanteissa on myös rajoitettu kansallisessa tietosuojalaissa. Sen 34 §:n mukaan rekisteröidyllä ei ole asetuksen 15 artiklan turvaamaa oikeutta tutustua hänestä kerättyihin tietoihin esimerkiksi silloin, jos tiedon antamisesta saattaisi aiheutua vaaraa rekisteröidyn oikeuksille. Lakia koskevassa hallituksen esityksessä mainittiin, että tyypillisesti tällainen tilanne syntyy lastensuojeluasioissa, joissa lapsi on rekisteröity ja hänen tietojensa antaminen huoltajalle olisi lapsen edun vastaista.[127] Tietosuojalain muotoilu vastaa viranomaisen aiempaa tulkintakäytäntöä, mutta nyt se on kirjattu lakiin. Lapsen huoltajalla ei ole siten oikeutta saada lapsestaan kerättyjä tietoja, jos tiedon antaminen huoltajalle voi jollain tapaa vaarantaa rekisteröidyn eli lapsen oikeuksia.

Tietosuoja-asetuksen 8 artikla tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoamisesta koskee vain suostumukseen perustuvaa henkilötietojen käsittelyä. Julkisen sektorin tarjoamissa palveluissa henkilötietojen käsittely kuitenkin perustuu usein suoraan lainsäädäntöön. Tällöin asetuksen 8 artikla ei ole sovellettavissa. Teknologian kehittyessä ja digitaalisten palveluiden käytön lisääntyessä myös eri hallinnonalojen viranomaiset tarjoavat kuitenkin kansalaisille, myös lapsille, yhä enemmän sellaisia palveluita, joissa henkilötietojen käsittely perustuu

126 Henkilötietolaissa tätä oikeutta kutsuttiin tarkastusoikeudeksi. Tietosuojavaltuutetun toimiston henkilötietolain aikaisessa tarkastusoikeutta koskevassa ohjeessa todetaan, että myös alaikäisellä on tarkastusoikeus. Henkilötietolaissa ei ollut määritelty alaikäisen itsemääräämisoikeuden alaikärajaa henkilötietojen käsittelyn osalta. Lapsen oikeuksien sopimuksen, Suomen perustuslain ja henkilötietolain säännösten perusteella lapsella on oikeus itsenäisesti käyttää oikeuksiaan henkilöään koskevissa asioissa, kuten henkilötietojen käsittelyyn liittyvissä oikeuksissa. Hänellä on muun muassa oikeus tarkastaa itseään koskevat henkilötiedot, mikäli hän ikäänsä, kehitystasoonsa ja asian laatuun nähden ymmärtää asian merkityksen. Näiden kriteerien täyttyminen perustuu ensi kädessä rekisterinpitäjän arvioon, ja viime kädessä asian ratkaisee tuomioistuin. Lähtökohtaisesti rekisteröidyn oikeudet ovat jokaisella ihmisellä, eikä sivullinen voi niitä käyttää.. Tietyin edellytyksin muukin kuin rekisteröity itse voi kuitenkin edustaa rekisteröityä hänen oikeuksiensa käytössä. Tällainen edustaja voi olla esimerkiksi lapsen huoltaja. Hallintolain 14 §:n mukaan viisitoista vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa alaikäistä koskevassa asiassa. Siten viranomaistoiminnassa ainakin 15-vuotiaalla on tarkastusoikeus. Sosiaalihuollossa [lastensuojelulaissa] on myös 12-vuotiaalle lapselle annettu puhevaltaa. Hänellä on tällöin tarkastusoikeus tietoihinsa. Tarkastusoikeus on kuitenkin tätä nuoremmallakin edellä esitetyn mukaisesti. Jos lapsi on sosiaali- ja terveydenhuollossa katsottu niin kehittyneeksi, että hän on voinut kieltää [sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 11 §:n 3 momentin ja potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 9 §:n 2 momentin nojalla] tietojensa antamisen huoltajalleen, on lapsella tarkastusoikeus. Huoltajalla ei tällöin ole tarkastusoikeutta lapsensa tietoihin. Tietosuojavaltuutetun toimiston opas: Henkilörekisteriin tallennettujen tietojen tarkastaminen, 22.8.2014.

127 HE 9/2018 vp, s. 119.

suostumukseen. Asetuksen 8 artiklan ja tietosuojalain 5 §:ssä täsmennetty 13 vuoden ikäraja on sovellettavissa näihin palveluihin, jos ne täyttävät asetuksen tarkoittaman tietoyhteiskunnan palvelun määritelmän.[128]

7.1.3 Muita huomioitavia seikkoja

Viranomaisten suorittamaan henkilötietojen käsittelyyn liittyy olennaisesti myös se, että tuomioistuimia lukuun ottamatta kaikkien julkisen sektorin toimijoiden on nimitettävä organisaatioonsa tietosuojavastaava. Jos toiminnassa käsitellään paljon lasten henkilötietoja, voitaneen tietosuojavastaavalta edellyttää myös perehtyneisyyttä tietosuojalainsäädännön turvaamiin lasten oikeuksiin.

Erityisenä valtiolle ja valvontaviranomaiselle kohdistettuna velvoitteena tietosuoja-asetuksen 40 artiklassa säädetään näiden velvollisuudesta edistää sellaisten käytännesääntöjen laatimista, joiden avulla muun muassa tuetaan asetuksen asianmukaista soveltamista ottaen huomioon eri sektorien erityispiirteet ja -tarpeet. Velvoitteen voidaan katsoa koskevan myös lapsen erityisasemaan liittyvien käytännesääntöjen laatimiseen. Käytännesääntöjen laatimista täydentää asetuksen 57 artiklan mukainen valvontaviranomaisia koskeva velvoite edistää yleistä tietosuutta ja ymmärrystä riskeistä, säännöistä, suojatoimista ja oikeuksista. Siinä painotetaan, että lapsille suunnattuihin toimintoihin on kiinnitettävä erityistä huomioita .

Lopuksi on syytä vielä korostaa, että Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien lapsia koskevissa toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Tämä lapsen edun ensisijaisuuden periaate on huomioitava myös lapsen henkilötietojen käsittelyä koskevissa toimissa ja sovitettava yhteen tietosuoja-asetuksen tietosuojaperiaatteiden kanssa. Esimerkiksi tietojen minimoinnin periaate edellyttää, että henkilötietojen on oltava rajoitettuja siihen, mikä on tarpeellista suhteessa niihin tarkoituksiin, joita varten niitä käsitellään. .Lapsen edun periaate vaikuttaa myös sen arviointiin, mitkä ovat näitä tarpeellisia tietoja kulloisessakin käsittelytarkoituksessa.

7.2 Tietosuojalainsäädäntö ja kasvatus- ja ohjaustehtävissä työskentelevät

Kasvatusalan eri ammattilaisten toiminnassa käsitellään käytännön syistä runsaasti lasten henkilötietoja, joten näissä toimintaympäristöissä tietosuoja-asetuksen erityiset velvoitteet ja muut lasten henkilötietojen käsittelyssä huomioitavat seikat korostuvat. Lapsen henkilötietojen erityinen suoja on huomioitava niin varhaiskasvatuksessa, kouluissa kuin erilaisissa järjestöissä ja harrastustoiminnassakin.

128 Esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon digitaalisten palveluiden eli Kanta-palveluiden yhteyteen rakennetaan parhaillaan omatietovarantoa, johon henkilö voi tallentaa itsensä tai hyvinvointisovelluksen tuottamia ja hallinnoimia hyvinvointitietoja. Lapsi, joka kykenee itse ikänsä ja kehitystasonsa puolesta huolehtimaan esimerkiksi diabetesläkityksensä ottamisesta, voisi esimerkiksi tallentaa verensokeriarvonsa hyvinvointitietoihin. Omatietovarannossa tietojen käsittely perustuisi ainakin valtaosin suostumukseen, jolloin tietosuoja-asetuksen 8 artiklan ja tietosuojalain 5 §:n ikäraja tulisivat sovellettavaksi. HE 300/2018 vp, s. 41.

Tämän julkaisun osiossa ”Tietosuoja-asetus ja lasten oikeudet erityisesti perusopetuksen ammattilaisten näkökulmasta” käsitellään tietosuojalainsäädäntöä ja laajemminkin lapsen tietosuojaan liittyviä seikkoja myös oikeudellisesta näkökulmasta. Opetus- ja kulttuuriministeriö on niin ikään julkaissut oppaan tietosuoja-asetuksen pääkohdista opetuksen ja koulutuksen järjestäjille. Tietosuojaoppaaseen on koottu oppilaitosten näkökulmasta olennaisimmat säännökset. Sen kohderyhmään kuuluvat perusopetus, lukio- ja ammatillinen koulutus sekä vapaan sivistystyön oppilaitokset. Samat lähtökohdat soveltuvat varhaiskasvatukseenkin. Tässä yhteydessä esitetään vain joitakin täydentäviä huomioita edellä mainituihin julkaisuihin.

Keskeinen huomioitava seikka eri toimijoiden käsitellessä henkilötietoja on käsittelyn oikeudellinen peruste eli se tietosuoja-asetuksen 6 artiklan mukainen peruste, johon henkilötietojen käsittely perustuu. Henkilötietoja voidaan käsitellä ainoastaan siltä osin kuin käsittelylle on olemassa jokin 6 artiklan mukainen peruste.

Kasvatus- ja ohjaustehtävissä työskentelevien käsitellessä lasten henkilötietoja perustuu käsittely usein lakiin, eli henkilötietojen käsittely on tarpeen rekisterinpitäjän lakisääteisen velvoitteen noudattamiseksi, yleistä etua koskevan tehtävän suorittamiseksi tai julkisen vallan käyttämiseksi. Esimerkiksi lasten henkilötietojen käsittely varhaiskasvatuksessa perustuu kunnan lakisääteiseen velvoitteeseen järjestää varhaiskasvatusta.

Oppilaitoksissa henkilötietojen käsittelyyn vaikuttavat opetuksen järjestämiseen ja toteuttamiseen laissa säädetyt tehtävät. Erilaisten harrastustoimintaa tarjoavien yhdistysten velvollisuudesta pitää jäsenrekisteriä säädetään puolestaan yhdistyslaissa. Myös nuorisolaissa on säännöksiä eräisiin henkilötietojen käsittelyn perusteisiin kuten etsivään nuorisotyöhön.

Harrastus- ja järjestötoiminnassa lasten henkilötietojen käsittelylle voi olla myös jokin muu 6 artiklan mukainen peruste kuten suostumus tai sopimus. Rekisteröidyn suostumus henkilötietojen käsittelyn perusteena voi tulla myös poikkeuksellisesti kyseeseen oppilaitoksissa, kun oppilaille tarjotaan jonkinlaista lisäpalvelua vapaa-ajan käyttöön.[129]

On huomattava, ettei tietosuoja-asetuksessa anneta erityisiä ikärajoja suostumuksen tai sopimuksen tekemiseen ja lapsen suostumusta koskeva 13 vuoden ikäraja koskee vain tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoamista. Uudistunut tietosuojalainsäädäntö ei siis tältä osin ole muuttanut voimassa olevaa lainsäädäntöä.

Jos organisaatio, esimerkiksi järjestö tai yhdistys, kuitenkin tarjoaa tietoyhteiskunnan palveluja, toiminnassa on sovellettava tietosuoja-asetuksen 8 artiklaa. Tässä yhteydessä on korostettava asetuksen johdannon toteamusta, jonka mukaan vanhempainvastuunkantajan suostumuksen ei olisi oltava tarpeen tarjottaessa lapselle ennalta ehkäiseviä palveluja tai neuvontapalveluja. Useat yhdistykset ja järjestöt tarjoavat verkossa lapsille suunnattuja matalan kynnyksen tuki- ja neuvontapalveluita. Johdanto-osan perusteella

129 OKM:n tietosuojaopas: Henkilötietojen käsittelyn suunnittelu https://minedu.fi/henkilotietojen-kasittelyn-suunnittelu. Tietosuojavaltuutettu on todennut henkilötietolain aikaisessa ratkaisussaan, joka koski kysymystä "Millä edellytyksillä pilvipalveluita voidaan käyttää opetuksen järjestämisessä" (Dnro 2450/41/2016 ja 2856/41/2012), että jos opetustoimi tarjoaa digitaalisia palveluja oppilailleen vapaa-ajan käyttöön, niiden käyttö jää huoltajien/oppilaiden itsemääräämisoikeuden varaan.

näitä palveluja voidaan edelleen tarjota myös alle 13-vuotiaille lapsille ilman vanhemman suostumusta. [130]

130 8 artiklan soveltamisesta tarkemmin luvussa 3.4.

8.
Tietosuojalainsäädäntö ja lasten oikeudet huoltajien näkökulmasta

Vanhemman tulee ohjata lasta vastuulliseen netinkäyttöön silloinkin, kun tämä mielestään osaa jo kaiken.

8.1 Yleistä huoltajien velvollisuudesta turvata lasten oikeudet digitaalisessa maailmassa

Lapsen huoltajilla on myös keskeinen asema lapsen henkilötietojen suojan ja muiden oikeuksien toteutumisessa digitaalisessa ympäristössä. Vaikka vastuu lapsen henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta kuuluu rekisterinpitäjälle, huoltajilla on suuri vaikutusvalta esimerkiksi siihen, mitä laitteita tai palveluja lapsi käyttää. Lisäksi tietosuoja-asetuksen turvaamat oikeudet esimerkiksi tietojen poistoon tai muuhun tietojen hallintaan voivat toteutua täysimääräisesti vain siinä tapauksessa, että lapsi tietää niistä ja osaa niitä hyödyntää.

Lapsen vanhemmat tai muut huoltajat ovat ensisijaisesti vastuussa lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Lapsen huoltajista, huollon tarkoituksesta ja huoltajien tehtävistä säädetään tarkemmin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (jäljempänä lapsenhuoltolaki). Lapsenhuoltolain mukaan lapsen huollon tarkoituksena on muun muassa turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Lisäksi lapselle on turvattava tarpeellinen valvonta ja huolenpito sekä pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeellinen kasvuympäristö. Huoltajan on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi näiden edellytysten mukaisesti. Tässä tarkoituksessa huoltajalla on oikeus päättää muun muassa lapsen hoidosta, kasvatuksesta, harrastuksista ja muista henkilökohtaisista asioista. Laissa kuitenkin korostetaan, että ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisesta asiasta, hänen tulee keskustella siitä lapsen kanssa, jos se on mahdollista lapsen ikä, kehitystaso ja asian laatu huomioiden. Päätöstä tehtäessä on kiinnitettävä huomioita lapsen mielipiteesiin ja toivomuksiin.

Lapsenhuoltolaki vahvistaa ajatusta lapsen tukemisesta ja ohjaamisesta kohti aikuisuutta sekä asteittain lisääntyvästä itsemääräämisoikeudesta ja autonomiasta. Lapsen itsemääräämisoikeudelle ei siten ole säädetty mitään erityistä ikärajaa. Suomen perustuslain ja Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan alaikäisellä lapsella on oikeus itsenäisesti käyttää oikeuksiaan henkilöään koskevissa asioissa, jos hän ikäänsä, kehitystasoonsa ja asian laatuun nähden ymmärtää asian merkityksen. Lapsen oikeuksien sopimus ja sitä tulkitsevat tahot korostavat myös lapsen yksilöllisesti kehittyviä valmiuksia, joita ei ole sidottu biologisiin ikärajoihin. On huomattava, ettei uudistuneessa tietosuojalainsäädännössä liioin aseteta yleisiä ikärajoja lasten käyttämiin palveluihin eikä muulla tavoin osallistumiseen digitaaliseen maailmaan. Ainoa asetuksessa määritelty ikäraja koskee tiettyjen palvelujen käyttämiseen annettavaa suostumusta.

Lapsen itsemääräämisoikeus ja oikeus osallistua ovat lapsen oikeuksia, mutta käytännön tilanteissa kysymys palautuu siihen, kuka lapsen puhevaltaa käyttää oikeuksia koskevissa asioissa. Lapsenhuoltolain mukaan huoltaja edustaa lasta henkilöä koskevissa asioissa, jollei laissa ole toisin säädetty. Siten huoltaja voi edustaa lastaan esimerkiksi tietosuojaoikeuksien käyttämisessä.

Myös oikeustoimikelpoisuudesta eli mahdollisuudesta tehdä oikeustoimia kuten vaikkapa sopimuksia on säädetty erikseen. Holhoustoimilain mukaan vajaavaltaisella tarkoitetaan muun muassa alle 18-vuotiasta. Lain nojalla alaikäisen edunvalvojina toimivat hänen huoltajansa. Vajaavaltainen eli alaikäinen voi tehdä sellaisia oikeustoimia, jotka ovat olosuhteisiin nähden tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä. Alaikäiset voivat siis tehdä ilman

huoltajan suostumusta vain heille tavanomaisia ja vähämerkityksisiä ostoksia. Sama koskee myös verkko- ja mobiilimaailmaa.[131]

Tässä osiossa tarkastellaan tietosuoja-asetuksen tuomia muutoksia ja muita lapsen asemaan vaikuttavia tekijöitä huoltajien ja muiden lapsesta vastuussa olevien henkilöiden näkökulmasta. Myös huoltajien kannalta suurin asetuksen tuoma muutos on sen 8 artiklan edellyttämä vanhempainvastuunkantajalta eli yleensä lapsen vanhemmalta vaadittava suostumus alle 13-vuotiaiden lasten luovuttaessa henkilötietojaan tietoyhteiskunnan palveluja käyttäessään. Osiossa tarkastellaan 8 artiklan edellytyksiä suostumuksen antajan näkökulmasta ja pohditaan joitakin artiklan soveltamisalan erityistapauksia. Lisäksi käsitellään muutamia muita lapsen tietosuojan kannalta keskeisiä seikkoja, joista huoltajan on hyvä olla tietoinen.

8.2 Huoltajan suostumus tietoyhteiskunnan palveluihin

8.2.1 Vanhempi suostumuksen antajana

Tietosuoja-asetuksen 8 artiklan perusteella sellaiset tietoyhteiskunnan palvelut, jotka käsittelevät lasten henkilötietoja, vaativat lapsen vanhempainvastuunkantajan eli useimmissa tapauksissa lapsen vanhemman suostumuksen, jos lapsi on alle tietyn ikärajan. Suomessa tämä ikäraja on 13 vuotta. Siten alle 13-vuotiaat tarvitsevat huoltajansa suostumuksen voidakseen käyttää näitä palveluja. Tietosuoja-asetuksen perusteella palveluita tarjoavan tahon on toteutettava kohtuulliset toimenpiteet suostumuksen hankkimiseen vanhemmalta. Palveluntarjoaja voi kuitenkin itse määrätä palvelulleen ikärajan, joka voi olla korkeampikin kuin 13 vuotta.[132]

Suostumuksen hankkiminen alle 13-vuotiaan lapsen vanhemmalta on palveluntarjoajan velvollisuus. Vanhemman tehtävänä on puolestaan päättää sen antamisesta. Suostumuksen antamista lapsen henkilötietojen käsittelylle pohdittaessa on hyvä kiinnittää huomioita esimerkiksi siihen, mistä palvelusta on kyse, minkälaisia henkilötietoja palvelu kerää ja mihin se niitä käyttää. Arvioitaessa lapsen liittymistä digitaalisiin palveluihin tulisi ottaa huomioon laajemminkin lapsen oikeudet, jotka vanhemmat ovat velvollisia lapselle turvaamaan. Lapsella on oikeus osallistua ja kommunikoida sekä oikeus vastaanottaa tietoa ja kehittyä. Toisaalta lapsella on oikeus myös yksityisyyteen ja henkilötietojen suojaan sekä suojeluun kaikenlaiselta haitalliselta sisällöltä. Lapset kehittyvät eri tahtia, joten lapsen ikä ei välttämättä aina ole paras mittari kehityksen arvioimiseksi. Suostumuksen antaminen erilaisiin palveluihin onkin usein tasapainoilua eri oikeuksien turvaamisen välillä. Lapsen edun ensisijaisuuden toteutuminen on otettava lähtökohdaksi myös tässä tasapainoilussa.

Lapsen muut oikeudet eivät siten syrjäydy vanhemman antaessa suostumuksen palvelun käyttöön. Suostumus lapsen henkilötietojen käsittelyyn koskee vain suostumusta siihen, että palveluntarjoaja voi käsitellä palvelun

131 Kts. tarkemmin "Lapsi mobiilipalveluiden ja internetin käyttäjänä" https://www.kkv.fi/Tietoa-ja-ohjeita/Ostaminen-myyminen-ja-sopimukset/lapsi-kuluttajana/mobiilipalvelut-ja-internet/

132 Vanhempainvastuunkantajan suostumusta on käsitelty myös luvussa 3.4.

keräämiä henkilötietoja ja tätä kautta lapsi voi käyttää palvelua. Suostumus ei siis poista vanhemman velvollisuutta turvata lapsensa muut oikeudet verkkomaailmassa. 13 vuoden ikäraja ei liioin tarkoita sitä, että vanhemman olisi pakko antaa 13 vuotta täyttäneen nuoren rekisteröityä johonkin palveluun. Ikäraja tarkoittaa ainoastaan sitä, että sen ylittänyt lapsi voi itsenäisesti antaa suostumuksensa palveluntarjoajalle omien henkilötietojensa käsittelemiseen. Vanhemmilla on edelleen kasvatuksellisen vastuunsa perusteella oikeus ja velvollisuus seurata lapsensa toimintaa verkkomaailmassa ja olla tietoisia niistä palveluista, joita lapsi tai nuori käyttää ja joihin hän henkilötietojaan luovuttaa. Myös 13–18-vuotiaat tarvitsevat kehitystasonsa mukaisesti henkilötietojensa käsittelyyn liittyvää ohjausta, suojaa ja neuvoja.

Vanhemman antama suostumus palvelun käyttöön ei liioin tarkoita vanhemman täydellistä kontrollia lapsensa käyttämään palveluun. Vaikka suostumuksen antaminen teknisesti mahdollistaisikin huoltajan pääsyn palveluun ja sitä kautta lapsen tietoihin, joita lapsi esimerkiksi sosiaalisen median palvelussa tuottaa, tulee hänen kunnioittaa lapsensa yksityisyyttä. Tähän yksityisyyteen kuuluu myös luottamuksellisen viestinnän suoja. Lapsella on lähtökohtaisesti oikeus yksityisyyteen myös suhteessa vanhempaansa. Oikeus yksityisyyteen ja luottamuksellisen viestinnän suoja saattavat toki olla ristiriidassa lapsen muiden oikeuksien kanssa, kuten oikeuden turvallisuuteen ja suojaan. Uudistunut tietosuolainsäädäntö ei muuta vanhemman velvollisuutta tasapainoilla näiden lapsen oikeuksien oikeasuhtaisen toteutumisen kanssa. Lapsen edun ensisijaisuuden toteutuminen on lähtökohtana myös näiden oikeuksien pohdinnassa.

8.2.2 Erityistilanteita

Tietosuoja-asetuksen 8 artiklassa puhutaan vanhempainvastuunkantajasta, jolla tarkoitetaan ensi sijassa lapsen huoltajaa. Kaikki lapset eivät kuitenkaan asu huoltajiensa kanssa. Esimerkiksi lastensuojelun sijaishuollon asiakkaana olevat sijoitetut lapset ja kehitysvammaiset lapset, jotka eivät asu vanhempiensa kanssa, eivät välttämättä ole tekemisissä huoltajiensa kanssa päivittäin, joten suostumuksen antaminen palvelujen käyttöön joustavasti ei aina ole mahdollista. Myös yksinhuollossa oleva lapsi viettää usein aikaansa tapaamisoikeuden perusteella sen vanhemman luona, joka ei virallisesti ole hänen huoltajansa.

EU:n tietosuoja-asetuksessa, Suomen tietosuojalaissa tai sen esitöissä ei ole otettu kantaa siihen, miten 8 artiklan edellyttämä vanhempainvastuunkantajan suostumus edellä kuvatun kaltaisissa tapauksissa hankitaan. Tietosuojalakia koskevassa hallituksen esityksessä kuitenkin täsmennetään, että vanhempainvastuulla tarkoitetaan EU-oikeudessa sellaisia oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka liittyvät lapseen ja jotka jollakin luonnollisella henkilöllä tai oikeushenkilöllä joko tuomioistuimen, lain tai sopimuksen perusteella on.[133] EU:n tietosuojatyöryhmän suostumusta koskevissa suuntaviivoissa puolestaan todetaan, ettei vanhempainvastuunkantaja aina ole lapsen vanhempi ja vastuu

133 HE 9/2018 vp, s. 84.

voi joissakin tapauksissa jakautua useammille tahoille ja oikeushenkilöille.[134]

Ruotsin tietosuojalain esitöissä esitettiin edellisen kaltaisia tulkintoja. Lakia koskevan hallituksen esityksen mukaan vanhempainvastuunkantajana voisi toimia myös taho, joka toimii huoltajan sijaisena, kuten yksin tulleen alaikäisen turvapaikanhakijan edustaja tai vanhempi, jolla on lapseen tapaamisoikeus. Esityksessä kuitenkin muistutetaan, että koska käsite on EU-oikeudellinen ja tietosuoja-asetuksen tulkinta muutenkin kuuluu unionille, viimesijaisen tulkinnan asiasta tekee EU-tuomioistuin.[135]

Iso-Britannian tietosuojaviranomaisen antamassa ohjeistuksessa ”Lapset ja tietosuoja-asetus” todetaan, ettei aina ole helppoa määritellä, kuka on lapsen vanhempainvastuunkantaja. Ohjeistuksen mukaan sijaisvanhemman tai muun lapsen kasvatuksesta vastaavan tahon suostumus tulisi voida hyväksyä 8 artiklan tarkoittamissa tilanteissa. Toisaalta ohjeessa huomautetaan, että käytännössä tällaisen tiedon tarkistamisen kohtuullisuus riippuisi käytettävissä olevista varmentamispalveluista ja niiden helppokäyttöisyydestä.[136]

Yllä esitettyjen tulkintojen valossa vanhempainvastuunkantajana voinee toimia myös Suomessa muukin henkilö kuin lapsen varsinainen huoltaja. Siten esimerkiksi laitoksessa asuvien osalta suostumuksen voisi antaa lapsen edustaja, joka muutenkin vastaa lapsen hyvinvoinnista ja päivittäisistä toimista. Ruotsin lain esitöissä annetun tulkinnan perusteella suostumuksen voisi antaa myös se vanhempi, joka ei ole lapsen varsinainen huoltaja.

Tässä yhteydessä on painotettava lapsen osallistumisoikeuksia. Lapsilla, jotka eivät asu vakituisesti huoltajansa kanssa tai tapaa häntä säännöllisesti, on yhtäläinen oikeus osallistua kehitystasonsa mukaisesti yhteiskunnan toimintaan kaikilla sen tasoilla ja siten oikeus osallistua myös digitaaliseen kulttuuriin ja käyttää digitaalisia palveluita. Yhdenvertaisuuden periaatteen toteutuminen edellyttää, että lapsia kohdellaan tasavertaisesti ikätovereidensa kanssa lapsen kehitystaso huomioiden. Pelkästään se seikka, ettei lapsi asu huoltajansa kanssa tai tapaa huoltajaansa päivittäin, ei siis saisi vaarantaa lapsen osallistumismahdollisuuksia. Erityistä huomiota on kiinnitettävä siihenkin, että lapsella on oikeus ylläpitää suhteitaan läheisiinsä. Lasten ja nuorten yhteydenpito tapahtuu yhä enenevässä määrin digitaalisissa palveluissa, joista useimmat vaativat 8 artiklassa tarkoitetun suostumuksen. Suostumuksen antavalta vanhempainvastuunkantajalta edellytetään lapsen tarpeiden ymmärtämistä myös tässä mielessä.

134 Suostumusta koskevat suuntaviivat s. 28, alaviite 65.

135 RP 2017/18:105, s. 69.

136 ICO: Applications. Children and the GDPR, s. 26, https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/children-and-the-gdpr-1-0.pdf

8.3 Lapsen tiedollisen itsemääräämisoikeuden tukeminen ja tietosuojaoikeuksien käyttö

Tietosuoja-asetuksen eräänä tavoitteena on parantaa henkilön oikeutta määrätä omista tiedoistaan. Näitä oikeuksia vahvistetaan asetuksessa monin tavoin. Tietosuoja-asetuksen takaamia rekisteröidyn oikeuksia on käsitelty tämän artikkelin 2.5 ja 3 luvuissa.

Oikeus käyttää tietosuojaoikeuksia kuuluu siis myös lapsille. Henkilöllä eli lapsellakin on esimerkiksi oikeus saada tieto niistä itseään koskevista tiedoista, joita eri rekisterinpitäjät eli organisaatot ovat hänestä keränneet. Henkilöllä on myös oikeus saada tietonsa poistetuksi eri järjestelmistä eli niin sanottu oikeus tulla unohdetuksi. Asetuksen mukaan tämä oikeus korostuu, kun kyseiset tiedot on annettu lapsena tai jos tiedot on kerätty 8 artiklassa tarkoitetun huoltajan suostumusta vaativan palvelun tarjoamisen yhteydessä. Lisäksi lapsella on oikeus siirtää omat tietonsa järjestelmästä toiseen. Tämäkin oikeus parantaa henkilön oikeuksia hallita omia tietojaan helpottamalla henkilötietojen siirtämistä tietojärjestelmästä toiseen eri tarkoituksiin ja palveluihin. Lapsen kannalta se voi tarkoittaa esimerkiksi mahdollisuutta siirtyä sellaisiin palveluihin, jotka takaavat paremman yksityisyyden suojan tai selkeämmän ja lapsiystävällisemmän informaation henkilötietojen käsittelystä. Muita rekisteröidyn oikeuksia ovat esimerkiksi oikeus saada tietonsa oikaistuiksi ja oikeus vastustaa henkilötietojensa käsittelyä muun muassa suoramarkkinointia varten.[137]

Lapsen tietosuojaoikeudet vahvistavat lapsen tiedollista itsemääräämisoikeutta antamalla paremmat mahdollisuudet tietojenhallintaan ja tietojen käsittelyn laajuuteen. Lapsen on kuitenkin vaikea käyttää oikeuksiaan, jollei hän tiedä, mitä tietoa hänestä on eri palveluihin kerätty. Digitaalisten palvelujen, laitteiden ja sovelluksien aikakaudella lapsen voi olla mahdotonta tietää tarkasti, mitkä palvelut hänen henkilötietojaan käsittelevät ja mihin tietoja käytetään. Lapsen huoltaja on esimerkiksi voinut antaa suostumuksensa lapsen henkilötietojen käsittelyyn tarkoituksiin, joista lapsi ei ole myöhemmin lainkaan tietoinen.[138]

Lapsen tiedollisen itsemääräämisoikeuden vahvistamisen eräs peruspilari onkin, että lapsi tietää paitsi itse antamansa, myös muiden hänen puolestaan antamat suostumukset tietojen luovutukseen sekä ne tahot, joille tietoja on luovutettu ja joiden puoleen kääntyä, jotta hän voisi käyttää oikeuttaan tietojen tarkistamiseen, poistamiseen, oikaisemiseen tai siirtämiseen. Henkilötietojen suojaamisen ja lapsen tiedollisen itsemääräämisoikeuden varmistamiseksi onkin tärkeää seurata ja olla tietoinen niistä palveluista ja tahoista, joihin lapsen tietoja luovutetaan vähintäänkin siten, että lapsi voi myöhemmin päättää, haluaako hän käyttää oikeuksiaan hallita tietojaan.

Tietosuoja-asetuksessa ei ole säädetty ikärajaa sille, minkä ikäinen lapsi voi käyttää oikeuttaan esimerkiksi pyytää saada tietonsa poistutetuksi. Mikään ei siis estä lasta käyttämästä itse oikeuttaan, jos hän ikäänsä, kehitystasoonsa ja asian laatuun nähden ymmärtää sen merkityksen. Rekisterinpitäjän on

137 Kts. myös rekisteröidyn oikeuksista tietosuojavaltuutetun sivustolla: "Yksityishenkilöille. Jokaisella on oikeus omiin henkilötietoihinsa" https://tietosuoja.fi/yksityishenkilot

138 Koski 2016, s. 63–64.

käytännössä arvioitava näiden kriteerien täyttyminen. Lapsenhuoltolain mukaan huoltaja edustaa lasta henkilöä koskevissa asioissa, joten myös huoltaja voi käyttää lapsensa puolesta tämän oikeuksia.

Tietosuojaoikeuksien tehokas käyttäminen edellyttää myös oikeuksien käyttämistä turvaavia oikeussuojakeinoja. Tietosuoja-asetuksen mukaan jokaisella on oikeus tehdä valitus valvontaviranomaiselle, jos hän katsoo, että häntä koskevien henkilötietojen käsittelyssä rikotaan tietosuoja-asetusta. Tietosuojalaissa täsmennetään, että Suomessa tämä valvontaviranomainen on tietosuojavaltuutettu. Lain mukaan jokaisella on oikeus saattaa asia tietosuojavaltuutetun käsiteltäväksi, jos hän katsoo, että häntä koskevien henkilötietojen käsittelyssä rikotaan sitä koskevaa lainsäädäntöä.

Valituksen voi siis tehdä, jos rekisterinpitäjä ei esimerkiksi toteuta asianmukaisesti tietosuoja-asetuksen turvaamia rekisteröidyn oikeuksia, kuten oikeutta saada tietonsa poistetuksi tai oikeutta saada virheelliset tiedot oikaistuiksi. Pyyntö poistaa tai oikaista tiedot osoitetaan aina ensin henkilötietoja käsittelevälle organisaatiolle eli rekisterinpitäjälle. Jos rekisterinpitäjä kieltäytyy pyynnöstä ilman hyväksyttäviä perusteita, voidaan kääntyä tietosuojavaltuutetun puoleen. Tietosuojavaltuutettu voi joissakin tapauksissa määrätä rekisterinpitäjän toteuttamaan pyynnön. Tietosuojavaltuutetulle voi myös ilmoittaa epäilystä, että jokin organisaatio tai henkilö käsittelee henkilötietoja muulla tavoin tietosuojalainsäädännön vastaisesti, esimerkiksi siten, ettei käsittelylle ole lainmukaista perustetta.[139]

Lapset voivat tietysti käyttää tietosuojaoikeuksiaan ja niihin liittyviä oikeussuojakeinoja vain siinä tapauksessa, että he tietävät niiden olemassaolosta. Digiajan vanhemman vastuulla on opastaa lapsiaan hyödyntämään kyseisiä oikeuksiaan.

139 Ohjeet ilmoituksen tekemiseen tietosuojavaltuutetun sivustolla "Ilmoitus tietosuojavaltuutetulle" https://tietosuoja.fi/ilmoitus-tietosuojavaltuutetulle

Lopuksi

Digitaalisten palveluiden ja laitteiden yleistymisen ja helppokäyttöisyyden myötä lapset ovat entistä enemmän läsnä digitaalisessa maailmassa. Lapsen ihmis- ja perusoikeudet takaavat lapselle oikeuden osallistua kehityksensä mukaisesti yhteiskunnan toimintaan kaikilla sen osa-alueilla mutta korostavat myös sitä, että lapsi tarvitsee erityistä suojaa. Lapsen oikeuksien toteutuminen digitaalisessa maailmassa onkin usein tasapainoilua lapsen osallisuutta tukevien ja suojaa turvaavien oikeuksien välillä.

Uudistunut tietosuojalainsäädäntö on tärkeä lisä lapsen digitaalisten oikeuksien suojaamisessa. Sen yhtenä tavoitteena on parantaa lasten suojaa henkilötietojen käsittelyssä. Henkilötietojen käsittelyä koskevassa lainsäädännössä ei aiemmin ole ollut erityisesti lapsia koskevia säännöksiä. EU:n tietosuoja-asetukseen on kirjattu, että lapset tarvitsevat erityistä suojaa henkilötietojensa käsittelyssä, koska he eivät välttämättä ole perillä käsittelyyn liittyvistä riskeistä eivätkä omista oikeuksistaan. Erityisen suojan tarve ei kuitenkaan saisi kaventaa lapsen muita oikeuksia. Suomen tietosuojalakia koskevassa hallintovaliokunnan mietinnössä korostetaankin, että myös tietosuoja-asetuksen ja lainsäädännön toimeenpano on eräänlaista tasapainoilua lapsen suojaamisen ja osallistumisoikeuden välillä. Hallintovaliokunta viittaa Lapsen oikeuksien sopimukseen ja pitää tärkeänä, että tietosuojalainsäädännön toimeenpanossa kiinnitetään huomiota kattavasti lasten oikeuksiin ja turvataan niiden laaja-alainen toteutuminen.[140]

Vastuu lapsen oikeuksien toteutumisesta jakautuu yleisesti yhteiskunnan eri tasoille. Perheen ja vanhempien vastuulla on varmistaa, että lapsen oikeudet toteutuvat perheympäristössä ja että lapsesta kasvaa muiden oikeuksia kunnioittava kansalainen. Perheympäristön ulkopuolella on puolestaan omat vastuunkantajansa kuten valtio, kunta ja koulu. Yritysten vastuu verkkomaailmassa on nykyään korostunut. Niiden tarjoamat tuotteet ja palvelut tulee suunnitella sellaisiksi, etteivät ne esimerkiksi edistä tai aiheuta oikeuksien rikkomista tai ole linkittyneitä niiden rikkomiseen.

Tietosuoja-asetuksessa asetetaan erityisiä velvoitteita, jotka tulee ottaa huomioon lapsen henkilötietoja käsiteltäessä. Keskeinen muutos on säännös tietoyhteiskunnan palveluihin liittyvään lapsen suostumukseen sovellettavissa ehdoista. Asetuksessa korostetaan erityistä suojaa myös muun muassa lasten henkilötietojen käyttämiseen markkinointitarkoituksiin ja lasten oikeutta saada tietoa helposti ymmärrettävässä muodossa.

Vastuu lapsen henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta on aina rekisterinpitäjällä eli organisaatiolla, jonka tarkoituksiin henkilötietoja käsitellään. Tietosuojaoikeuksien täysimääräinen toteutuminen edellyttää kuitenkin myös sitä, että lapsi on tietoinen oikeuksistaan ja osaa hyödyntää niitä. Lapsen erityisen suojan tarve henkilötietojensa käsittelyssä on korostunut nimenomaan siksi, ettei lapsi välttämättä ymmärrä, että hänen henkilötietojaan käsitellään ja mitä se voi tarkoittaa. Lapsen ja usein aikuisenkin voi olla vaikea käsittää esimerkiksi sitä, että monet heidän käyttämänsä sosiaalisen median palvelut eivät suinkaan ole vastikkeettomia, vaikka niiden käytöstä ei vaadita rahallista korvausta. Vastikkeena toimivat rahan sijaan käyttäjän henkilötiedot, jotka käyttäjä itse luovuttaa palveluntarjoajalle. Mainonnan

140 HaVM 13/2018 vp–HE 9/2018 vp, s. 30.

logiikkaa ja mainostajan motiiveja esimerkiksi kohdennetussa mainonnassa voi myös olla vaikea hahmottaa. Siksi mediakasvatuksellakin on keskeinen rooli lapsen tietosuojaoikeuksien turvaamisessa.

Uudistunutta tietosuojalainsäädäntöä voidaan pitää monimutkaisena sääntelykokonaisuutena. Tietosuoja-asetus on EU-oikeudellinen säädös, jota sovelletaan suoraan kaikissa jäsenvaltioissa. Asetus antaa kuitenkin kansallista liikkumavaraa eli mahdollisuuden säätää asetusta täsmentävästi ja täydentävästi jäsenvaltioissa. Siksi esimerkiksi tietoyhteiskunnan palveluita koskeva digitaalisen suostumuksen ikäraja vaihtelee jäsenvaltioittain. Tietosuoja-asetus on myös itsessään vaikeaselkoinen käsitteidensä ja terminologiansa vuoksi.

Kansallisen tietosuojalain esitöissä korostettiinkin tarvetta tietosuojalainsäädännön soveltamista koskevalle ohjeistukselle, neuvonnalle ja koulutukselle. Hallintovaliokunnan mietinnössä painotetaan erikseen tietotarvetta lapsiin liittyvästä tietosuojasääntelystä. Lasten ja nuorten itsensä lisäksi myös huoltajat ja lasten kanssa työskentelevät tarvitsevat tuekseen riittävästi tietoa ja selkeää ohjausta tietosuojalainsäädännöstä.[141]

Tämän julkaisun tarkoituksena on osaltaan selventää tätä monimutkaista ja vaikeaselkoista kokonaisuutta nimenomaan lapseen liittyvän sääntelyn näkökulmasta. Ensimmäisessä osassa tarkastelukulma on oikeudellinen ja tavoitteena on ollut esittää ne muutokset, joita uudistunut tietolainsäädäntö velvoittaa ottamaan huomioon lapsen henkilötietojen käsittelyssä. Julkaisun toisessa osiossa tarkennetaan ensimmäisen osion näkökulmia ja esitetään myös suosituksia lapsen tietosuojan turvaamiseksi perheympäristössä, koulussa ja tietoyhteiskunnan palveluita tarjoavien yritysten toiminnassa.

Lapsia koskevaa tietosuojalainsäädäntöä on eräiltä osin pidetty myös tulkinnanvaraisena. Erityisesti vanhempainvastuunkantajan suostumukseen liittyvä sääntely on herättänyt keskustelua. Keskeisiä kysymyksiä on ollut muun muassa se, kuka eroperheissä antaa suostumuksen. Käytännön ongelmaksi voi muodostua sekin, pitääkö suostumus saada molemmilta huoltajilta vai riittääkö vain toisen huoltajan suostumus, kun vanhemmat asuvat erillään ja ovat mahdollisesti eri mieltä suostumuksen antamisesta. Lainsäädännöstä ei myöskään löydy vastausta siihen, miten suostumus annetaan, kun lapsi ei asu huoltajansa kanssa eikä siten tapaa tätä päivittäin. Tulkinnanvaraa on siinäkin, ettei asetuksen artiklatasolla ole huomioitu asetuksen johdannon toteamusta suostumuksen tarpeettomuudesta, kun lapsille tarjotaan ennalta ehkäiseviä palveluita tai neuvontapalveluja. Tietosuoja-asetuksessa ei liioin ole määritelty, mitä ennalta ehkäisevä palvelu varsinaisesti tarkoittaa. Profilointia koskevaa kokonaisuuttakin on pidetty epäselvänä.

EU-oikeudesta seuraa, ettei tietosuoja-asetuksen käsitteitä ja soveltamisalaa voida tulkita kansallisesti. EU:n tietosuojatyöryhmän ohjeistuksessa on esitetty suuntaviivoja eräiden epäselvyyksien tulkintaan. Tässä artikkelissa on käyty läpi näitä suuntaviivoja ja pohdittu avoimia kysymyksiä. Moni tietosuoja-asetukseen liittyvä asia täsmentyy kuitenkin vasta valvonta- ja oikeuskäytännön kautta, kun asetusta sovelletaan käytännössä.

141 HaVM 13/2018 vp–HE 9/2018 vp, s. 30, 32.

Lopuksi on vielä syytä korostaa lapsen ensisijaisuuden periaatetta, joka on aina otettava huomioon oikeuksien toteuttamiseen liittyvän harkinnan lähtökohtana, päätöksenteon tavoitteena ja tulkintaa ohjaavana periaatteena. Lapsen edun periaate on huomioitava myös tietosuojalainsäädäntöä sovellettaessa ja sovitettava yhteen tietosuojaperiaatteiden ja tietosuojaoikeuksien kanssa.

Lähteet

Kirjallisuus

Alper, Meryl & Goggin, Gerard: Digital technology and rights in the lives of children with disabilities. New Media & Society Special Issue: Children's and young people's rights in the digital age. Volume 19, Issue 5, May 2017, s. 726–740.

Ciavarella, Rachele & De Terwangne, Cécile: Online Social Networks and Young People's Privacy Protection: The Role of the Right to Be Forgotten. Teoksessa van der Hof, Simone – van den Berg, Bibi – Schermer, Bart (toim.): Minding Minors Wandering the Web: Regulating Online Child Safety. Information Tecnology and Law Series. T.M.C Asser Press, The Hague, The Netherlands 2014, s. 157–171.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis N:o 4/2011, s. 510–525.

Jasmontaite, Lina & De Hert, Paul: The EU, children under 13 years, and parental consent: a human rights analysis of a new, age-based bright-line for the protection of children on the Internet. International Data Privacy Law, Volume 5, Issue 1, 1 February 2015, s. 20–33.

Koski, Saara: Lasten henkilötietojen suojan tehokkuus ja riittävyys Euroopan unionissa – erityisesti esineiden internetin sovelluksissa. Teoksessa: Korpisaari, Päivi (toim.): Viestintäoikeuden vuosikirja 2016. Viestinnän muuttava sääntely. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Unigrafia, Helsinki 2017, s. 33–67.

Koski, Saara: Lasten henkilötietojen suoja Euroopan Unionissa – Erityisesti esineiden internetin sovelluksissa. Pro gradu –tutkielma. Lokakuu 2016, Helsingin yliopisto. (Edilex-julkaisu)

Mc Cullagh, Karen: The general data protection regulation : a partial success for children on social network sites? Teoksessa: Bräutigam, Tobias & Miettinen, Samuli (toim.): Data Protection, Privacy and European Regulation in the Digital Age. (Forum Iuris, Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut,) Unigrafia, Helsinki 2016, s. 110–140.

Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja. UNICEF Suomi, Edita Prima Oy, Helsinki 2011.

Livingstone, Sonia & O'Neill, Brian: Children's Rights Online: Challenges, Dilemmas and Emerging Directions, s. 19–38. Teoksessa van der Hof, Simone – van den Berg, Bibi – Schermer, Bart (toim.): Minding Minors Wandering the Web: Regulating Online Child Safety. Information Tecnology and Law Series. T.M.C Asser Press, The Hague, The Netherlands 2014.

Macenaite, Milda: From universal towards child-specific protection of the rights to privacy online: Dilemmas in the EU General Data Protection Regulation. New Media & Society Special Issue: Children's and young people's rights in the digital age. Volume 19, Issue 5, May 2017, s. 765–779.

Virallislähteet

Suomi:

HaVM 13/2018 vp–HE 9/2018 vp. Hallintovaliokunnan mietintö Hallituksen esityksestä eduskunnalle EU:n yleistä tietosuoja-asetusta täydentäväksi lainsäädännöksi.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 9/2018 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle EU:n yleistä tietosuoja-asetusta täydentäväksi lainsäädännöksi.

HE 300/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Irlanti:

Houses of the Oireachtas, Joint Committee on Justice and Equality. Report on pre-legislative scructiny of the General Scheme of the Data Protection Bill 2017.

Ruotsi

SOU 2017:39 Ny dataskyddslag. Kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning.

RP 2017/18:105. Regeringens proposition Ny dataskyddslag.

Keskeinen lainsäädäntö

Suomi:

Hallintolaki (434/2003)
Laki holhoustoimesta (442/1999)
Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
Tietosuojalaki (1050/2018)

Ruotsi:

Lag (2018:218) med kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning

Irlanti:

Data Protection Act 2018

Euroopan unioni:

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2016/679, annettu 27 päivänä huhtikuuta 2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuoja-asetus).
Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2015/1535, annettu 9 päivänä syyskuuta 2015, teknisiä määräyksiä ja tietoyhteiskunnan palveluja koskevia määräyksiä koskevien tietojen toimittamisessa noudatettavasta menettelystä.
Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 95/46/EY, annettu 24 päivänä lokakuuta 1995, yksilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä ja näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta. (EU:n henkilötietodirektiivi (95/46/ EY)) (KUMOTTU)
Neuvoston asetus (EY) N:o 2201/2003, annettu 27 päivänä marraskuuta 2003 tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta avioliittoa ja vanhempainvastuuta koskevissa asioissa ja asetuksen (EY) N:o 1347/2000 kumoamisesta.

Kansainväliset sopimukset

Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja hyväksikäyttöä vastaan. SopS 88/2011.
Euroopan unionin perusoikeuskirja, EUVL C 303, 14.12.2007, s. 1–16.
Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus). SopS 63/1999.
Yleissopimus lapsen oikeuksista. SopS 59–60/1991.
Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. SopS 26–27/2016.

Oikeuskäytäntö

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Sahin v. Saksa (2003)

Euroopan Unionin tuomioistuin

EUT 13.5.2014 Google Spain SL (C-131/12)

Korkein oikeus

KKO 2018:81

Ihmisoikeussopimuksia valvovien elinten kannanotot

Committee on the Rights of the Child:

General Comment No. 4 (2003): Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child. YK:n asiakirja CRC/GC/2003/4.

General Comment No. 5 (2003) General Measures of Implementation of the Convention on the Rights of the Child. YK:n asiakirja CRC/GC/2003/5.

General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard. YK:n asiakirja CRC/C/GC/12.

General Comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom from all forms of violence . YK:n asiakirja CRC/C/GC/13.

General comment No. 14 (2013): On the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art 3, para. 1). YK:n asiakirja CRC/C/GC/14.

General Comment No. 16 (2013): on State obligations regarding the impact of business sector on children's rights. YK:n asiakirja CRC/C/GC/16.

General comment No. 20 (2016): On the implementation of the rights of the child during adolescence. YK:n asiakirja CRC/C/GC/20.

EU:n toimielinten kannanotot ja suositukset

Euroopan tietosuojavaltuutettu:

Tiivistelmä Euroopan tietosuojavaltuutetun lausunnosta, joka koskee komission tiedonantoa Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle – Euroopan strategia internetin parantamiseksi lasten näkökulmasta 17.7.2012.
EUVL C 336/15, 6.11.2012, s. 15–17.

Article 29 Working Party (EU:n tietosuojatyöryhmä):

Henkilötietodirektiivin aikaiset kannanotot

Opinion 2/2009 on the protection of children's personal data. (General Guidelines and the special case of schools) 11.2.2009.

Opinion 02/2013 on apps on smart devices, 27.2.2013.

Opinion 8/2014 on the Recent Developments on the Internet of Things. 16.9.2014.

Tietosuoja-asetusta koskevat suuntaviivat:

Oikeutta tietojen siirtämiseen järjestelmästä toiseen koskevat ohjeet, 5.4.2017.
Saatavilla osoitteessa: https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Oikeus+siirt%C3%A4%C3%A4+tiedot+j%C3%A4rjestelm%C3%A4st%C3%A4+toiseen+fi.pdf/529297ab-7d1e-4f80-8fa3-a80b943d316f/Oikeus+siirt%C3%A4%C3%A4+tiedot+j%C3%A4rjestelm%C3%A4st%C3%A4+toiseen+fi.pdf.pdf

Tietosuojavastaavia koskevat ohjeet, 5.4.2017.
Saatavilla osoitteessa:
https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Tietosuojavastaavia+koskevat+ohjeet+fi.pdf/3aad84e5-bb59-4e64-bdaf-adc1e5f2d719/Tietosuojavastaavia+koskevat+ohjeet+fi.pdf.pdf

Ohjeet tietosuojaa koskevasta vaikutustenarvioinnista ja keinosta selvittää "liittyykö käsittelyyn todennäköisesti" asetuksesta (EU) 2016/679 tarkoitettu "korkea riski", 4.10.2017. Saatavilla

osoitteessa:
https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Vaikutustenarviointi+fi.pdf/af51e999-5326-4223-9deb-e21bdd2e0a63/Vaikutustenarviointi+fi.pdf.pdf

Suuntaviivat asetuksen (EU) 2016/679 mukaisesta henkilötietojen tietoturvaloukkauksen ilmoittamisesta, 6.2.2018.
Saatavalla osoitteessa:
https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Tietoturvaloukkauksen+ilmoittaminen+fi/9c0f2f46-33b1-4b01-9a50-9320d59bd605/Tietoturvaloukkauksen+ilmoittaminen+fi.pdf

Suuntaviivat automatisoiduista yksittäispäätöksistä ja profiloinnista asetuksen (EU) 2016/679 täytäntöön panemiseksi. 6.2.2018.
Saatavilla osoitteessa:
https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Automaattinen+p%C3%A4%C3%A4t%C3%B6ksentekko/28ae24f4-3345-4fb2-8708-c84abd8f57b0/Automaattinen+p%C3%A4%C3%A4t%C3%B6ksenteko.pdf

Asetuksen 2016/679 mukaista suostumusta koskevat suuntaviivat. 10.4.2018.
Saatavilla osoitteessa:
https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/Suostumus+fi/bd7605a0-5b37-4379-a681-57ba975a1ae7/Suostumus+fi.pdf

Asetuksen 2016/679 mukaista läpinäkyvyyttä koskevat suuntaviivat. 11.4.2018.
Saatavilla osoitteessa:
https://tietosuoja.fi/documents/6927448/8316711/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyys+fi/c102605b-e386-4661-9b51-bf427875c8db/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyys+fi.pdf

Euroopan neuvoston asiakirjat

Ministerikomitean suositus 2012/4 jäsenvaltioille koskien ihmisoikeuksia sosiaalisen median palveluissa 12.4. 2012 (Recommendation CM/Rec (2012)4 of the Committee of Ministers to member states on the protection of human rights with regard to social network services).

Ministerikomitean suositus 2014/6 jäsenvaltioille koskien internetin käyttäjien ihmisoikeuksia 16.4.2014 (Recommendation CM/Rec (2014)6 of the Committee of Ministers to member states on Guide to human rights for Internet users).

Ministerikomitean suositus 2018/7 jäsenvaltioille koskien lapsen oikeuksien kunnioittamista, suojelua ja toteuttamista digitaalisessa ympäristössä. (Recommendation CM/Rec (2018)7 of the Committee of Ministers to member states on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment.)

Muut lähteet

Better Internet for Kids. GDPR: updated state of play of the age of consent across the EU, June 2018.
Saatavilla osoitteessa:
https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/practice/awareness/detail?articleId=3017751#FI

Day of General Discussion: "Digital media and children's rights. Committee on the rights of the child.
Saatavilla osoittessa:
https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Discussion2014.aspx

European Commission – Fact Sheet: Questions and Answers – Data protection reform package, 24.5.2017.
Saatavilla osoitteessa:
http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-17-1441_en.htm

EU-tietosuojan kokonaisuudistus. VAHTI-raportti – 1/2016.
Julkisen hallinnon ICT. Valtiovarainministeriö.
Saatavilla osoitteessa:
https://www.vahtiohje.fi/c/document_library/get_file?uuid=c97ee414-1fc0-4a91-969c-2ef0657605d1&groupId=10128

Government loses vote as Dáil backs 16 as age of digital consent. The Irish Times 16.5.2018. Saatavilla osoitteessa: https://www.irishtimes.com/news/politics/oireachtas/government-loses-vote-as-d%C3%A1il-backs-16-as-age-of-digital-consent-1.3497921

Guiding principles on business and human rights. Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework. United Nations 2011.
Saatavilla osoitteessa:
http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

ICO: Applications. Children and the GDPR.
Saatavilla osoitteessa:
https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/children-and-the-gdpr-1-0.pdf

Kilpailu- ja kuluttajavirasto: Lapsi mobiilipalveluiden ja internetin käyttäjänä.
Saatavilla osoitteessa:
https://www.kkv.fi/Tietoa-ja-ohjeita/Ostaminen-myyminen-ja-sopimukset/lapsi-kuluttajana/mobiilipalvelut-ja-internet/

Lapsen yksityisyyden suoja digitaalisessa mediassa. Lastensuojelun keskusliitto, 2016.
Saatavilla osoitteessa: https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Lapsen_yksityisyyden_suoja_digitaalisessa_mediassa.pdf

https://www.lapsenoikeudet.fi/

Liiketoimintaa ohjaavat lapsenoikeusperiaatteet.
Saatavilla osoitteessa:
https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/Lapsenoikeusperiaatteet_2013.pdf

Nuoret verkossa. Raportti nuorille suunnatun kyselyn vastauksista. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 3/2017.
Saatavilla osoitteessa:
https://www.lskl.fi/materiaali/woocommerce_uploadslastensuojelun-keskusliitto/LSKL_DigiSelvitys_0377.pdf

Risk and Safety on the Internet: The Perspective of European Children. Full findings and policy implications from The EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries, 2011.
Saatavilla osoitteessa:
http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf

Study on the impact of marketing through social media, online games and mobile applications on children's behaviour. 1.3.2016
Saatavilla osoitteessa:
https://ec.europa.eu/info/publications/study-impact-marketing-through-social-media-online-games-and-mobile-applications-childrens-behaviour_fi

Tiedätkö lapsen ihmisoikeuksista?
Saatavilla osoitteesta:
http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2014/12/Suomenkielinen-LOS-esite.pdf

Tietosuojaopas oppilaitoksille. Opas tietosuoja-asetuksen pääkohdista opetuksen ja koulutuksen järjestäjille. Opetus- ja kulttuuriministeriö.
Saatavilla osoitteessa:
https://minedu.fi/tietosuojaopas

Tietosuojavaltuutetun toimisto
https://tietosuoja.fi/etusivu

Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet: Yhdistyneiden kansakuntien "suojele – kunnioita – korjaa" –kehyksen täytäntöönpano. TEM raportteja 36/2013.

Saatavilla osoittteessa:
http://tem.fi/documents/1410877/2870803/
Yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf/ba12d115-4b4d-47e8-a94c-af07956a032a/Yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf.pdf

Yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia. Tulkintaopas. Ihmisoikeuskeskus 2014.
Saatavilla osoitteessa:
https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/@Bin/4532018/FIN_BHR_02+%282%29.pdf

2. OSA

9.
Vanhempi lapsen tietosuojan ja mediataitojen tukena

Rauna Rahja, mediakasvatuksen suunnittelija,
Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Paula Aalto, mediakasvatuksen suunnittelija,
Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Vanhempi lapsen tietosuojan ja mediataitojen tukena

Lapsen oikeuksien toteutuminen digitaalisessa maailmassa on tasapainoilua lapsen osallisuutta tukevien ja suojaa turvaavien oikeuksien välillä. Mediakasvatus on nykyään tärkeä ja entistä ajankohtaisempi osa arkea ja kasvatusta. Sen tavoitteena on vahvistaa lasten ja nuorten toimijuutta mediakulttuurissa sekä tukea mediataitoja ja osallisuutta yhteiskunnassa, jota digitalisoidaan kovaa vauhtia. Tietosuojan kontekstissa mediataidoilla tarkoitetaan paitsi netinkäyttöön liittyviä teknisiä ja turvataitoja, myös muiden oikeuksia kunnioittavia vuorovaikutustaitoja. Vanhemmilla ja huoltajilla on keskeinen rooli siinä, miten lapsi saa verkkoympäristöissä osakseen sekä turvaa että mahdollisuuksia.

Lapsen kehittyminen, taitojen karttuminen ja kasvu itsenäistyväksi nuoreksi tapahtuu yksilöllisesti. Kuten mediankäytön tavatkin, myös lasten ja nuorten tuen tarpeet netin ja median käytössä ovat yksilöllisiä. Jokaisen lapsen ja nuoren kanssa on kuitenkin hyvä säännöllisesti käsitellä tietosuojaan ja turvalliseen netinkäyttöön liittyviä kysymyksiä. Tietosuoja on kokonaisuus, joka syntyy monen eri tahon vastuullisesta toiminnasta.

Vanhempi on tärkeä tuki lapsen kasvussa toimijaksi, joka tuntee omat oikeutensa ja vastuunsa ja kunnioittaa muiden oikeuksia myös verkossa. Vastuu lapsen oikeuksien toteutumisesta, hyvinvoinnista ja turvallisuudesta digitaalisissa ympäristöissä on ensisijaisesti lapsen huoltajalla, mutta tiettyjä velvollisuuksia on myös viranomaisilla, yrityksillä ja kansalaisyhteiskunnalla laajemminkin. Mediataidot ovat tärkeitä kansalaistaitoja myös lapsille ja nuorille. Ne suojaavat ja auttavat heitä toimimaan turvallisesti ja fiksusti digitaalisissa ympäristöissä.

Kasvua ja vuorovaikutusta digitaalisissa ympäristöissä

Erilaiset mediasisällöt ovat nykyään entistä vaivattomammin myös lasten ja nuorten saatavilla teknologisen kehityksen, laitteiden yleistymisen ja käytön helpottumisen ansiosta. Turvallinen kasvu näissä ympäristöissä edellyttää kuitenkin mediakasvatusta. Monen lapsen mediankäyttö alkaa jo varhain osana muun perheen ja vertaisten mediankäyttöä[1]. Lapsen mediataidot kehittyvät lähiyhteisön, perheen ja vertaisten parissa itse ja yhdessä pohtien ja kokeillen.

Lapsen kasvaessa mediankäyttö muuttuu vähitellen itsenäisemmäksi ja muut taidot kuten luku- tai kielitaito vaikuttavat siihen, millaisia sisältöjä lapselle verkossa aukeaa. Esimerkiksi kouluiässä lapsen arkeen tulee usein myös omia laitteita[2], joiden myötä käyttömahdollisuudet ja vuorovaikutuksen piiri laajenevat. Viimeistään tässä vaiheessa tarvitaan jo suojaa antavia mediataitoja. Vertaisilla on myös vaikutusta lapsen mediankäytön tapoihin. Aikuista tarvitaan kuitenkin kasvun tukena ja hyvinvoinnin varmistajana lapsuuden ja nuoruuden myöhemmissäkin vaiheissa. Mediataitojen oppimista voi verrata esimerkiksi pyörällä ajamisen harjoitteluun.

Kaverit ja vuorovaikutus ovat iso osa lasten ja nuorten medioiden käyttöä.

1 Noppari, Elina (2014)
2 Merikivi, Jani et al. (2016), DNA:n koululaistutkimus (2018)

Netissä, sosiaalisessa mediassa, peleissä ja mediakulttuurissa ylipäänsä testataan erilaisia identiteettejä, syvennetään olemassa olevia ystävyyssuhteita ja luodaan uusia, tehdään omia mediasisältöjä, saadaan tietoa, seurataan esikuvia, vaikutetaan, osallistutaan ja saadaan vertaistukea. Lapsille ja nuorille sosiaaliset median palvelut ja peliympäristöt ovat yksi paikka muiden joukossa viettää aikaa vertaisten ja kavereiden kanssa. Keskusteluja käydään niin peleissä kuin sosiaalisen median alustoilla, yleensä pienemmissä ja yksityisissä ryhmissä, joissa viestintä on usein spontaania ja monimuotoista. Digitaaliset ympäristöt liittyvätkin monin tavoin ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin ja toimintaan.

Sosiaalisen median kanavat ja digitaalisen vuorovaikutuksen alustat eivät ole erillään lasten ja nuorten muusta sosiaalisesta elämästä. Sosiaalisen median palvelujen välityksellä vaihdetaan kuulumisia ja mielipiteitä, iloja ja suruja. Osalle verkko on myös tärkeä areena oman osaamisen tai ajatusten esille tuomiseen tai peräti harjoittelulle tulevaisuuden haaveammattia varten.

Tietosuojaa mediataidoilla

Monelle lapselle ja nuorelle netinkäyttö tarkoittaa ennen muuta sosiaalisia vuorovaikutustilanteita. Vuorovaikutus- ja tunnetaidoilla, tilannetajulla ja harkinnalla voidaan ehkäistä ikäviä nettikohtaamisia, kiusaamista tai tietojen leviämistä. Usein nettikiusaamistapauksissa on saatettu rikkoa myös toisen yksityisyydensuojaa. Ikävät nettikokemukset eivät aina suinkaan liity sovelluksen tai palvelun ominaisuuksiin vaan siihen, että käyttäjät eivät noudata sovittuja sääntöjä tai ohjeistuksia.

Verkkoympäristöihin liittyy riskejä, ja lasten ja nuorten oikeuksia voidaan rikkoa myös netissä. Netinkäyttäjän oikeutta yksityisyyteen ja kunnian ja maineen suojaan uhkaavat usein toiset netinkäyttäjät toiminnallaan. Loukkaavien tai kunniaa ja mainetta halventavien tietojen, kuvien tai muun materiaalin luvatta levittäminen ja jakaminen ovat paitsi netissä tapahtuvaa kiusaamista, mahdollisesti myös yksilön yksityisyyttä loukkaavia tekoja.

Lapsen ja nuoren kanssa kannattaa jutella siitä, miten omalla toiminnallaan netissä voi edistää omaa ja muiden hyvinvointia ja myönteistä ilmapiiriä. Omien rajojen asettaminen ja toisten rajojen kunnioittaminen sekä yksityisyyden ja julkisuuden ymmärtäminen ovat tärkeitä taitoja digitaalisen aikakauden kasvatille. On hyvä vahvistaa lapsen ja nuoren kykyä kieltäytyä epämukavalta tuntuvasta nettivuorovaikutuksesta. Kenenkään ei pidä joutua jakamaan mitään tietoja tai kuvia painostuksen alla. Lapsen kanssa kannattaa keskustella siitä, miten tällaisista tilanteista pääsee pois, ja neuvoa heitä kertomaan ikävistä yhteydenotoista vanhemmalle tai muulle luotettavalle aikuiselle.

On tärkeä pohtia yhdessä lapsen ja nuoren kanssa, minkälaisia asioita itsestä ja muista saa verkossa jakaa. Jos lapsi käyttää sosiaalista mediaa, on hyvä jutella myös netissä tarvittavista kaveritaidoista ja reilusta toiminnasta muita kohtaan. Esimerkiksi toisten kuvia jakaessa on aina hyvä kysyä kuvissa esiintyvältä lupa. Yhtä lailla lapsen kanssa voi keskustella siitä, millaista tietoa ja kenelle tulee jakaneeksi toisista, jos esimerkiksi merkitsee kavereita omiin julkaisuihin tai kuviin. Jokaisen on hyvä saada itse päättää ja määrittää, millaisia asioista omasta elämästä netissä julkaistaan. Netissä tarvittavaa empatiataitoa on myös se, että osaa ennen julkaisemista asettaa itsensä toisen

asemaan ja pohtia omien tekojen seurauksia toisille. Toisten yksityisyydensuojan huomioiminen ja kunnioittaminen on jokaisen netinkäyttäjän vastuulla.

Tietosuoja on kokonaisuus, josta huolehditaan yhdessä

Oikeus yksityisyyteen, turvaan, sananvapauteen ja osallisuuteen on Suomen perustuslaissa säädetty ja osa jokaiselle lapselle turvattuja ihmissoikeuksia. Vanhempi tai huoltaja on vastuussa lapsen ja nuoren elämää koskevista suurista päätöksistä. Osa näistä päätöksistä vaikuttaa myös lapsen osallisuuteen ja suojeluun nettiympäristöissä.

Tietosuojan ja netinkäytön näkökulmasta lapsella tulee olla mahdollisuuksia vaikuttaa esimerkiksi siihen, minkälaisia tietoja, kuvia ja sisältöä hänestä julkaistaan. Pieni lapsi ei vielä osaa ilmaista mielipidettään eikä ymmärrä netin ulottuvuuksia aikuisen tavoin. Tällöin harkinta julkaisusta on aikuisen vastuulla myös lapsen hyvinvoinnin ja oikeuksien näkökulmista.

Arjessa vanhemman on hyvä pohtia millaisia asioita, tietoja tai kuvia lapsestaan jakaa itse käyttämissään palveluissa ja miten laajalle yleisölle ne saattavat levitä. On eri asia, jakaako kuvia tai kuulumisia esimerkiksi perheen sisäisissä viestiketjuissa tai luotettavien tuttujen keskinäisissä ryhmissä kuin netin laajemmilla foorumeilla tai julkisissa sosiaalisen median profiileissa. Vanhemman tai minkään muunkaan tahon ei tulisi julkaista lapsesta arkaluontoisia tietoja tai kuvia.

Kuulemalla ja huomioimalla lapsen näkemyksiä paitsi toteutetaan lapsen oikeuksia, myös vahvistetaan lasten ja nuorten toimijuutta digitalisoituvassa yhteiskunnassa. Lasta koskevassa nettijulkaisemisessa lapsen edun on aina oltava etusijalla.

Näkökulmia yleiseen tietosuoja-asetukseen

Tietosuojaan liittyvällä lainsäädännöllä on vaikutusta myös verkkopalvelujen ja sosiaalisten medioiden käyttöehdoissa määriteltyihin ikärajoihin ja lasten henkilötietojen käyttöön. Mikäli lapsi haluaa käyttää verkkopalveluja, kuten sosiaalisen median palveluja, hän tarvitsee siihen uuden tietosuoja-asetuksen nojalla vanhemman tai huoltajan suostumuksen, sillä palveluissa käytetään lasten henkilötietoja. [3] Suomessa vanhemman suostumus palvelun käytölle tarvitaan alle 13-vuotiailta. Tarkkaan ottaen ikäraja koskee suostumuksen antamista henkilötietojen käsittelyyn. Ikärajaa nuoremmat voivat käyttää palveluita huoltajan suostumuksella, jos palvelun omat käyttöehdot sen sallivat. Vanhemman suostumuksen saaminen on oltava mahdollista tarkistaa, esimerkiksi vanhemman sähköpostiosoitteeseen lähetettävällä varmistusviestillä.

Lapsella ja nuorella on oikeus saada tietoa ja tukea erilaisissa kysymyksissä. Tietosuoja-asetuksen johdannossa lapsen oma tiedonhankinta ja tuen saamisen mahdollisuus verkkoympäristöissä on huomioitu erityisesti tarjottaessa lapsille suunnattuja ennaltaehkäiseviä palveluja tai neuvontapalveluja, joita lapsen tulee olla mahdollista käyttää ilman vanhempainvastuunkantajan suostumusta.

3 EU 2018. https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/internet-telecoms/data-protection-online-privacy/index_fi.htm

Tietosuojaa kannattaa ajatella kokonaisuuden kannalta. Tietosuojaa voi tarkastella nettipalvelujen käyttäjän tai asiakkaan näkökulmasta ja siitä käsin, millaista tietoa esimerkiksi yritykset keräävät palvelujensa käyttäjistä. Laitteiden ja sovellusten yksityis- ja tehdasasetuksia säätämällä voi osaltaan vaikuttaa siihen, mitä tietoja itsestään antaa. On hyvä harkita esimerkiksi paikkatiedon jakamista ja luvan antamista palvelulle sisältöjen jakamiseen toisissa palveluissa.

Lasta kannattaa kannustaa tutustumaan palvelujen käyttöehtoihin yhdessä vanhemman kanssa ennen omien tietojen lähettämistä tai palveluun rekisteröitymistä. Käyttöehtoihin perehtyminen aika ajoin toimii myös tarpeellisena muistutuksena tietosuojan ja omista tiedoista huolehtimisen tärkeydestä. Käyttöehtojen lisäksi on suositeltavaa tutustua myös palvelujen yksityisyyskäytäntöihin ja tietosuojaselosteisiin (engl. privacy policy). Niiden tarkoituksena on informoida rekisteröityjä. EU:n yleinen tietosuoja-asetus edellyttää, että lapsille suunnatuissa palveluissa informoinnin tulee olla lapsille ymmärrettävää. Käyttöehtojen ja tietosuojaselosteen lisäksi osassa palveluja voi olla myös erilaisia yhteisösääntöjä, jotka viittaavat palvelun omiin käytössääntöihin, kuten moderointikäytäntöihin.

Käyttöehdot eivät kuitenkaan aina ole tavalliselle netinkäyttäjälle selkeitä tai helppolukuisia, ja yleensä ne ovat lähtökohtaisesti palveluntarjoajan näkökulmasta laadittuja. Useimmiten käyttäjä sitoutuu noudattamaan käyttöehtoja ottaessaan palvelun käyttöön. Käyttöehdot turvaavat palveluntarjoajaa eri tilanteissa, mutta on hyvä pohtia lapsen ja nuoren kanssa, mitä ne tarkoittavat palveluntarjoajan ja toisaalta käyttäjien ja heidän toimintansa kannalta. Mikä on sallittua, mikä puolestaan ei?

Uudessa EU:n tietosuoja-asetuksessa edellytetään henkilötietojen käsittelyn kuvaamista tavalla, joka on lapselle helppolukuista ja selkeää ymmärtää. Palveluiden tulee kertoa, mihin kerättäviä henkilötietoja käytetään. Vanhemman tai lapsen aktiivinen kansalaisuus netissä voi olla myös tällaisen ymmärrettävän ilmaisun peräänkuuluttamista ja palautteen antamista palveluille tai tietosuojavaltuutetulle, mikäli tietosuoja herättää kysymyksiä. Käyttöehtojen ohella on hyvä muistaa, että lait pätevät myös verkkoympäristöissä.

Tietosuojaa kannattaa ajatella myös oman toiminnan näkökulmasta. Turvallisuutta voi edistää netissä myös omalla harkinnalla. Hyvä perussääntö on, ettei omia henkilötietoja, kuten puhelinnumeroa tai valokuvaa, kannata lähettää tuntemattomille. Henkilökohtaisten tietojen ja kuvien lähettäminen lisää riskiä päätyä esimerkiksi henkilötietojen levityksen, asiattomien huhujen, petoksen, huijauksen tai kiristyksen kohteeksi. Ylipäänsä omia henkilötietoja on hyvä olla antamatta turhaan millekään taholle, sen enempää palveluntarjoajalle kuin toiselle yksityishenkilöllekään, jos tietojen antamiselle ei löydy selvää syytä, tarkoitusta tai velvollisuutta.

Palvelut keräävät käyttäjistään erilaisia tietoja omiin tarkoituksiinsa, mutta ihmiset jakavat henkilötietojaan myös itse, tiedostaen tai tietämättään. Tekemällä haun netin hakupalveluissa omalla nimellä voi saada käsityksen, kuinka laajalti tietoa itsestä on saatavilla verkossa. Millaista tietoa vanhemmasta tai lapsesta voi saada netin kautta selville esimerkiksi eri sosiaalisen median kanaville jaettuja tietoja tai kuvia yhdistelemällä? Asetuksista huolehtimisen ja oman toiminnan harkitsemisen lisäksi kansalaisten tietosuojan turvaksi on luotu lainsäädäntöä, kuten juuri tuore EU:n yleinen tietosuoja-asetus ja siihen

liittyvät kansalliset lainsäädännöt.

Vanhempi fiksun mediankäytön esimerkkinä

Mediataitojen kehittymistä tukevalle aikuiselle tarjoutuu monia rooleja. Yhtäältä hän on lapselle mediankäytön mahdollistaja ja erilaisiin välineisiin ja monipuolisiin sisältöihin tutustuttaja. Toisaalta hän on turvan antaja ja esimerkki muita huomioivasta mediankäytöstä ja verkossa toimimisesta. Tärkeä on myös kriittisen harkintakyvyn ja mediataitojen tukijan rooli, josta käsin aikuisen on mahdollista olla lapselle niin teknisenä, tietoa antavana kuin eettisenäkin tukena.

Muuttuvat mediat ja teknologiat voivat asettaa vanhemmuudelle ja kasvattajille erilaisia haasteita, sillä uusia sovelluksia, pelejä ja sisältöjä tulee jatkuvasti ja niiden tietosuojakäytännöt voivat muuttua. Jokaista uusinta sovellusta ei kuitenkaan tarvitse tuntea. Tärkeintä on olla tietoinen niistä sovelluksista, joita oma lapsi käyttää. Monissa sovelluksissa on aiemmista tuttuja elementtejä. Vanhemmalle tärkeintä on tiedostaa oma rooli mediakasvattajana ja tuntea oman lapsen netinkäyttöä.

Arkinen jutustelu lapsen tai nuoren nettimaailman kuulumisista, luottamuksellinen ja myönteinen keskusteluyhteys sekä avoin kiinnostus hänen nettimaailmaansa kohtaan luovat tärkeää pohjaa mediataitojen tukemiselle ja turvalliselle netinkäytölle. Niiden avulla vanhemmalle tarjoutuu usein myös tärkeää tietoa siitä, miten oma lapsi pärjää netissä erilaisissa tilanteissa ja ympäristöissä ja miten vanhempi voi parhaiten häntä tukea. Mitä paremmin aikuinen on perillä lapsen käyttämistä medioista ja palveluista ja netinkäytön tavoista, sitä paremmin hän osaa olla lapsen tukena niin lasta askarruttavissa tai huolettavissa asioissa kuin tasapainoisessa media-arjessakin.

Se miten aikuinen itse ymmärtää, käyttää ja hyödyntää medioita ja teknologiaa, toimii lapselle esimerkkinä ja mallina hahmottaa digitaalisen maailman näkökulmia. Yksi parhaita puolia digiajan vanhemmuudessa on mahdollisuus kehittyä mediataidoissa oppimalla omalta lapselta tai nuorelta uusia asioita ja iloita heidän osaamisestaan digitaalisissa ympäristöissä.

Mediakasvatus on yhteistä vastuunkantoa – lapsen ääntä unohtamatta

Vaikka kotien vastuu lapsen ja nuoren mediataidoista ja hyvinvoinnista on merkittävä, eivät lapsen oikeudet digitaalisessa maailmassa ole kuitenkaan vain yhden toimijan tai tahon vastuualue tai aikaansaannos. Yhteistyötä on mahdollista tehdä niin paikallisella kuin valtakunnallisella ja kansainvälisellä kin tasolla. Kotien ja perheiden lisäksi monilla muilla tahoilla, kuten päiväkodeilla ja kouluilla, vanhempainyhdistyksillä, nuorisotyöllä, harrasteyhteisöillä, kirjastoilla, kansalaisyhteiskunnan toimijoilla, viranomaisilla, päättäjillä ja yrityksillä, on oma tärkeä roolinsa turvallisten ja vastuullisten nettiympäristöjen toteutumisessa, erityisesti lasten ja nuorten kohdalla.

Erilaisia toimijoita, näkökulmia ja menetelmiä tarvitaan, sillä mediakulttuuri tarjoaa kasvuun paljon aineksia, mutta vähemmän suuntaviivoja siihen millaiset valinnat ohjaavat lasta ja nuorta omaa ja muiden hyvinvointia tukevaan, yhteiskunnallista osallisuutta lisäävään ja eettistä asennetta kehittävään

mediankäyttöön ja mediakulttuuriin.

Lapsen ja nuorten mielipiteiden kuuleminen ja huomioiminen ja heiltä oppiminen on keskiössä turvallista netinkäyttöä edistettäessä niin kodeissa kuin muissakin mediataitojen kehittämisestä vastuuta kantavissa ympäristöissä.

Mediakasvatuksen avulla edistetään useiden lapsen oikeuksien toteutumista mediakulttuurissa ja digitaalisissa ympäristöissä. Tietosuojan ja yksityisyyden kysymykset ovat yksi tärkeä näkökulma, jota tulee käsitellä. Ne tarjoavat pohjan myös muille turvallisen mediankäytön kannalta tärkeille keskusteluille.

Vinkkejä vanhemmalle

Tutustu ja osallistu

- Ole selvillä lapsen taidoista ja tutustu hänelle tärkeisiin sisältöihin, palveluihin, peleihin ja sovelluksiin.
- Osallistu lapsen mediatekemiseen, ja harjoitelkaa netinkäyttöä yhdessä.

Sopikaa säännöistä

- Sopikaa yhdessä netinkäytön pelisäännöistä ja millaisia käytäntöjä on esimerkiksi uusien sovellusten tai mobiilipelien käyttöönoton osalta. Jutelkaa lapsen kasvaessa siitä, millaiseen tekemiseen netissä pitää kysyä lupa ja millaiset asiat alkavat jo sujua turvallisesti.
- Kerro lapselle, miten huolehtia omasta tai kodin laitteista. Käykää läpi, minkälainen on turvallinen salasana. Salasanoja on myös hyvä säännöllisesti vaihtaa, erityisesti tietomurron sattuessa. Muistuta, ettei salasanoja tule jakaa verkossa muille käyttäjille.

Perehtykää palvelujen tietosuojaselosteisiin, käyttöehtoihin ja asetuksiin

- Tutustu lapsen tai nuoren kanssa palveluiden ja sovellusten tietosuojaselosteisiin ja yksityisyyskäytäntöihin ja käyttöehtoihin. Ehdot voivat muuttua esimerkiksi päivitysten yhteydessä. Myös palvelujen ja sovellusten omat asetukset on hyvä tarkistaa. Samoin uusia laitteita hankkiessa on syytä tarkistaa laitekohtaiset oletus- ja yksityisyysasetukset, kuten paikkatietojen jakaminen. Huomioi myös, mitä eri palvelut toteavat ikärajoista tai vanhempien suostumuksesta.
- Keskustele lapsen kanssa siitä, miksi erilaiset palvelut keräävät tietoja, ja pohtikaa asiaa myös kriittisesti. Moni lapsen käyttämä nettipalvelu tai mobiilipeli voi esimerkiksi olla maksuton käyttäjälleen. Käyttäjistä kerättyjen tietojen myyminen mainostajille on kuitenkin yksi yritysten ansaintatapa.
- Muistuta, ettei lapsen pidä antaa omia henkilötietojaan ilman syytä. Uutta sovellusta ladatessa voi tarkistaa, mitkä tiedot ovat välttämättömiä antaa ja minkä vuoksi. Moni sosiaalisen median palvelu kysyy esimerkiksi käyttäjän nimeä, mutta ei välttämättä edellytä oikean etu- ja sukunimen antamista, vaan pikemminkin kyse on käyttäjänimestä. Jos oikeaa nimeä ei edellytetä, voi alaikäisen kanssa pohtia, tarvitseeko sitä antaa.

- Pohdi lapsen kanssa algoritmien toimintalogiikkaa ja sitä, miten ne vaikuttavat omaan netinkäyttöön. Miten seuraavia sisältöjä ehdotetaan katsottavaksi tai miten hakutulokset muokkautuvat?

Harjoitelkaa omien tietojen hallintaa

- Tarkista, että lapsi osaa tarvittaessa poistaa omia sisältöjään tai tietojaan verkosta tai sosiaalisesta mediasta. Jos muut ovat jakaneet ikäviä sisältöjä itsestään, on tilanteet syytä tallentaa esimerkiksi kuvakaappauksin ja ilmoittaa asiasta palvelun ylläpitoon. Varmista, että lapsi osaa tehdä ilmoituksia loukkaavista sisällöistä, mutta kannusta häntä myös puhumaan niistä.
- Lapsen kanssa on hyvä käydä läpi, kannattaako someprofiilit pitää yksityisinä vai julkisina. Yksityinen profiili on usein turvallisempi vaihtoehto esimerkiksi ikäviltä kommenteilta, seksuaaliselta häirinnältä ja muilta riskeiltä suojautumiseksi.
- On hyvä muistuttaa lasta huolehtimaan tietosuojasta ja henkilötiedoista myös niissä palveluissa, joita ei enää aktiivisesti käytä. Vanhojen tilien poistoa kannattaa harkita, jos niitä ei enää käytä.
- Iästä riippumatta kaikkien netinkäyttäjien on aina verkossa toimiessaan hyvä pitää mielessä, ettei nettiin omia tietoja tai sisältöjä ladatessa tai päivittäessä koskaan ole täyttä varmuutta siitä, kuinka laajalle ne leviävät ja minkä tahojen nähtäviksi ja hyödynnettäviksi ne lopulta päätyvät. Turvallisuudesta on hyvä huolehtia aina verkossa toimiessa.

Kiitokset:

Kiitokset sosiaalisen median ja koulutusteknologian asiantuntija Harto Pönkälle artikkelin kommentointiavusta.

Lisätietoa:

Tietoa ja tukea kotien mediakasvatuksen MLL:n Vanhempainnetistä
www.mll.fi/lapsetjamedia

MLL:n materiaaleja mediakasvatukseen
www.mll.fi/mediakasvatus

MLL:n valtakunnallisen kouluttajaverkoston kautta voi tilata kouluttajan vanhempainiltaan tai ammattikasvattajien tilaisuuteen tai pitämään oppilaille toiminnallista koulutusta esimerkiksi nettiin ja mediaan liittyvistä teemoista.
www.mll.fi/tilaakouluttaja

MLL:n auttavat puhelimet ja chatit
Vanhempainpuhelin ja chat
www.mll.fi/vanhempainpuhelin

Lasten ja nuorten puhelin ja chat
www.nuortennetti.fi/lasten-ja-nuorten-puhelin

MLL:n Nuortennetti
www.nuortennetti.fi

Lähteitä ja lukemistoa:

DNA:n koululaistutkimus 2018. Lapset ja pelaaminen.
www.sttinfo.fi/data/attachments/00809/614884fd-c040-4d13-ac16-211075dd264e.pdf

Euroopan komissio 2018. Can personal data about children be collected?
https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/rights-citizens/how-my-personal-data-protected/can-personal-data-about-children-be-collected_en#examples

Euroopan Unioni 2018. Tietosuoja ja yksityisyys verkossa.
https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/internet-telecoms/data-protection-online-privacy/index_fi.htm

Information Commissioner's Office ICO 2018. Guide to the General Data Protection Regulation (GDPR) https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/children-and-the-gdpr/whats-new/

Lastensuojelun Keskusliitto 2016. Lapsen yksityisyyden suoja digitaalisessa mediassa.
https://indd.adobe.com/view/b831295d-ee19-4e67-a9fb-6581e1c227a4

Lastensuojelun Keskusliitto 2016. Lapsen yksityisyyden suoja digitaalisessa mediassa. Yhteenveto lapsille ja nuorille suunnatun kyselyn tuloksista.
https://indd.adobe.com/view/982bc123-595c-4ab9-a456-f21802059cef

Livingstone, Sonia 2018. What will the general data protection regulation GDPR mean for children's privacy and rights. http://blogs.lse.ac.uk/mediapolicyproject/2018/05/25/what-will-the-general-data-protection-regulation-gdpr-mean-for-childrens-privacy-and-rights/

Merikivi, Jani, Myllyniemi Sami & Salasuo, Mikko (toim.) 2016. Media hanskassa. Lasten ja nuorten

vapaa-aikatutkimus 2016 mediasta ja liikunnasta. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 184, sarja: Kenttä.

MLL:n Vanhempainnetti 2018. Lapset ja media -sivusto.
www.mll.fi/lapsetjamedia

MLL:n Nuortennetti 2018. Netti ja media.
www.nuortennetti.fi

Noppari, Elina 2014. Mobiilimuksut: Lasten ja nuorten mediaympäristön muutos, osa 3. Journalismin, median ja viestinnän tutkimuskeskus COMET, Tampereen yliopisto.
http://www.uta.fi/cmt/index/mobiilimuksut.pdf

Pelastakaa Lapset ry / eNACSO. Oikeutesi tehdä valintoja netissä.
https://www.netari.fi/ohjaustajaneuvontaa/turvallinen-netinkaytto/

Pönkä, Harto 2018. Turvallisesti somessa ja netissä.
https://www.slideshare.net/hponka/turvallisesti-somessa-ja-netiss

Tietosuojavaltuutettu 2018.
www.tietosuoja.fi

Tossavainen, Tommi 2018.
http://lapsetjamedia.fi/index.php/tietoa-kasvattajille

10. Tietosuoja-asetus ja lasten oikeudet erityisesti perusopetuksen ammattilaisten näkökulmasta

Laura Francke, lakimies
Sanna Haanpää, lakimies
Opetushallitus

Myös digilaite on hyvä palvelija, mutta huono isäntä. Kasvattajan tehtävänä on määritellä pelisäännöt sen käytölle.

Oikeus perusopetukseen kuuluu jokaiselle

Suomessa jokaisella lapsella on perustuslaissa taattu subjektiivinen oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Perustuslain mukaan jokaisella nuorella on yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta koulutusta, kuten lukiokoulutusta, ammatillista koulutusta ja korkeakoulutusta, sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

Kunnalla on velvollisuus järjestää perusopetusta sen alueella asuville **lapsille ja osoittaa lähikoulu tai muu opetuksen järjestämispaikka**. Lähikoulun sijaan huoltajat voivat hakea lapselle koulupaikkaa myös muusta koulusta. Oppilaalla on työpäivinä oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta, oppilaanohjausta sekä riittävää oppimisen ja koulunkäynnin tukea heti tuen tarpeen ilmetessä. Opetus ja sen edellyttämät oppikirjat ja muu oppimateriaali sekä työvälineet ja työaineet ovat oppilaalle maksuttomia. Koulun opetuksessa käyttämien sähköisten oppikirjojen, muun oppimateriaalin sekä työvälineiden tulee samoin olla oppilaalle maksuttomia.

Vammaisella ja muulla erityistä tukea tarvitsevalla oppilaalla on lisäksi oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemis- ja avustajapalvelut, muut opetuspalvelut, erityiset apuvälineet sekä lain nojalla järjestettävät palvelut. Oppilaalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Opetuksen järjestäjän tulee edistää kaikkien oppilaiden osallisuutta ja huolehtia siitä, että kaikilla oppilailla on mahdollisuus osallistua koulun toimintaan ja kehittämiseen sekä ilmaista mielipiteensä oppilaiden asemaan liittyvistä asioista.

Oppilaan henkilötietojen käsittely perusopetuksessa

Oppilaan henkilötietojen käsittelyyn liittyvästä tietosuojasta säädetään EU:n tietosuoja-asetuksessa, tietosuojalaissa ja perusopetuslaissa. Henkilötietojen käsittelyn koulussa tulee perustua tietosuoja-asetuksen mukaiseen käsittelyperusteeseen. Opetuksessa henkilötietojen käsittelyn oikeusperuste on lakisääteinen tehtävä, perusopetuksessa siis perusopetuksen järjestäminen ja toteuttaminen perusopetuslain mukaisesti. Kun henkilötietojen käsittely perustuu lakisääteiseen tehtävään, ei tietojen käsitteleminen edellytä rekisteröidyn suostumusta.

Koulussa voidaan käsitellä vain sellaisia oppilasta tai hänen huoltajiaan koskevia tietoja, joiden tarpeellisuus pystytään perustelemaan oppilaan opetuksen järjestämisen kannalta. Käyttötarkoituksen kannalta tarpeettomia tietoja ei saa käsitellä edes henkilön suostumuksella. Jos tavoiteltuun lopputulokseen voitaisiin päästä vähemmällä henkilötietojen käsittelyllä tai kokonaan ilman sitä, tarpeellisuuskynnys ei ylity. **Pelkkä opetuksen tai koulutuksen järjestäjän tehtävien suorittamisen helpottaminen tai mielenkiinto jostain oppilaaseen tai huoltajaan liittyvästä asiasta ei oikeuta tietojen minimoinnin periaatteesta poikkeamiseen.**

Henkilötietojen käsittelyn tulee olla koulun toiminnan kannalta asiallisesti perusteltua. Vakiintuneesti tällaisia tarpeellisia tietoja ovat olleet oppilaan nimi, henkilötunnus, yhteystiedot, huoltajan nimi- ja yhteystiedot sekä oppilaan poissaoloja, ainevalintoja, arviointia ja kurinpitokeinoja koskevat merkinnät. Myös tiedot, joita kertyy yksilön toimiessa sähköisessä ympäristössä,

voivat olla henkilötietoja.

Perusopetuslaissa ei ole yksilöidysti määritelty, mitä oppilaan tai huoltajan henkilötietoja on välttämätöntä käsitellä opetuksen järjestämisen perusteella. Opetus- ja kulttuuriministeriössä on käynnissä arviointi siitä, tuleeko esimerkiksi koulutusta koskevia lakeja päivittää tältä osin tietosuoja-asetuksen perusteella.

Tietosuoja-asetuksen mukaan erityisiä henkilötietoryhmiä koskevan tiedon (ns. arkaluonteisen tiedon) käsittely on sallittua vain poikkeustapauksissa. Tällaisen tiedon käsittelystä säädetään tietosuoja-asetuksen lisäksi kansallisessa tietosuojalaissa ja käsittelyn tulee johtua välittömästi perusopetuslaissa opetuksen järjestäjälle säädetyistä tehtävistä. Erityisiä henkilötietoryhmiä koskevat tiedot ovat usein salassa pidettäviä myös julkisuuslain perusteella. Perusopetuksessa erityisiä henkilötietoryhmiä koskevia tietoja ovat esimerkiksi henkilön terveydentilaa tai uskonnollista vakaumusta kuvaavat tiedot. Koulussa tällaisen tiedon käsittely saattaa olla tarpeen vaikkapa uskonnonopetuksen, erityisen tuen tai kouluruokailun järjestämiseksi.

Oppilaiden henkilötiedot voivat olla paitsi kirjallisessa tai sähköisessä muodossa, myös esimerkiksi valokuvina tai ääni- tai kuvatallenteina. Tietosuoja-asetusta ei kuitenkaan sovelleta tallentamattomiin henkilötietoihin. Esimerkiksi opettajan ja oppilaan suulliset keskustelut, joita ei tallenneta mihinkään, jäävät sen soveltamisalan ulkopuolelle.

Koulu rekisterinpitäjänä

Perusopetuksessa rekisterinpitäjänä toimii opetuksen järjestäjä. Esimerkiksi kunnan järjestämässä perusopetuksessa rekisterinpitäjänä on opetustoimen hallinnosta vastaava toimielin kunnassa. Yleensä se on lautakunta. Tämä lautakunta voi delegoida rekisterinpitoon liittyviä tehtäviä koulujen hoidettaviksi, jos sille on kunnan hallintosäännössä määrätty tällainen delegointitoimivalta, mutta lautakunnan asiana on määrätä tarkemmin rekisterinpidon vastuista ja tehtävistä. Yksityisessä koulussa puolestaan rekisterinpitäjänä on koulutusta ylläpitävä yhteisö, ja valtion oppilaitos on itse rekisterinpitäjä. Opetuksen järjestäjä on vastuussa siitä, että henkilötietojen käsittely tapahtuu tietosuoja-asetuksen mukaisesti.

Opetuksen järjestäjien on tarkistettava informointikäytäntönsä ja päivitettävä ne vastaamaan tietosuoja-asetuksen vaatimuksia. Rekisterinpitäjän eli opetuksen järjestäjän tulee ylläpitää selostetta käsittelytoimista. Tietosuoja-asetus korostaa rekisteröidyn oikeuksia saada tietää, mitä tietoja hänestä on tallennettu koulun rekistereihin ja tietokantoihin, tietojen säilytysaika sekä millä perusteella ja kenelle tietoja säännönmukaisesti luovutetaan. Opetuksen järjestäjän on hyvä suunnitella etukäteen, miten toimitaan, kun koululle tulee tietopyyntö vaikkapa tietystä oppilaasta tallennetuista tiedoista.

Rekisterinpitäjän tulee informoida rekisteröityä henkilötietojen käsittelystä tiiviisti esitetyssä, läpinäkyvässä sekä helposti ymmärrettävässä ja saatavilla olevassa muodossa. Ei siis riitä, että henkilötietojen käsittelyä koskevat tiedot ovat rekisteröidyn saatavilla, vaan tiedot on tarjottava rekisteröidylle ymmärrettävässä, tiiviissä ja selkeässä muodossa.

Rekisterinpitäjän eli opetuksen järjestäjän on suunniteltava ja toteutettava riittävät tekniset ja organisatoriset turvatoimet ja määritettävä tietojärjestelmälle

riittävä tietoturvataso. Tämä tarkoittaa esimerkiksi opetuksen järjestäjän määrittämiä tietojärjestelmän ja palvelinympäristön teknisiä tietoturvavaatimuksia sekä organisaation sisällä toteutettavaa käyttöoikeuksien rajaamista ja käytön valvontaa. Opetuksen järjestäjän palveluksessa olevilla henkilöillä tulee olla oikeus päästä tarkastelemaan rekisterin sisältämiä tietoja vain heidän työtehtäviensä edellyttämässä laajuudessa. Tietojen näkyvyyttä voidaan hallita tehtäväkohtaisin käyttöoikeuksin sekä henkilökohtaisin käyttäjätunnuksin ja salasanoin.

Oppilashallintojärjestelmät

Henkilörekisteriin liittyvissä kysymyksissä on olennaista erottaa tietosuoja-asetuksen mukainen rekisterinpitäjä ja henkilötietojen käsittelijä.

Opetuksen järjestäjä toimii oppilashallintojärjestelmän rekisterinpitäjänä, järjestelmän toimittaja puolestaan henkilötiedon käsittelijänä. Järjestelmän toimittaja käsittelee henkilötietoja opetuksen järjestäjän lukuun. Järjestelmän toimittajan tulee suorittaa koulutuksen järjestäjän edellyttämät suojatoimet teknisten ja organisatoristen toimien toteuttamiseksi. Opetuksen järjestäjän ja järjestelmän toimittajan tulee myös laatia keskenään tietosuoja-asetuksen mukainen henkilötietojen käsittelyä koskeva sopimus. Lisäksi rekisterinpitäjän on huolehdittava, että henkilötietojen käsittelijä ja sen palveluksessa olevat ja henkilötietoja käsittelevät henkilöt sitoutuvat noudattamaan salassapitovelvollisuutta.

Perusopetuksessa käsitellään erilaisia julkisuuslain mukaan salassa pidettäviä tietoja, esimerkiksi terveyttä, oppilashuoltoa tai erityistä tukea koskevia tietoja. Salassa pidettävää viranomaistietoa ei saa näyttää eikä luovuttaa sivullisille. Opetuksen järjestäjän omaa henkilökuntaa ei kuitenkaan ole pidettävä sivullisena, vaan henkilöstöllä tulee olla oikeus päästä tarkastelemaan rekisterin sisältämiä tietoja siinä laajuudessa kuin heidän työtehtävänsä sitä edellyttävät. Käyttövaltuuksien ja katseluoikeuksien määrittäminen ja rajoittaminen kuuluu opetuksen järjestäjän vastuulle, ei järjestelmän toimittajalle.

Koulussa opetetaan vastuullista tieto- ja viestintäteknologista osaamista

Perusopetuksen perusteissa määritellään laaja-alaisen osaamisen osa-alueita, joiden tavoitteet ja sisällöt toteutuvat osana kaikkien oppiaineiden opetusta. Laaja-alaisella osaamisella tarkoitetaan tietojen, taitojen, arvojen, asenteiden ja tahdon muodostamaa kokonaisuutta. Osaaminen sisältää myös kyvyn käyttää tietoja ja taitoja tilanteen edellyttämällä tavalla. Laaja-alaisen osaamisen osa-alueita ovat muun muassa monilukutaito sekä tieto- ja viestintäteknologia (tvt). Tvt-osaaminen on kansalaistaito sekä itsessään että osana monilukutaitoa. Se on oppimisen kohde ja väline. Perusopetuksessa kaikilla oppilailla tulee olla mahdollisuudet tvt-osaamisen kehittämiseen.

Tvt-osaamista kehitetään neljällä pääalueella:

1. Oppilaita ohjataan ymmärtämään tieto- ja viestintäteknologian käyttö- ja toimintaperiaatteita ja keskeisiä käsitteitä sekä kehittämään käytännön tvt-taitojaan omien tuotosten laadinnassa.
2. Oppilaita opastetaan käyttämään tieto- ja viestintäteknologiaa vastuullisesti, turvallisesti ja ergonomisesti.
3. Oppilaita opetetaan käyttämään tieto- ja viestintäteknologiaa tiedonhallinnassa sekä tutkivassa ja luovassa työskentelyssä.
4. Oppilaat saavat kokemuksia ja harjoittelevat tvt:n käyttöä vuorovaikutuksessa ja verkostoitumisessa.

Kaikilla näillä alueilla tärkeää on oppilaiden oma aktiivisuus ja mahdollisuus luovuuteen sekä itselle sopivien työskentelytapojen ja oppimispolkujen löytämiseen. Tieto- ja viestintäteknologia tarjoaa välineitä tuoda omia ajatuksia ja ideoita näkyviin monin eri tavoin, ja siten se myös kehittää ajattelun ja oppimisen taitoja.

Lapset käyttävät tieto- ja viestintäteknologiaa myös vapaa-ajalla, minkä vuoksi huoltajilla on keskeinen rooli lasten ja nuorten hyvän kasvun ja kehityksen turvaamisessa koulupäivän ulkopuolella. Mediataitoja ei siis suinkaan opetella vain koulussa, vaan taitoja kehitetään myös yhdessä huoltajan kanssa. Huoltajan on siksi hyvä seurata lapsen käyttämiä sosiaalisen median ympäristöjä ja keskustella kotona lapsen ja nuoren kanssa hänen kaverisuhteistaan koulussa, vapaa-aikana ja verkossa, koska merkittävä osa lapsiin kohdistuvasta kiusaamisesta ja häirinnästä tapahtuu juuri vapaa-ajalla. Mikäli lasta tai nuorta on kiusattu tai häiritty koulussa, huoltajan tulee olla yhteydessä opettajaan tai rehtoriin, jotta koulu voi puuttua asiaan ja suojata oppilaita heidän turvallisuuttaan uhkaavilta tekijöiltä.

Omat laitteet opetuksessa

Lähtökohtana on, että opetuksessa käytetään koulun laitteita, mutta myös oppilaan omaa laitetta voidaan käyttää osana opetusta. Alle 15-vuotiaan osalta huoltaja päättää, tuoko lapsi oman mobiililaitteensa kouluun ja käyttääkö sitä opetuksessa. Viisitoista vuotta täyttänyt puolestaan päättää lähtökohtaisesti itse, ottaako oman mobiililaitteensa kouluun ja käyttääkö sitä opetuksessa. Myös alle 15-vuotiaan lapsen mielipidettä on sekä huoltajan että koulun tärkeä kysyä häntä itseään koskevissa asioissa.

Koulu vastaa siitä, että koulun opetuksessaan käyttämissä laitteissa noudatetaan tietosuoja-asetusta ja tietosuojalakia. Oppilaan opetuksessa käyttämä oma laite on oppilaan huoltajan tai oppilaan omaisuutta, ja he vastaavat itse laitteen tietosuojasta. Oppilas voi käyttää omaa laitettaan omien henkilötietojensa katseluun esimerkiksi Wilmassa. Jos koulu sallii koulun henkilörekistereiden käytön oppilaan omassa laitteessa myös muiden oppilaiden tietojen osalta, vastaa koulu henkilötietojen käsittelystä.

Valokuvan tai videon ottaminen ja julkaiseminen

Koulu voi ottaa toiminnassaan valokuvia ja videoita. Jos koulussa säilytetään sellaisia valokuvia tai videoita, joista henkilöt ovat tunnistettavissa, ne muodostavat tietosuoja-asetuksen mukaisen henkilörekisterin. Sama koskee myös koulun turvallisuuden varmistamiseksi suoritettavaa kameravalvontaa. Koulu tarvitsee luvan oppilaan huoltajalta tai 15 vuotta täyttäneeltä oppilaalta itseltään, jotta se voi julkaista kuvan tai videon oppilaastaan esimerkiksi verkkosivuillaan. Oppilaan mielipide kuvan tai videon julkaisuun on syytä kysyä kaikissa tapauksissa. Oppilaan kanssa keskusteltaessa oppilaalle on selvitettävä kuvan julkaisuun liittyvät asiat ymmärrettävällä ja selkeällä tavalla. Oppilaan tulee tietää ja ymmärtää, mihin hän on suostumassa. On kuitenkin aiheellista aina miettiä, onko oppilaiden henkilötietojen julkaiseminen verkossa tarpeellista, vaikka oppilas antaisikin siihen suostumuksensa.

Koulussa on tarpeellista keskustella oppilaiden kanssa siitä, minkälaisia kuvia ja tietoja itsestään kannattaa julkaista. Opetukseen on muutenkin tärkeä sisällyttää tietosuoja-asioita. Kun valokuviaan tai tietojaan julkaisee sosiaalisen median palveluissa, niitä saatetaan käyttää myös muihin tarkoituksiin palvelun käyttöehtojen mukaisesti. Ja vaikka kuvat ja muut tiedot poistaisi palvelusta, ne saattavat päätyä säilytettäviksi muihin palveluihin. Sen vuoksi kannattaa tutustua palvelun käyttöehtoihin esimerkiksi ennen kuviensa julkaisemista. Internetin maailmaan päätynyt materiaali voi hyvin säilyä siellä loputtomiin. Sitä voi tulla vastaan vielä vuosienkin päästä.

Oppilas saa ottaa valokuvan tai videon oppitunnilla, jos opettaja on antanut siihen luvan. Opetukseen liittymätön kuvaaminen ja videoiminen voidaan järjestyssäännöissä kieltää opetusta ja oppimista häiritsevänä. Jos oppitunnilla kuvataan, on tärkeää sopia erikseen, mihin kuvia voidaan käyttää ja saako niitä julkaista ja jakaa muille. Koulu ja koti voivat tukea lapsen hyvää mobiililaitteen käyttöä ja opettaa laitteen käytön pelisääntöjä kuten sen, että kenestäkään otettua kuvaa tai videota ei pidä julkaista ilman asianomaisen lupaa.

Koulu on julkinen paikka, joten valokuvaamista, videointia ja nauhoittamista ei voida opetuksettomana aikana kokonaan kieltää. Hyviin tapoihin kuitenkin kuuluu, että henkilö kysyy luvan toiselta henkilöltä ennen kuvan tai videon ottamista. Pukuhuone-, wc- ja muissa vastaavissa tiloissa kuvaaminen loukkaa yksityisyyttä. Kuvaaminen näissä tiloissa on rikoslaissa säädetty rangaistavaksi.

Lisätietoja

Opetus- ja kulttuuriministeriön Tietosuojaopas oppilaitoksille https://minedu.fi/tietosuojaopas

Opetushallituksen Tietokoneen, kännykän ja muiden mobiililaitteiden käyttöön liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista koulussa -opas https://www.oph.fi/julkaisut/2017/tietokoneen_kannykan_ja_muiden_mobiililaitteiden_kayttoon_liittyvista_oikeuksista_ja_velvollisuuksista_koulussa

Opetushallituksen Mobiililaitteet koulussa -sivut https://www.edu.fi/tvt_opetuksessa/mobiililaitteiden_kaytto_koulussa

Opetushallituksen ohje järjestyssääntöjen laatimisesta https://www.oph.fi/julkaisut/2016/jarjestyssaantojen_laatiminen

11. Tietosuoja-asetuksen vaikutukset lapsiin – yritykset lapsen tietosuojan ja mediataitojen tukena

Irene Leino, yritysvastuuasiantuntija,
Suomen UNICEF

Lapsella on oikeus saada ymmärrettävässä muodossa tietoa omien henkilötietojensa käsittelystä.

Teknologian kehittäjinä, laitteiden valmistajina, internet-yhteyksien mahdollistajina ja digitaalisten palveluiden suunnittelijoina ja tarjoajina yrityksillä on iso merkitys lasten hyvinvoinnin ja kehityksen kannalta kaikkialla maailmassa – myös meillä Suomessa. Yritysten kehittämät ratkaisut auttavat merkittävästi koulutuksen tai terveydenhuollon saatavuuden ja laadun parantamisessa. Yritysten tarjoamien laitteiden, yhteyksien ja alustojen kautta lapset saavat entistä enemmän tietoa ympäröivästä maailmasta, löytävät kavereita, sosiaalisia ryhmiä ja vertaistukea sekä voivat osallistua itseään kiinnostaviin keskusteluihin. Digitaaliset palvelut voivat auttaa nuoria löytämään töitä ja mahdollistavat avun helpomman saatavuuden ongelmatilanteissa. Suuri osa yleisessä käytössä olevista, verkossa tarjottavista palveluista on ilmaisia, mikä mahdollistaa kaikkien yhtäläiset mahdollisuudet niiden käyttöön.

Verkkoympäristöä ei kuitenkaan ole suunniteltu lasten turvallisuutta tai tietosuojaa silmällä pitäen, ja siksi siihen liittyy myös riskejä. Digitaalinen teknologia on johtanut lasten seksuaalista hyväksikäyttöä kuvaavan materiaalin leviämiseen entistä laajemmalle ja toiminnan kaupallistumiseen. Lapset voivat myös altistua verkossa rikolliselle tai sopimattomalle sisällölle, heidän henkilötietojaan saatetaan käyttää vääriin tarkoituksiin ja he joutuvat kohtaamaan entistä kohdistetumpaa mainontaa, joka saattaa ohjata heidän käyttäytymistään. Keskustelua on herättänyt myös erilaisten palvelujen ja pelien liiallinen käyttö ja sen vaikutukset lasten fyysiselle ja psyykkiselle kehitykselle sekä verkkomaailmassa tapahtuva kiusaaminen, johon on vaikea puuttua.

Koska yrityksillä on merkittävä valta vaikuttaa siihen, millainen digitaalinen maailma on nyt ja millaiseksi se tulevaisuudessa kehittyy, tässä osiossa on avattu yhdessä yritysten kanssa hahmoteltuja ajatuksia ja suosituksia tavoista, joilla ne voivat sekä kunnioittaa että edistää lasten parempaa tietosuojaa verkossa.

Tietosuoja on myös lapsenoikeuskysymys

Teknologisen kehityksen, laitteiden yleistymisen ja niiden käytön helpottumisen myötä digitaalinen teknologia on levittäytymässä lasten elämän jokaiselle osa-alueelle. Lapsista kerätään digitaalisessa maailmassa tietoa jo syntymästä lähtien, eivätkä lapset itse aina edes ymmärrä, mitä kaikkea tietoa heistä on kerätty ja mihin tarkoituksiin – olivatpa he jakaneet sitä vapaaehtoisesti tai vahingossa. Oikeus yksityisyydensuojaan on yksi ihmisoikeussopimuksissa määritelty ihmisoikeus. Lasten oikeus yksityisyyden suojaan on korostunut, ja se on myös osa YK:n lapsen oikeuksien sopimusta. (Tiivistelmä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta)

YK:n lapsen oikeuksien sopimus määrittelee lapsiksi kaikki alle 18-vuotiaat. Lasten valmiudet kehittyvät iän myötä, ja esimerkiksi 10-vuotias tarvitsee selkeästi enemmän apua ja suojaa digitaalisessa maailmassa kuin vaikkapa 17-vuotias. Koska lasten kehitystaso kuitenkin vaihtelee yksilöllisesti, on vaikea luoda yksiselitteisiä ikärajoja määrittelemään sitä, milloin lapsi on riittävän kypsä tekemään päätöksiä itsenäisesti.

Tietosuoja-asetuksessa on haluttu määritellä selkeä ikäraja suostumuksen antamiselle henkilötietojen käsittelyyn (vaihtelee eri maissa, Suomessa 13 vuotta). Tietosuoja-asetus ei muissa kohdin määrittele, kuka on lapsi, ja

sen vuoksi tietosuoja-asetusta muilta osin sovellettaessa käytetään YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen määritelmää, jossa lapsena siis pidetään kaikkia alle 18-vuotiaita.

Lasten kehitystasoa ei tule missään tilanteessa hyödyntää digitaalisessa maailmassa lapsen edun vastaisesti. Tietosuojakysymyksissä pitää kiinnittää erityistä huomiota lasten tietojen keräämiseen, tallentamiseen ja käyttöön. Lasten vasta kehittymässä olevia valmiuksia ymmärtää yritysten markkinoinnin tarkoitusperiä ei tule hyödyntää kaupallisissa tarkoituksissa esimerkiksi profilointiin tai kohdistettuun markkinointiin.

Yrityksillä on selkeä vastuu lasten oikeuksien kunnioittamisesta verkkoympäristössä

Valtioiden velvollisuus on varmistaa, että lapsen oikeudet toteutuvat lainsäädännön kautta. Huoltajien vastuulla puolestaan on lähtökohtaisesti varmistaa, että lapsen oikeudet toteutuvat perheympäristössä ja että lapsesta kasvaa muiden oikeuksia kunnioittava kansalainen. Yrityksillä on niin ikään selkeä vastuu lasten oikeuksien kunnioittamisesta. Tämä vastuu on erityisen korostunut verkkomaailmassa, koska yritykset suunnittelevat, rakentavat ja tarjoavat käytännössä kaikki ne tietoyhteiskunnan palvelut, joita lapset käyttävät.

Kaikilla lapsilla ei ole vanhempia tai huoltajia, jotka kykenevät auttamaan heitä turvaamaan omat oikeutensa verkkoympäristössä tietosuoja- tai muissa kysymyksissä. Valtioiden asettamat lait eivät pysy nopean kehityksen perässä eivätkä aina edes ole tarpeeksi kattavia tai yksityiskohtaisia. Tämän vuoksi on tärkeää, että yritykset tunnistavat oman roolinsa ja mahdollisuutensa vaikuttaa ja varmistavat, että heidän tarjoamissaan tuotteissa ja palveluissa otetaan huomioon myös heikommassa asemassa olevien lasten oikeudet eikä rikota niitä. Se onnistuu esimerkiksi suunnittelemalla palvelut jo lähtökohtaisesti niin, että niissä otetaan huomioon yksityisyydensuojakysymykset ja erilaiset lapsikäyttäjät.

Yritysten vastuu kunnioittaa ja mahdollisuus tukea lapsen oikeuksien toteutumista:

1. Yrityksillä on vastuu kunnioittaa lapsen oikeuksia. Tämä tarkoittaa sitä, että yritykset tunnistavat oman toimintansa ja tuotteidensa tai palvelujensa mahdolliset kielteiset vaikutukset ja pyrkivät estämään ja lieventämään niitä. Esimerkkejä tästä ovat alla olevat suositukset 1–3.

2. Yrityksiä kannustetaan sitoutumaan toimiin, jotka tukevat lapsen oikeuksien toteutumista. Tämä tarkoittaa sitä, että yritykset ryhtyvät aktiivisesti edistämään lapsen oikeuksia oman liiketoimintansa tai yhteiskunnallisen vaikuttamisen kautta. Esimerkkejä tästä ovat alla olevat suositukset 4–6.

Kuusi suositusta, joiden avulla yritykset voivat tukea lasten parempaa tietosuojaa

1. Tunnista lapset yhdeksi käyttäjäryhmäksi, vaikka palvelusi ei olisi varsinaisesti suunnattu lapsille

Lapset käyttävät sellaisiakin palveluita, joita ei varsinaisesti ole suunnattu heille. Tunnista tämä ja selvitä, missä määrin lapset todellisuudessa käyttävät palvelujasi. Suunnittele palvelusi sellaisiksi, että niissä huomioidaan myös lapsikäyttäjien tietosuojakysymykset.

Eri toimijoilla digitaalisten palvelujen ekosysteemissä (laitevalmistajat, teleoperaattorit, käyttöjärjestelmien kehittäjät, sovelluksia tarjoavat alustat, pelien ja muiden sovellusten kehittäjät, muut palveluntuottajat, mainostajat jne.) on erilaisia konkreettisia mahdollisuuksia parantaa lapsen oikeuksien toteutumista tietosuojakysymyksissä ja esimerkiksi tunnistaa lapset käyttäjäryhmänä. Tunnista oman yrityksesi mahdollisuudet sekä kannusta ja auta liikekumppaneitasi tunnistamaan omansa.

2. Harkitse lapsen edun perusteella, olisiko yrityksesi syytä tunnistaa yksittäinen lapsi asiakkaana/käyttäjänä

Uuden tietosuoja-asetuksen mukaan käyttäjiltä kerättävän tiedon määrä tulee minimoida tiedon käyttötarkoituksen mukaan ja tiedon säilyttämisen elinkaari tulee miettiä hyvin tarkkaan. Erilaisia palveluja tarjoavien yritysten on kuitenkin hyvä harkita, olisiko lapsen edun mukaista tunnistaa loppukäyttäjä lapseksi, vaikka vanhemmat tekisivät käyttösopimuksen tai antaisivat käyttösuostumuksen lapsen puolesta. Tämä siksi, jotta osaat huomioida lapsikäyttäjän tarvitseman erityisen suojan. Tarjoa tällaisissa tapauksissa lapselle ja hänen huoltajalleen selkeää ja hyvin ymmärrettävää tietoa siitä, miksi haluat tietää, onko käyttäjä lapsi vai ei, ja millä tavoin tämän tiedon antaminen on lapsen edun mukaista. Eri alojen toimijat, kuten teleoperaattorit, voivat yhdessä sopia alalle tarkempia yhteisiä pelisääntöjä siitä, miten tämä toteutetaan käytännössä.

Turvallisia tapoja tunnistaa lapsi käyttäjäksi tulisi kehittää sellaisiksi, että jokaisen yksittäisen palveluntarjoajan ei tarvitse kerätä tätä tietoa itselleen. Yksi tapa voisi olla rakentaa järjestelmä, joka tunnistaa automaattisesti joko itse laitteen (esimerkiksi puhelimen) tai siihen luodun käyttäjäprofiilin mukaan, että kyseessä on lapsikäyttäjä, jolloin eri palveluita tarjoavat yritykset voivat huomioida tämän tiedon tietosuoja- ja muissa käytänteissään.

Myös muita kolmannen osapuolen tunnistautumispalveluja voisi kehittää vastaamaan paremmin tarvetta suojella lapsia verkossa. Tässä yhteydessä Suomessa voitaisiin arvioida laajemminkin, olisiko lapsille tarvetta luoda oma tunnistautumisjärjestelmänsä, jotta he voisivat olla yhtä lailla digikansalaisia kuin aikuiset (mobiilitunniste, pankkitunnistautuminen tai muu vastaava järjestelmä, mutta suunniteltu alaikäisille) ja heidän olisi helpompi tarvittaessa vahvistaa digitaalinen identiteettinsä sitä pyydettäessä. Järjestelmän ei tarvitsisi perustua juridisesti sitovaan sähköiseen allekirjoitukseen vaan pikemmin mahdollistaa lasten pääsy tarvittaviin palveluihin. Järjestelmän

olisi kuitenkin oltava juridisena instrumenttina luotettava, jos se liittyisi lasten pääsyyn esimerkiksi sellaisiin tietoihin, joihin vaaditaan yksityisyyden suojan kannalta luotettavaa sähköistä tunnistautumista (esim. Kanta-järjestelmä). Koska järjestelmän tarkoituksena on lisätä lasten mahdollisuuksia osallistua, ei suinkaan rikkoa heidän oikeuksiaan, järjestelmä itsessään ei saa olla sellainen, jota voitaisiin käyttää lapsen etua vastaan tai joka aiheuttaisi ylimääräisiä tietoturvahuolia. Erilaisten turvallisten tapojen kehittämistä tulisi pohtia yhdessä eri toimijoiden kesken ja punnita niiden hyödyt ja haitat lapsen edun kannalta.

3. Huomioi lapsen suojelu palvelussasi oletusarvona, ei (maksullisena) lisäpalveluna

Mikäli huomioit lapset yhtenä mahdollisena käyttäjäryhmänä jo tuotteiden ja palvelujen suunnitteluvaiheessa, tietosuoja toteutuu yleensä parhaiten kaikkien muidenkin käyttäjien kannalta. Aseta tietosuojaselosteet näkyvästi esille, laadi yksityisyys- ja turvallisuussisällöt selkeästi ja laita ne esille ja helposti löydettäviksi, selkeytä alaikäisten käyttäjien palvelupolut ja tarjoa hyvää asiakaspalvelua niin lapsikäyttäjille kuin heidän huoltajilleen. Suunnittele palautekanavat lapsiystävällisestä näkökulmasta ja anna lapsille ja heidän huoltajilleen mahdollisuus vaikuttaa lapsista kerättyihin tietoihin sekä poistaa ne tarvittaessa.

Kaikki sellaiset tuotteet ja palvelut, joita lapset käyttävät, tulisi rakentaa lapsilähtöisiksi. Lapsilähtöisyyden purkamisen tulee olla aikuisen vastuulla, ei toisin päin. Toisin sanoen tietosuoja-asetuksen yksi pääperiaate ”privacy by design” tulee toteuttaa niin, että lapsikäyttäjien yksityisyydensuoja on aina etusijalla.

Vahvempaa tietosuojaa ei tule käyttää tekosyynä olla keräämättä lapsen tietoja sellaisissa tilanteissa, joissa tiedonkeruu on muusta syystä perusteltua. Esimerkiksi chat-keskustelujen monitorointi ja taltiointi viranomaisten jälkitarkastuksen mahdollistamiseksi tai automatiikkaan perustuvien varoitusten antaminen voi olla tärkeää, jotta voidaan ehkäistä erilaisia lieveilmiöitä kuten nettikiusaamista, ahdistelua tai pedofiliaa, eikä tällaisesta tiedonkeruusta tulisi pidättäytyä vedoten siihen, että käyttäjä on (tai voi olla) lapsi.

4. Älä rajaa lapsia turhaan pois heitä hyödyttävistä palveluista

Digitaalista ympäristöä, tuotteita ja palveluja ei ole tarkoitettu pelkästään aikuisille. On tärkeää, että näet jatkossakin lapset osana tuotteidesi ja palvelujesi kohderyhmiä ja suunnittelet palvelut niin, että eri-ikäiset lapset voivat niitä helposti ja turvallisesti käyttää. Mieti, miten voit erottautua kilpailijoistasi huomioimalla kaikki käyttäjäryhmät (kuten eri-ikäiset lapset) ja heidän erityistarpeensa.

Videomateriaalin, pelien ja muiden tuotteiden ja palvelujen sisältöön ja turvallisuuteen perustuvat ikärajat ovat eri asia kuin tietosuoja-asetuksessa annettu lasten henkilötietojen käsittelyä koskevan suostumuksen kansallinen ikäraja. Älä sotke näitä kahta käsitettä toisiinsa. Tietosuoja-asetus asettaa ikärajan vain sille, milloin lapsi voi itse antaa suostumuksensa henkilötietojensa käsittelylle ja milloin suostumukseen tarvitaan huoltajan lupa.

Sosiaalisen median, pelien tai muiden sovellusten ikärajan asettaminen ilman muuta syytä esimerkiksi 16 vuoteen sen ”helppouden” vuoksi ei automaattisesti poista lapsikäyttäjiä eikä näin ollen vapauta yritystäsi vastuusta kunnioittaa lasten erityistä suojaa tietosuojakysymyksissä. Aseta ikärajoja vain, jos palvelusi sisältö sitä itsessään vaatii. Varmista näissä tapauksissa luotettavalla tavalla käyttäjän ikä ja seuraa, että ikärajaa todella noudatetaan.

Vaikka saat suostumuksen lapselta itseltään tai hänen huoltajaltaan, henkilötietojen käytön tulee olla tarkasti sidottu sen käyttötarkoitukseen ja olet edelleen vastuussa näiden tietojen asianmukaisesti keruusta ja -käsittelystä.

5. Palvelumuotoilu- ja lapsikäyttäjänäkökulma tuotteiden ja palveluiden tietosuojaselosteisiin ja käyttöehtoihin

Laadi tietosuojaselosteet, hyväksyttävät käyttöehdot ja muu tieto aina niin, että eri käyttäjäryhmät ymmärtävät ne, myös lapset. Tekstin sijaan tai sen rinnalla voit käyttää muitakin ilmaisumuotoja, jotka ovat helposti 13-vuotiaiden lasten omaksuttavissa. Vaikka tarvitsetkin alle 13-vuotiaiden osalta vanhempainvastuun kantajan suostumuksen tietoyhteiskunnan palvelujen käyttöön, auta myös näitä lapsia oppimaan aktiivisiksi digikansalaisiksi, toimimaan verkkomaailmassa ja antamaan oma suostumuksensa tulevaisuudessa.

Älä aseta palveluiden käytön ehdoksi sitä, että lapsi joutuu luovuttamaan sellaisia tietoja sinulle tai liikekumppaneillesi, jota ei itse halua tai ei ole tarkoituksenmukaista antaa (sijaintitiedot, mikrofonin tai kameran käyttö jne.). Anna lapselle todellinen mahdollisuus vaikuttaa siihen, mihin hänestä kerättyä tietoa käytetään. Älä palkitse tietojen luovuttamisesta.

Osallista lapsia ja nuoria käyttöehtojen ja muun tiedonjaon suunnitteluun, jotta saat niistä sellaiset, jotka on todella suunniteltu heille.

6. Lasten digihyvinvoinnista yrityksesi kilpailuetu?

Yrityksesi voi edistää lasten oikeuksien toteutumista yhteiskunnassamme monin eri tavoin. Tunnista yrityksesi mahdollisuudet vaikuttaa ja kehittää toimikenttää ja toimialan standardeja. Kerro kuluttajille pitäväsi huolta myös heikoimmassa asemassa olevista yhteiskunnan jäsenistä. Lasten hyvinvointi on vanhemmille ensiarvoisen tärkeää. Heidän ostopäätöstään voi puoltaa se, että pystyt osoittamaan, miten tärkeää lasten hyvinvointi yrityksellesi on.

Teleoperaattorit tarjoavat väylän internetiin ja sitä kautta kaikkiin digitaalisiin palveluihin. Mikäli yrityksesi on teleoperaattori, pohdi, miten voit ottaa suuremman roolin digitaalisen maailman tulkkina, joka auttaa asiakkaitaan (erityisesti lapsia ja heidän huoltajiaan) suojautumaan entistä paremmin tietosuojakysymyksissä. Näin voit osoittaa olevasi kuluttajan puolella ja tukena.

Mikäli yrityksesi kehittää pelejä ja sovelluksia, suunnittele palvelusi niin, että varmistat lapsikäyttäjiesi tiukemman tietosuojan toteutumisen. Mikäli et voi vaikuttaa kaikkeen oman sovelluksesi kautta, tee yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa, ja käyttäkää yhdessä vaikutusvaltaanne siihen, että sovelluksia tarjoavat alustat (esim. Google Play, Apple Store) muuttavat käytänteitään lapsen oikeuksia paremmin kunnioittaviksi. Tämä voidaan tehdä myös yhdessä järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa. Tällainen vaikuttaminen on vahva viesti asiakkaillesi siitä, että yrityksesi on heidän puolellaan

ja haluaa parantaa toimialan käytäntöjä.

Kouluta henkilökuntaasi, jotta yrityksesi työntekijät ymmärtävät, mitä lasten oikeudet ja niiden kunnioittaminen konkreettisesti tarkoittaa heidän työssään niin tuotteiden ja palvelujen kehittämisessä kuin asiakasrajapinnassa. Tämä auttaa vanhempia ja muita huoltajia luottamaan yrityksesi tuotteisiin paremmin.

Voit omalla toiminnallasi myös muuttaa asenneilmapiiriä sellaiseksi, että lapsen oikeuksien toteutuminen nähdään tärkeänä arvona digitaalisen maailman tuotteissa ja palveluissa.

Näiden suositusten pohjana on käytetty keskusteluja suomalaisten teleoperaattorien, pelialan ja muiden yritysten kanssa. Keskustelut teleoperaattorien ja pelialan yritysten kanssa toteutettiin 7.5.2018 ja 16.5.2018. Suosituksia täydennettiin 28.8.2018 järjestetyn MyData: A Child's Rights Perspective -työpajan keskustelujen pohjalta.

Lasten oikeuksien kunnioittaminen voi olla yritykselle kilpailuetu. Reilu peli lapsille suunnatussa mainonnassa lisää myös huoltajien luottamusta.

Linkkejä ja lisätietoa:

Guiding Principles on Business and Human Rights

Council of Europe's recommendations to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment

Children and the GDPR guidance by UK Information Commissioner's Office

UNICEF's tools, recommendations and examples for ICT companies

Principles of Designing for Children with Children's Rights and Ethics